SCIENCE SHINE
ILM NURI
СВЕТ НАУКИ

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL | XALQARO ILMIY JURNAL | МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

Issue 4

ABSTRACT

This international scientific journal is created for new scientific research.

Articles are accepted in the following areas:

- specific and technical directions
- social directions
- directions of philology
- pedagogic directions
- directions of discovery and invention
- natural science majors

2023
MAY 15

Google Scholar zenodo doi WORLD of JOURNALS

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL

SCIENCE SHINE

Issue 4.

15. 05. 2023

International scientific journal

“SCIENCE SHINE”

Bosh muharrir:
D. Z. Olimjonov

Jurnal bir oyda bir marta chop etiladi.

Jurnal

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi

Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2023-y il 16-fevralda

№063974 sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatidan o‘tkazilgan

Maqola ko’chirilib bosilganda, manba ko’rsatilishi shart

Aloqa uchun:
Telefon: +99899 011 6303
E pochta:
scienceshine@mail. ru

Veb sayt:
http://science-shine.uz/

Tahrir kengashi:

Xurshid Jumanazarov Sirojiddinovich
O‘zbekiston Fanlar akademiyasi Tarix instituti katta ilmiy xodimi, tarix fanlari bo‘yicha falsafa doktori.

Mamatov Obidxon Vaqqosovich
Namangan davlat universiteti “Milliy g‘oya, ma‘naviyat va huquq asoslari” kafedrasi mudiri, falsafa fanlari nomzodi

Masharipova Gularam Kamilovna
Falsafa fanlari doktori, professor
Toshkent to‘qimachilik va yengil sanoat instituti

Qozoqov Tohirjon Qodiraliyevich
Namangan davlat universiteti, tarix fanlari nomzodi, dotsent

Jo‘rayeva Sobira Eshqurbonovna
O‘zMU jurnalistika fakulteti, o‘zbek adabiyotshunosligi kafedrasi katta o‘qituvchisi, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori

Baymenova Kamshat Saparbayevna
Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti

Bazarov Otabek Odilovich
Qo‘qon davlat pedagogika instituti, PhD

Azizov Olimjon Toxirovich
Toshkent kimyo texnologiya instituti GSKMT kafedrasi dotsenti

Abdullayev Ravshan Inomjon o’g’li
O’zbekiston Fanlar akademiyasi Tarix instituti ilmiy xodimi

G‘ulomova Nargiza Sa’dullayevna
Filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori Navoiy VXTXQTMOHM Tillarni o‘qitish metodikasi katta o‘qituvchisi

Isroilov Ozodbek Saydullajon o‘g‘li
Farg‘ona davlat universiteti o‘qituvchisi

Axmadjanova Madina Maxmudjon qizi
Namangan davlat universiteti Amaliy ingliz tili kafedrasi o‘qituvchisi

Haydarova Umida Xojiakbar qizi
Farg‘ona davlat universiteti Amaliy ingliz tili kafedrasi o‘qituvchisi

EFFECTIVE STRATEGIES OF IMPROVING READING COMPREHENSION IN TEACHING ENGLISH

Mohira Ahundjanova A'zamovna
Teacher, Ferghana State University.
moxira.axundjanova@mail.ru

Annotation: This scientific article informs about the most effective ways of improving reading comprehension.

Keywords: comprehension, strategy, types of texts, inferences, visualizing, determining importance, synthesizing, skimming.

Аннотация: В данной научной статье рассказывается о наиболее эффектиных способах улучшения понимание прочитанного текста.

Ключевые слова: понимание,стратегия,виды текстов,логический вывод.

Introduction.

The use of effective comprehension strategies is highly important when learning to improve reading comprehension. These strategies provide specific instructions for developing comprehension skills across all ages. Applying methods to attain an overt phonemic awareness with intermittent practice has been found to improve reading in early ages, specifically those affected by mental disabilities.

Research studies on reading and comprehension have shown that highly proficient readers utilize a number of different strategies to comprehend various types of texts, strategies that can also be used by less proficient readers in order to improve their comprehension.(Bernhardt, E. 2011.p.87)

Making Inferences: In everyday terms we refer to this as "reading between the lines". It involves connecting various parts of texts that aren't directly linked in order to form a sensible conclusion. A form of assumption, the reader speculates what connections lie within the texts.

Planning and Monitoring: This strategy centers around the reader's mental awareness and their ability to control their comprehension by way of awareness. By previewing text (via outlines, table of contents, etc.) one can establish a goal for reading-"what do I need to get out of this"? Readers use context clues and other evaluation strategies to clarify texts and ideas, and thus monitoring their level of understanding.

Asking Questions: To solidify one's understanding of passages of texts readers inquire and develop their own opinion of the author's writing, character motivations, relationships, etc. This strategy involves allowing oneself to be completely objective in order to find various meanings within the text.

Determining Importance: Pinpointing the important ideas and messages within the text. Readers are taught to identify direct and indirect ideas and to summarize the relevance of each. (Grabe, W., & Stoller, F. 2002.p.189)

Visualizing: With this sensory-driven strategy readers form mental and visual images of the contents of text. Being able to connect visually allows for a better understanding with the text through emotional responses.

Synthesizing: This method involves marrying multiple ideas from various texts in order to draw conclusions and make comparisons across different texts; with the reader's goal being to understand how they all fit together.

Making Connections: A cognitive approach also referred to as "reading beyond the lines", which involves (A) finding a personal connection to reading, such as personal experience, previously read texts, etc. to help establish a deeper understanding of the context of the text, or (B) thinking about implications that have no immediate connection with the theme of the text.

There are informal and formal assessments to monitor an individual's comprehension ability and use of comprehension strategies. Informal assessments are generally through observation and the use of tools, like story boards, word sorts, and interactive writing. Many teachers use Formative assessments to determine if a student has mastered content of the lesson. Formative assessments can be verbal as in a Think-Pair-Share or Partner Share. Formative Assessments can also be Ticket out the door or digital summarizers. Formal assessments are district or state assessments that evaluates all students on important skills and concepts. Summative assessments are typically assessments given at the end of a unit to measure a student's learning.

The use of effective comprehension strategies is highly important when learning to improve reading comprehension. These strategies provide specific instructions for developing and retaining comprehension skills across all ages. Applying methods to attain an overt phonemic awareness with intermittent practice has been found to improve reading in early ages, specifically those affected by mental disabilities. Improving your reading skills will reduce unnecessary reading time and enable you to read in a more focused and selective manner. You will also be able to increase your levels of understanding and concentration. This guide shows you how to read with greater efficiency and effectiveness by using a range of different reading skills. If it is

a magazine you are reading, you might flick through the pages to see which articles are of interest. When you look in a telephone directory for a particular name, you purposefully ignore all other entries and focus your attention on spotting the name you want. These everyday reading skills can be applied to your studies.

To improve your reading skills you need to:

have clear reading goals;

choose the right texts;

use the right reading style;

use note taking techniques.

Skimming

Skimming is the process of speedy reading for general meaning. Let your eyes skip over sentences or phrases which contain detail. Concentrate on identifying the central or main points. Use this technique to:

pre-view a selection of text prior to detailed reading;

refresh your understanding of a selection of text following detailed reading.

Detailed reading and note taking

Once you have selected useful information, you can begin to read in detail. Note taking techniques provide a useful aid to reading. Use underlining and highlighting to pick out what seem to you the most central or important words and phrases. Do this in your own copy of texts or on photocopies - never on borrowed texts; keywords to record the main headings as you read. Use one or two keywords for each main point. Keywords can be used when you don’t want to mark the text; questions to encourage you to take an active approach to your reading. Record your questions as you read. They can also be used as prompts for follow up work; summaries to check you have understood what you have read. Pause after a section of text and put what you have read in your own words. Skim over the text to check the accuracy of your summary, filling in any significant gaps. These techniques encourage an active engagement with the text as well as providing you with a useful record of your reading. Avoid passively reading large amounts of text, it does not make effective use of your time. Always use a note taking technique to increase your levels of concentration and understanding.

Increasing your reading speed

It is more important to improve your reading skills than your reading speed. Being focused and selective in your reading habits will reduce the time you spend reading. If, in addition to using a range of reading skills you want to increase your reading speed, then the following technique will be of use. The average reading speed

is about 240-300 words per minute. For the average reader, the eye fixes on each word individually.

It is easy for your eye to recognise 4 or 5 words in a single fixation without a loss of understanding. The key to increasing your reading speed is not to increase the speed at which your eyes move across the page, but to increase the word span for a single fixation. A simple way of developing the habit of taking in more than one word per fixation is to take a page of text and divide it length ways into three with two lines drawn down the page. Using a pen or pencil as a pointer, read each line of text by allowing your eye to fall only in the middle of each of the three sections, as indicated by your pointer.

Developing your reading speed

Don't worry about how quickly you are reading but instead, concentrate on reading the line in only three fixations. As this becomes more natural, practise without drawing lines. Later, reduce the number of fixations to two per line. Once this increased word span becomes a comfortable habit, an increase in your reading speed will occur.

Summary.

Have a clear focus for your reading. Set your reading goals.

Survey the text before you spend the time and effort involved in detailed reading.

Scan and skim to select the text for detailed reading.

Scan and skim after detailed reading to reinforce your understanding.

Use a form of note taking whilst reading in detail, to keep you concentrating, aid understanding and provide you with a record of your reading.

Conclusion.

Using clear reading goals and a variety of reading skills is more important than increasing your reading speed.To improve your reading speed, don't increase the speed of the eye across the page, but increase the number of words the eye recognises in a single fixation.

You already use a range of reading styles in everyday situations. The normal reading style that you might use for reading a novel is to read in detail, focusing on every word in sequence from start to finish.

References:

1. Khoshimova, N. A. (2021). ASSOCIATIVE FIELDS OF THE COLLECTIVE AND INDIVIDUAL CONSCIOUS. *Theoretical & Applied Science*, (5), 436-439.

2. Hashimova, N., & Sattorov, T. (2021). USAGE OF ENGLISH MILITARY TERMINOLOGIES AS A NEUTRAL AND COLLOQUIAL VOCABULARY. *CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PHILOLOGICAL SCIENCES (2767-3758)*, *2*(11), 162-167.

3. Hoshimova, N. A. (2020). Ingliz va o‘zbek tillarining funktsional uslublari. *Молодой ученый*, (19), 584-585.

4. Xoshimova, N. (2019). External factors of associations' individuality. *Scientific journal of the Fergana State University*, *2*(2), 134-136.

5. Toirova, N. I. (2019). The significance of the symbols of Mirror and Portrait in teaching Symbolism. *sign*, *1*, 22.

6. Mamajanova, M. (2021). MODEL CONCEPT MODELING IN LINGUISTICS TYPES OF LINGUISTIC MODELS. Экономика и социум, (1-1), 160-163.

7. Holbekova, M., Mamajonova, M., & Holbekov, S. (2021). COMMUNICATIVE APPROACH TO TEACHING FOREIGN LANGUAGES. Экономика и социум, (3-1), 83-85.

8. Mirzayevna, M. (2021). Innovative technologies in foreign language teaching methodology. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(12), 465-467.

9. Kasimova, G. (2022). IMPORTANCE OF ICE BREAKING ACTIVITIES IN TEACHING ENGLISH. *Science and innovation*, *1*(B7), 117-120.

10. Makhmudovna, K. G. (2022). Creative Strategies to Improve Vocabulary Teaching. *American Journal of Social and Humanitarian Research*, *3*(10), 259-261.

11. Kurbanovna E. N. Application of multimedia and interactive materials in foreign language teaching in non-philological higher educational institutions //Проблемы современной науки и образования. – 2020. – №. 2 (147). – С. 65-67.

12. Akhmedova, M. (2012). Characteristics of bronchial asthma associated with allergic rhinosinusitis in children. *Medical and Health Science Journal*, *11*, 39-43.

13. Ibragimdjonovna, A. M. (2022). Developing professional communicative competence of medical students in a foreign language. *Eurasian Scientific Herald*, *15*, 45-50.

14. Isaqjon, T. (2022). Strategies and techniques for improving EFL learners' reading skills. *Involta Scientific Journal*, *1*(11), 94-99.

15. Mohira, A., & Isakjon, T. (2022). METHODOLOGY OF ENGLISH LANGUAGE. *American Journal of Interdisciplinary Research and Development*, *3*, 68-71.

16. Ahundjanova, M. A. (2020). METHODS AND METHODS OF TEACHING RUSSIAN AND ENGLISH LANGUAGE AND LITERATURE. *Экономика и социум*, (11), 46-49.

17. Ahundjanova, M. (2022). THE NEEDS FOR IMPROVING LEARNERS'AUTONOMY IN FOREIGN LANGUAGE CLASSES–AS A KEY FACTOR TO BOOST LANGUAGE LEARNERS. *Science and innovation*, *1*(B6), 390-392.

18. Gafurova, N. I. (2021). Structural-semantical classification of construction terms in English and Uzbek languages. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, *11*(5), 571-575.

19. Gafurova, N. (2020). Ҳозирги замон тилшунослигида "Термин" ва унга турлича ёндашувлар. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, *1*(1), 58-62.

20. Mirzaaliyev, I., & Oxunov, A. (2021). EKVIVALENTSIZ LEKSIKANING O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA IFODALANISHI. *Academic research in educational sciences*, *2*(6), 209-212.

21. Oxunov, A. O. O. (2021). INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA UNDOV SO'ZLAR (INTERJECTION) NING IFODALANISHI. *Academic research in educational sciences*, *2*(12), 401-406.

22. Abdukhalimova Sarvinozkhon. (2023). HOZIRGI INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI ZIDLOV BOG'LANGAN QO'SHMA GAPLARNING SEMANTIK TAHLILI . PEDAGOGS Jurnali, 27(1), 153–157.

23. Абдухалимова, С. (2022). THE CONCEPT AND CONTENT OF INTERCULTURAL DISCOURSE. МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА, 5(4).

24. Abdumutaljonovna, P. S. (2023). TILSHUNOSLIKDA REKLAMA DISKURSI VA UNING IFODASI. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 15(1), 98-101.

SOME LINGUA-DIDACTIC PROBLEMS IN TEACHING FOREIGN CLASSES IN CONTEMPORARY WORLD

Muyassar Akhmedova
Teacher, Ferghana State University

Annotation: Learning a foreign language can be a challenging task for many students, and there are various factors that can contribute to the difficulties they may face. From lack of motivation to limited exposure and cultural differences, there are numerous lingua didactic problems that can arise in language teaching classes. Teachers need to be aware of these challenges and adapt their teaching methods accordingly to ensure that their students achieve the desired outcomes. In this article, we will explore some of the most common lingua didactic problems in language teaching classes and discuss potential solutions to overcome them. In this article some lingua-didactic problems are stated and given some effective strategies to overcome them.

Keywords: FL teaching, modernized language classroom, teaching problems, lingua-didactic problems.

Introduction.

Language teaching classes are an essential aspect of education, as they provide students with the opportunity to learn a new language and broaden their cultural horizons. However, one of the most significant challenges faced by language teachers is the lack of motivation among students. Lack of motivation can have a detrimental effect on the learning process, leading to poor attendance, lack of engagement, and limited progress. There are several reasons why students may lack motivation in language classes. One of the primary reasons is a lack of interest in the language being taught. Students may not see the relevance of the language to their personal or professional goals, or they may simply not be interested in learning it. Another reason for lack of motivation is fear of failure. Students may be afraid of making mistakes or failing, which can lead to anxiety and lack of motivation.

Statements of lingua didactic problems and strategies to deal with them

One of the most significant lingua didactic problems in language teaching classes is lack of motivation among students. Lack of motivation can have a detrimental effect on the learning process, as it can lead to poor attendance, lack of

engagement, and limited progress. There are several reasons why students may lack motivation in language classes, including:

1. Lack of Interest: Students may not be interested in learning a particular language, or they may not see the relevance of the language to their personal or professional goals.

2. Fear of Failure: Students may be afraid of making mistakes or failing, which can lead to anxiety and lack of motivation.

3. Limited Exposure: Students may not have enough exposure to the language outside of the classroom, which can make it difficult for them to see the value of learning the language.

4. Cultural Differences: Students from different cultural backgrounds may have different learning styles and expectations, which can make it challenging for teachers to engage them in the learning process.

To overcome these challenges, teachers can implement various strategies to increase student motivation, such as:

1. Creating a Positive Learning Environment: Teachers can create a positive and supportive learning environment that encourages students to take risks and make mistakes without fear of judgment.

2. Making the Language Relevant: Teachers can make the language relevant to students' personal or professional goals by incorporating real-life scenarios and examples into their lessons.

Fear of failure.

The problem of fear of failure in foreign language classes can have a significant impact on students' motivation and progress. Students may be afraid of making mistakes or failing, which can lead to anxiety and lack of motivation. This can result in poor attendance, lack of engagement, and limited progress.

To address this problem, teachers can implement several strategies. First, they can create a positive learning environment that encourages students to take risks and make mistakes without fear of judgment. Teachers can also provide regular feedback on students' progress, highlighting their strengths and areas for improvement. This can help students stay motivated and focused on their language learning goals.

Another strategy is to break down the language learning process into smaller, manageable tasks. This can help students feel less overwhelmed and more confident in their ability to succeed. Teachers can also provide opportunities for students to practice their language skills in a supportive environment through interactive activities and group work.

Finally, teachers can help students reframe their mindset around failure. Instead of seeing mistakes as a negative thing, teachers can encourage students to view them as opportunities for growth and learning. This can help students develop a growth mindset and become more resilient in the face of challenges.

3. Providing Regular Feedback: Teachers can provide regular feedback on students' progress, highlighting their strengths and areas for improvement to help them stay motivated.

4. Encouraging Student Participation: Teachers can encourage student participation by incorporating interactive activities and group work into their lessons, allowing students to practice their language skills in a supportive environment.

The problem of cultural differences in foreign language classes can create challenges for both students and teachers. Students from different cultural backgrounds may have different learning styles and expectations, which can impact their engagement and progress in the class.

To address this problem, teachers can implement several strategies. First, they can take the time to learn about their students' cultural backgrounds and incorporate relevant cultural content into their lessons. This can help students feel more engaged and connected to the material.

Teachers can also provide opportunities for students to share their own cultural experiences and perspectives with the class. This can help create a more inclusive and diverse learning environment that celebrates different cultures and promotes understanding.

Another strategy is to use a variety of teaching methods that cater to different learning styles. For example, visual aids and hands-on activities may be more effective for some students, while others may prefer more traditional lecture-style instruction.

Finally, teachers can encourage open communication with their students and be willing to adapt their teaching methods as needed. By creating a supportive and inclusive learning environment, teachers can help all students feel valued and motivated to succeed in their language learning journey.

Conclusion

In conclusion, the problem of cultural differences in foreign language classes can create significant challenges for both students and teachers. However, by implementing strategies such as incorporating cultural content, providing opportunities for students to share their own cultural experiences, using a variety of teaching methods, and encouraging open communication, teachers can create a more

inclusive and diverse learning environment that promotes understanding and success for all students. It is important for teachers to recognize the unique needs and backgrounds of their students and be willing to adapt their teaching methods to meet those needs. By doing so, teachers can help students overcome cultural barriers and achieve their language learning goals.

References:

1. Khoshimova, N. A. (2021). ASSOCIATIVE FIELDS OF THE COLLECTIVE AND INDIVIDUAL CONSCIOUS. *Theoretical & Applied Science*, (5), 436-439.
2. Hashimova, N., & Sattorov, T. (2021). USAGE OF ENGLISH MILITARY TERMINOLOGIES AS A NEUTRAL AND COLLOQUIAL VOCABULARY. *CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PHILOLOGICAL SCIENCES (2767-3758)*, *2*(11), 162-167.
3. Hoshimova, N. A. (2020). Ingliz va o‘zbek tillarining funktsional uslublari. *Молодой ученый*, (19), 584-585.
4. Xoshimova, N. (2019). External factors of associations' individuality. *Scientific journal of the Fergana State University*, *2*(2), 134-136.
5. Toirova, N. I. (2019). The significance of the symbols of Mirror and Portrait in teaching Symbolism. *sign*, *1*, 22.
6. Mamajanova, M. (2021). MODEL CONCEPT MODELING IN LINGUISTICS TYPES OF LINGUISTIC MODELS. Экономика и социум, (1-1), 160-163.
7. Holbekova, M., Mamajonova, M., & Holbekov, S. (2021). COMMUNICATIVE APPROACH TO TEACHING FOREIGN LANGUAGES. Экономика и социум, (3-1), 83-85.
8. Mirzayevna, M. (2021). Innovative technologies in foreign language teaching methodology. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(12), 465-467.
9. Kasimova, G. (2022). IMPORTANCE OF ICE BREAKING ACTIVITIES IN TEACHING ENGLISH. *Science and innovation*, *1*(B7), 117-120.
10. Makhmudovna, K. G. (2022). Creative Strategies to Improve Vocabulary Teaching. *American Journal of Social and Humanitarian Research*, *3*(10), 259-261.
11. Kurbanovna E. N. Application of multimedia and interactive materials in foreign language teaching in non-philological higher educational institutions //Проблемы современной науки и образования. – 2020. – №. 2 (147). – С. 65-67.

12. Akhmedova, M. (2012). Characteristics of bronchial asthma associated with allergic rhinosinusitis in children. *Medical and Health Science Journal*, *11*, 39-43.

13. Ibragimdjonovna, A. M. (2022). Developing professional communicative competence of medical students in a foreign language. *Eurasian Scientific Herald*, *15*, 45-50.

14. Isaqjon, T. (2022). Strategies and techniques for improving EFL learners' reading skills. *Involta Scientific Journal*, *1*(11), 94-99.

15. Mohira, A., & Isakjon, T. (2022). METHODOLOGY OF ENGLISH LANGUAGE. *American Journal of Interdisciplinary Research and Development*, *3*, 68-71.

16. Ahundjanova, M. A. (2020). METHODS AND METHODS OF TEACHING RUSSIAN AND ENGLISH LANGUAGE AND LITERATURE. *Экономика и социум*, (11), 46-49.

17. Ahundjanova, M. (2022). THE NEEDS FOR IMPROVING LEARNERS'AUTONOMY IN FOREIGN LANGUAGE CLASSES–AS A KEY FACTOR TO BOOST LANGUAGE LEARNERS. *Science and innovation*, *1*(B6), 390-392.

18. Gafurova, N. I. (2021). Structural-semantical classification of construction terms in English and Uzbek languages. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, *11*(5), 571-575.

19. Gafurova, N. (2020). Ҳозирги замон тилшунослигида "Термин" ва унга турлича ёндашувлар. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, *1*(1), 58-62.

20. Mirzaaliyev, I., & Oxunov, A. (2021). EKVIVALENTSIZ LEKSIKANING O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA IFODALANISHI. *Academic research in educational sciences*, *2*(6), 209-212.

21. Oxunov, A. O. O. (2021). INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA UNDOV SO'ZLAR (INTERJECTION) NING IFODALANISHI. *Academic research in educational sciences*, *2*(12), 401-406.

PRINCIPLES OF TESTING AND ASSESSMENT IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING SYSTEM

Isaqjon Tojiboyev
Teacher, Ferghana State University

Annotation: Testing is an integral part of language learning as it helps learners and educators assess the progress made in acquiring a foreign language. The principles of testing foreign languages involve evaluating learners' abilities in the four main language skills: reading, writing, listening, and speaking. In this work five principles of testing and assessment of foreign language will be explained with details.

Keywords: testing principles, assessing FL, validity, practicality, reliability, authenticity, wash back.

Introduction

The primary goal of testing is to measure learners' proficiency in the target language accurately. This requires the use of reliable and valid assessment tools that are designed to assess learners' abilities in each of the language skills. Testing should also be fair, objective, and transparent, ensuring that all learners are evaluated based on their actual language abilities rather than other factors such as their cultural background or socioeconomic status.

Another important principle of testing foreign languages is that assessments should be aligned with the learning objectives and the curriculum. This means that the content and format of the tests should be consistent with what learners have been taught in class. Additionally, tests should be designed to assess learners' ability to use the language in real-life situations rather than just testing their knowledge of grammar and vocabulary. Moreover, testing should provide learners with feedback on their performance, highlighting areas where they need to improve and suggesting ways to do so. This feedback should be constructive, specific, and actionable, enabling learners to identify their strengths and weaknesses and work towards improving their language skills.

Principles of testing and assessment

Assessment of the four main language skills: The first principle of testing foreign languages is to evaluate learners' abilities in the four main language skills:

reading, writing, listening, and speaking. This ensures that learners are assessed comprehensively and accurately on their language proficiency.

Use of reliable and valid assessment tools: The second principle of testing foreign languages is to use assessment tools that are reliable and valid. This means that the tests should be consistent in their results and measure what they are intended to measure.

Fairness, objectivity, and transparency: The third principle of testing foreign languages is to ensure fairness, objectivity, and transparency in the assessment process. This means that all learners should be evaluated based on their actual language abilities rather than other factors such as their cultural background or socioeconomic status.

Alignment with learning objectives and curriculum: The fourth principle of testing foreign languages is to align assessments with learning objectives and the curriculum. This ensures that the content and format of the tests are consistent with what learners have been taught in class.

Provision of constructive feedback: The fifth principle of testing foreign languages is to provide learners with constructive feedback on their performance. This feedback should be specific, actionable, and enable learners to identify their strengths and weaknesses and work towards improving their language skills.

Reliability

The reliability principle of testing foreign languages emphasizes the need for assessment tools to produce consistent and dependable results. This means that the same test should yield similar scores for the same group of learners when administered at different times or by different assessors. To ensure reliability, assessment tools should be standardized, well-designed, and free from bias. Additionally, multiple forms of assessment should be used to increase the reliability of the results. The reliability principle is essential to ensure that learners are evaluated fairly and accurately on their language abilities.

Validity

The validity principle of testing foreign languages emphasizes the need for assessment tools to measure what they are intended to measure. This means that the test should accurately assess the language skills that it claims to measure. To ensure validity, assessment tools should be based on a clear and specific set of learning objectives and should reflect the language skills that learners are expected to acquire. Additionally, the test should be designed to assess a representative sample of the language abilities being measured. The validity principle is essential to ensure that

the results of language assessments are meaningful and useful for learners, educators, and other stakeholders.

Authenticity

The authenticity principle of testing foreign languages emphasizes the need for assessment tools to reflect real-life language use. This means that the test should include tasks and materials that are relevant to the learners' contexts and experiences. To ensure authenticity, assessment tools should be based on authentic texts, situations, and tasks that learners are likely to encounter in real-life situations. Additionally, the test should be designed to assess learners' ability to use language in meaningful ways, such as communicating ideas, opinions, and emotions. The authenticity principle is essential to ensure that language assessments are relevant and engaging for learners and that they provide a realistic picture of learners' language abilities.

Wash back

The washback principle of testing refers to the impact that a test has on teaching and learning. It suggests that the way a test is designed and administered can affect how teachers teach and how learners learn. If a test is well-designed and aligned with the curriculum, it can motivate learners to study and encourage teachers to focus on important language skills and knowledge. On the other hand, if a test is poorly designed or does not reflect what is being taught in the classroom, it can lead to negative washback, where learners may feel demotivated or frustrated and teachers may feel pressured to teach to the test rather than focusing on meaningful language learning. Therefore, it is important to consider the washback effect when designing and implementing language assessments to ensure that they have a positive impact on teaching and learning.

Conclusion

In conclusion, testing principles play a crucial role in language assessment. Tests should be designed and administered in a way that reflects the curriculum and encourages learners to study and teachers to focus on important language skills and knowledge. The washback principle highlights the impact that testing can have on teaching and learning and emphasizes the importance of designing assessments that have a positive effect on both. By considering these principles, language assessments can be used effectively to measure language proficiency and support language learning.

References:

1. Khoshimova, N. A. (2021). ASSOCIATIVE FIELDS OF THE COLLECTIVE AND INDIVIDUAL CONSCIOUS. *Theoretical & Applied Science*, (5), 436-439.

2. Hashimova, N., & Sattorov, T. (2021). USAGE OF ENGLISH MILITARY TERMINOLOGIES AS A NEUTRAL AND COLLOQUIAL VOCABULARY. *CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PHILOLOGICAL SCIENCES (2767-3758)*, *2*(11), 162-167.

3. Hoshimova, N. A. (2020). Ingliz va o‘zbek tillarining funktsional uslublari. *Молодой ученый*, (19), 584-585.

4. Xoshimova, N. (2019). External factors of associations' individuality. *Scientific journal of the Fergana State University*, *2*(2), 134-136.

5. Toirova, N. I. (2019). The significance of the symbols of Mirror and Portrait in teaching Symbolism. *sign*, *1*, 22.

6. Mamajanova, M. (2021). MODEL CONCEPT MODELING IN LINGUISTICS TYPES OF LINGUISTIC MODELS. Экономика и социум, (1-1), 160-163.

7. Holbekova, M., Mamajonova, M., & Holbekov, S. (2021). COMMUNICATIVE APPROACH TO TEACHING FOREIGN LANGUAGES. Экономика и социум, (3-1), 83-85.

8. Mirzayevna, M. (2021). Innovative technologies in foreign language teaching methodology. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(12), 465-467.

9. Kasimova, G. (2022). IMPORTANCE OF ICE BREAKING ACTIVITIES IN TEACHING ENGLISH. *Science and innovation*, *1*(B7), 117-120.

10. Makhmudovna, K. G. (2022). Creative Strategies to Improve Vocabulary Teaching. *American Journal of Social and Humanitarian Research*, *3*(10), 259-261.

11. Kurbanovna E. N. Application of multimedia and interactive materials in foreign language teaching in non-philological higher educational institutions //Проблемы современной науки и образования. – 2020. – №. 2 (147). – С. 65-67.

12. Akhmedova, M. (2012). Characteristics of bronchial asthma associated with allergic rhinosinusitis in children. *Medical and Health Science Journal*, *11*, 39-43.

13. Ibragimdjonovna, A. M. (2022). Developing professional communicative competence of medical students in a foreign language. *Eurasian Scientific Herald*, *15*, 45-50.

14. Isaqjon, T. (2022). Strategies and techniques for improving EFL learners' reading skills. *Involta Scientific Journal*, *1*(11), 94-99.

15. Mohira, A., & Isakjon, T. (2022). METHODOLOGY OF ENGLISH LANGUAGE. *American Journal of Interdisciplinary Research and Development*, *3*, 68-71.

16. Ahundjanova, M. A. (2020). METHODS AND METHODS OF TEACHING RUSSIAN AND ENGLISH LANGUAGE AND LITERATURE. *Экономика и социум*, (11), 46-49.

17. Ahundjanova, M. (2022). THE NEEDS FOR IMPROVING LEARNERS'AUTONOMY IN FOREIGN LANGUAGE CLASSES–AS A KEY FACTOR TO BOOST LANGUAGE LEARNERS. *Science and innovation*, *1*(B6), 390-392.

18. Gafurova, N. I. (2021). Structural-semantical classification of construction terms in English and Uzbek languages. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, *11*(5), 571-575.

19. Gafurova, N. (2020). Ҳозирги замон тилшунослигида "Термин" ва унга турлича ёндашувлар. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, *1*(1), 58-62.

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA PEDAGOGIK DIAGNOSTIKADAN FOYDALANISHDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH OMILLARI

Munira Marufova Egamqulovna
Samarqand davlat universiteti Maktabgacha ta’lim fakulteti o‘qituvchisi

Annotatsiya: Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida pedagogik diagnostikaning dasturiy ta’minotidan foydalanish asoslari ochib berilgan

Tayanch so‘zlar: ta’lim, tarbiya, pedagogik diagnostika, tadqiqotlar, axborot-kommunikativ texnologiyalar ,rivojlantirish.

Annotation: The basics of using pedagogical diagnostic software in preschool education are explained

Keywords: education, pedagogical diagnostics, research, information and communication technologies, development

O‘zbekiston Respublikasida uzluksiz ta’lim tizimini rivojlantirish, uning sifat va samaradorligini oshirish davlat siyosatining eng ustuvor yo‘nalishlaridan biridir. Jahon ta’lim tizimida ta’lim bosqichlarining muhim pog‘onasi- maktabgacha ta’lim sifati va samaradorligini, yosh avlodning qobiliyatlari va iqtidorini tashxislash bo‘yicha keng ko‘lamdagi tadqiqotlar olib borilmoqda. Bu tadqiqotlar Avstraliyaning pedagogik ilmiy izlanishlar Konsorsiumi (AGER), AQShning pedagogik tadqiqotlar testlarini o‘tkazish Xizmati (ETS), Yaponiyaning Ta’lim sohasidagi Milliy tadqiqotlar instituti (NER) tomonidan amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, ta’lim tizimi sub’ektlari faoliyatini diagnostika qilish va kvalimetrik o‘lchash ta’lim sohasidagi o‘zgarishlarni xalqaro baholash TALIS, CIVIC, ICCS-(International CIVIC and Citizenship Education Study) kabi dasturlar asosida AQSh, Buyuk Britaniya, Yaponiya, Germaniya, Xitoy, Singapur, Janubiy Koreya kabi dunyoning rivojlangan mamlakatlarida tadqiqot ishlari olib borilmoqda. Bunday ijtimoiy dolzarblik kasb etuvchi pedagogik hodisa ta’lim sohasini modernizatsiyalash, innovatsion va axborot texnologiyalarini tatbiq etish, hamda ular asosida rivojlantirish tendensiyalariga muvofiq takomillashtirishga, o‘qitishning global strategiyalarini tatbiq etishga ijobiy ta’sir o‘tkazmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 29-dekabrdagi «2017-2021 yillarda ta’lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-2909-sonli, 2018-yilning 7-maydagi “Iqtisodiyot va soha yo‘nalishlariga

innovatsiyalarni tatbiq qilish mexanizmlarini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ3569–sonli qarorlarining ijrosini ta’minlash ko‘p jihatdan uzluksiz ta’lim tizimida shakllanayotgan sub’ektlarni rivojlantirishda innovatsion-axborot texnologiyalaridan foydalanishni talab qilmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 6-iyundagi “Ta’lim muassasalarida ta’lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta’minlash bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-3735-sonli qarorida “...ta’lim jarayonida ilg‘or pedagogik uslub va texnologiyalar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, elektron ta’lim resurslari va multimedia taqdimotlaridan foydalanish borasida chet el tajribasini chuqur va har tomonlama o‘rganib chiqish, chet el tajribasini inobatga olgan holda ta’lim jarayonini yangi mazmunda tashkil qilish uchun yangi o‘quv rejalari va dasturlarini qaytadan ishlab chiqish, ularda an’anaviy maktab ta’limi uslublaridan voz kechib, amaliy mashg‘ulotlar va ishlab chiqarish amaliyoti bo‘yicha soatlar ko‘paytirilishini ta’minlash... “ alohida qayd etilgan. Yuqorida belgilangan vazifalar ijrosini ta’minlash maqsadida maktabgacha ta’lim muassasalari uchun axborot texnologiyalari asosida pedagogik diagnostika dasturiy ta’minoti (ATPDDT)ni yaratish va joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Axborot texnologiyalari asosida metodik tizim doirasida pedagogik diagnostika yaratish masalasi rivojlangan horijiy davlatlarning ilmiy ishlanmalarida atroflicha o‘rganilgan. Bu yo‘nalishda olib borilgan ilmiy tadqiqotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, axborot texnologiyalari asosida yaratilgan pedagogik diagnostika ekpert tizimlar ko‘rinishida amalga oshirilgan bo‘lib, unda asosan bir yoki ma’lum bir yo‘nalishni qamrab olganligini ko‘ramiz, masalan, Rossiya davlatining Xarkov universitetida yaratilgan axborot texnologiyalari asosidagi pedagogik diagnostika “Ekspert 3.02” deb nomlanib, unda topshiriqlarining administrativ metodikasi tadqiq etilgan.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, xorijiy davlatlarning axborot texnologiyalari asosida pedagogik diagnostikaning ta’lim muassasalarida yaratish masalasi tizimli tarzda tadqiq etilmagan.

Dunyoda maktabgacha ta’lim tashkilotlari bilan bog‘liq qator, jumladan, quyidagi ustuvor yo‘nalishlarda tadqiqotlar olib borilmoqda: bolaning hamkorlikda o‘qish faoliyatini rivojlantirish, ta’lim dasturlarini milliy tizimlarga muvofiqlashtirish; ta’lim sifatini boshqarish texnologiyalarini takomillashtirish. Biroq, maktabgacha ta’lim muassasalarida pedagogik diagnostikaning dasturiy ta’minotidan foydalanish metodikasi to‘laqonlicha amalga oshirilmagan. Shu jihatdan olganda, mazkur dissertatsiya ishi o‘zining dolzarbligini isbot etadi.

Dono xalqimiz ta’lim-tarbiyani uyg‘unlikda olib borishni afzal biladi. “Bir bolaga yetti qo‘shni ota-ona”, deyilishi ham bejiz emas. Farzand tarbiyasida oila hamda jamiyatni birdek mas’ul hisoblaydi. Ulug‘ allomalarimiz bu mavzuga bot-bot e’tibor qaratgani, Abdulla Avloniy “Tarbiya biz uchun yo hayot- yo mamot, yo najot -yo halokat, yo saodat -yo falokat masalasidir”, deya ta’kidlaganida ham katta ma’no mujassam.

Darhaqiqat, ta’lim-tarbiya taraqqiyoti mamlakat ravnaqi va taqdiriga daxldor masaladir. Shu ma’noda, maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalash jarayoniga eng samarador pedagogik texnologiyalarni joriy qilish, buning uchun barcha tashkiliy-texnik sharoitni yaratish yurt kelajagini o‘z zimmasiga olishga qodir avlodni voyaga yetkazishda ta’sirchan kuchga ega. Davlatimiz rahbarining qarori bilan tasdiqlangan Maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish bo‘yicha 2017-2021 yillarga mo‘ljallangan dasturda ana shu talablarga mos ravishda keng ko‘lamli vazifalar o‘z ifodasini topgan.

Dasturga muvofiq, 2 ming 200 ta maktabgacha ta’lim muassasasining moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, ayniqsa, qishloq joylarda bunday muassasalarni yangidan qurish, ularni zamonaviy inventar, jihoz, o‘quv-metodik qo‘llanmalar hamda multimedia vositalari bilan ta’minlash chora-tadbirlari bolalarning munosib sharoitda kamolga yetishi, iqtidoru qobiliyatini namoyon etishi uchun zamin yaratadi.

Bolalarni maktabga tayyorlashni sifat jihatidan yanada yaxshilash, bunda muqobil shakllardan unumli foydalanish maqsadida respublika bo‘yicha 6 ming 100 ta qisqa muddatli guruhning tashkil etilishi o‘ziga xos oqilona yondashuv bo‘ldi. Asosan, 5-6 yoshli bolalarni maktabga tayyorlaydigan bu guruhlarni qishloq joylarda ochish, ularda o‘g‘il-qizlarning aqliy salohiyati va mantiqiy fikrlashini rivojlantiruvchi amaliy mashg‘ulotlar olib borish dolzarb vazifa qilib belgilandi. Bunday guruhlarning yo‘lga qo‘yilishi natijasida har yili 305 mingdan ortiq bolalar maktabga tayyorgarlik bosqichidan muvaffaqiyatli o‘tadi. Respublikamizda bugunga qadar 1 ming 220 ta ana shunday qisqa muddatli guruh tashkil etilib, ularga 81 ming nafar bola qamrab olindi.

Rivojlangan davlatlar tajribasini o‘rganib, to‘g‘ridan-to‘g‘ri andoza ko‘chirish emas, aksincha, ularni har tomonlama tahlil etish, eng maqbullarini tanlab, to‘ldirish hamda boyitish hisobiga takomillashtirilgan maktabgacha ta’lim-tarbiya tizimi dasturlari amaliyotga kiritiladi. Bu esa qisqa muddatli guruhlarda bolalarning o‘qish va yozishni, ilk matematik saboqlarni jadal sur’atda o‘zlashtirishiga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, ma’lum sabablarga ko‘ra bog‘chaga qatnamaydigan 3 — 6 yoshdagi bolalarning ota-onalarini metodik qo‘llanmalar bilan ta’minlash orqali

maktab ta’limiga tayyorlashda oilaning o‘rni hamda mas’uliyatini kuchaytirish tizimi ham joriy etilmoqda. Ota-onalar uchun ilk marotaba yetti nomdagi qo‘llanmalar yaratildi. Maktab kutubxonalari orqali ota-onalar qo‘liga bepul yetib borgan ushbu qo‘llanmalarda bolalarni maktabga tayyorlash uchun asqatadigan, nihoyatda zarur ma’lumotlar rangli-illyustratsiyali, qiziqarli tarzda bayon qilingan.

Ota-onalar mazkur qo‘llanmalardan foydalanib, farzandini aqliy, jismoniy, ruhiy jihatdan chiniqtiradigan vaziyatlar yaratishi mumkin. Turli rasmlar, qiziqarli she’r va hikoyalar orqali esa bolalarning, avvalo, bilim olishga qiziqish hamda ishtiyoqi uyg‘onadi, diqqatni jamlash, uning ongi esa xotirani mustahkamlash mashqlarida toblanadi.

Joriy yildan boshlab bosqichma-bosqich qishloq joylardagi 400 ming oilaga o‘zbek, qoraqalpoq va rus tillarida ana shunday adabiyotlar yetkazib beriladi.

Bugun davlat hamda jamiyatimiz hayotida kechayotgan o‘zgarishlar ijtimoiy-iqtisodiy sohalarda odamlar duch kelayotgan muammolarning to‘g‘ri yechimini topishga, yig‘ilib qolgan kamchiliklarni bartaraf etish, xalqimiz uchun, o‘sib kelayotgan avlod uchun hech kimdan kam bo‘lmagan sharoitlarni yaratish bilan omixta ekanini ko‘rib turibmiz. Yashirmaymiz, aholini o‘ylantirayotgan, ayrim o‘rinlarda e’tirozlarga sabab bo‘layotgan masalalar maktabgacha ta’lim tizimida ham uchramoqda. Chunonchi, yurtimizda, ayniqsa, qishloq joylarda bog‘chalarning qiyofasi, faoliyati davr talab va me’yorlariga javob beradi, deyish juda qiyin. Olis, chekka hududlarda bolalarni maktabgacha ta’lim muassasalariga qamrab olish dolzarbligicha qolmoqda. Ahamiyatlisi, Prezidentimizning yuqorida keltirilgan qarorida aynan shu kabi o‘tkir masalalarning puxta amaliy yechimi ko‘rsatilgan. Galdagi besh yil mobaynida maktabgacha ta’lim muassasalari tarmog‘ini 50 ta yangi qurilish hamda mavjud muassasalarning 1 ming 167 tasini rekonstruksiyalash, 983 tasini mukammal ta’mirlash orqali yanada kengaytirish aniq maqsad qilib qo‘yilgan. Yangi loyiha asosida bunyod etiladigan maskanlarda shinam va ko‘rkam yozgi ayvonchalar, basseynlar barpo qilinadi. Buning uchun esa jami 2,2 trillion so‘m miqdorida mablag‘ ajratilishi ko‘zda tutilgan. Xususan, joriy yilning o‘zida 301 maktabgacha ta’lim tashkilotida 265,4 milliard so‘mlik qurilish-ta’mirlash ishlari olib boriladi.

Kompleks tadbirlarning bajarilishi samarasida bolalarning maktabgacha ta’limga qamrovi bir yarim barobar oshadi. Boshqacha aytganda, 2021 yilga borib, respublikamizda maktabgacha ta’lim muassasalari 1 million 109 ming nafardan ortiq bolajonlarni o‘z bag‘riga oladi.

Farzandlarimizning ongu tafakkurini rivojlantirishda, dunyoqarashini kengaytirishda nihoyatda muhim ahamiyatga ega bo‘lgan kitobga nisbatan mehr va intilishni juda erta yoshdan uyg‘otish maqsadida maktabgacha ta’lim muassasalarida kichik kutubxonalarni shakllantirish masalasi ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilangani quvonarli, albatta.

Xususan, 2017/2018 yillarda respublikamizdagi 2 ming 420 ta maktabgacha ta’lim muassasasida o‘zbek hamda jahon adabiyotidan saralangan ellik nomdagi asarni jamlagan kichik kutubxonalar tashkil etiladi. Shubhasiz, bunday ma’rifat maskanlari bolalarda mutolaa, kitobxonlik, kutubxona haqidagi ilk tasavvurlarning hosil bo‘lishida katta o‘rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 29-dekabrdagi ―2017-2021 yilllarda maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risidagi PQ-2707-sonli Qarori

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 9-sentabrdagi ― Maktabgacha ta’lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risidagi PQ-3261-sonli Qarori

3. Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo‘yiladigan Davlat talablari.-Toshkent, 2018 yil

4. Sh. Sodikova. Maktabgacha pedagogika (Darslik)(To‘ldirilgan qayta nashr) . — T., 2017.

5. Yusupova. P. Maktabgacha tarbiya pedagogikasi. Toshkent. 1993 y.

Internet resurslar

1. www.tdpu.uz

2. www.pedagog.uz

4. Respublika bolalar kutubxonasi: www.kitob.uz

5. Ijtimoiy axborot ta’lim portali www.ziyonet.uz

6. www.press-servis/ .uz.

O‘ZBEK-INGLIZ ANTROPONIMLARINING XUSUSIYATLARI

Gulira’no Akramjonovna
Andijon davlat chet tillar instituti magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada antroponimlarning leksik-semantik xususiyatlari, ularning kelib chiqishi va etimologiyasi xususida fikr yuritilgan. Shuningdek, antroponimlar o‘zbek va ingliz ismshariflari misolida tahlil qilingan.

Kalit so’zlar: ism-sharif, laqab, taxallus,kasb-hunar, makon va zamon, jamiyat

Annotation. This article discusses the lexical-semantic features of anthroponyms, their origin and etymology. Also, anthroponyms are analyzed on the example of Uzbek and English nouns.

Keywords: first name, nickname, nickname, profession, space and time, society

Antroponimika onomastikaning bo‘limi. Odamlar ismini, ularning tarqalganligi, kelib chiqishi, jamiyatda amalda qo‘llanishini va bundan tashqari antroponimik tizimlar tuzilishi hamda rivojlanishini o‘rganadi. Atoqli ot turlari, taxallus, laqab, nisba va shax-sni atashlikning turli usullari ham A. tadqiqot manbaidir. Mas, Sohibqiron Amir Temur Tarag‘ay Bahodir Ko‘ragoniy. Bunda faqat Temur shaxsning xos ismi, Amir — hukmdorlik darajasini an-glatadi, Sohibqiron — Temurga zamon-doshlari tomonidan berilgan sifat (asr, davr sohibi degan ma’noni bildiradi), Tarag‘ay — otasining ismi (familiya hisoblanadi), Bahodir — otasining laqabi, Ko‘ragon — xonga kuyovlik nisbasi.

Dunyodagi turli xalqlarda turlicha antroponimik tizim mavjud bo‘lgan. Masalan, Qadimgi Rimda har bir erkak xos ismi oldidan keladigan nomga — avloddan avlodga o‘tadigan urug‘ nomiga ega bo‘lgan, bu urug‘ning shajarasini tavsiflagan. Hozirgi Ispaniya va Portugaliyada bir kishi bir necha xos (katolik cherkovi ro‘yxatidan olinadigan) ismga, otasi va onasining familiyasiga ega bo‘lishi mumkin. Islan-diyada har bir kishi, bir necha xos ismga (cheklangan ro‘yxatdan olingan) va familiya o‘rnida otasining ismidan hosil bo‘lgan nomga ega bo‘ladi. Xitoy, Koreya, Vetnamda kishi nomi bir bo‘g‘inli familiyadan (turli davrda ular 100 dan 400 gacha bo‘lgan) va xos (odatda ikkita bir bo‘g‘inli morfemadan tashkil topgan) ismga ega bo‘ladi, xos ismlar miqdori cheklanmaydi. Antroponimika tizimida kipokoristi-ka (erkalatib, kichrayti-rib atash — mas, Laziz(jon), Dilobar(xon), Homid(cha), Ahmad(cha) va hokazo) aloxida o‘rin tutadi. Antroponim ma’lumotlari tilshunoslikning boshqa

sohalari uchun, jamiyatshunoslikda, xalqlar tarixini o‘rganishda muhim ahamiyatga ega.

Sizning familiyangiz qayerdan kelib chiqqanligi yoki odamlar familiyalarini qachondan va nima uchun ishlatishni boshlaganlari bilan hech qiziqqanmisiz? Men “Gateway" darsligidan "Oila ismlari" bo‘yicha dars o‘tayotgan paytimda ingliz familiyalari va ularning kelib chiqishi haqidagi maqolaga duch keldim, bu mavzuga qiziqib qoldim va uni o‘rganishga qaror qildim. Ingliz tilida so‘zlashadigan mamlakatlarda familiyalar odatda “last name ” so‘zma so‘z ‘so‘nggi ism’ de gan ma’noni bildiradi, yoki “surname” deb nomlanadi, chunki avval ism, so‘ngra familiya yoziladi. Men hatto ba’zi yozuvchilar tomonidan berilgan ism “given name” so‘zma so‘z ‘tug‘ilganda berilgan ism’ yoki “forenames” so‘zma so‘z ‘oldinda keluvchi ism’ orqali ifodalanishini ko‘rdim.Familiya so‘zi Anglo-Normancha surnoun va qadimgi frantsuzcha sornom so‘zlaridan kelib chiqqan bo‘lib, ular o‘rta asrlardagi lotincha supernomen va supranomen so‘zlaridan kelib chiqqan.[2]

G.Redmond o‘zining "Nasabshunoslikda familiyalar: yangicha yondashuv" kitobida shunday deydi: "Mening fikrimcha, barcha shajarashunoslar o‘zlari o‘rganayotgan familiyani batafsil o‘rganishlari kerak; ular turli davrlarda uning qanchalik keng tarqalganligini o‘rganib, uning tarixi haqida tasavvur hosil qilishlari kerak. Buni har doim boshqa familiya va jamoadagi joy nomlari nuqtai nazaridan ko‘rib chiqish kerak. Agar bu yangi ko‘nikmalarni egallashni va boshqa fanlarga qo‘shilishni anglatsa, demak, nasabshunosning jamiyatimizga qo‘shgan hissasi oxir oqibat bizning ko‘p yillik tarixiy muammolarimizni hal qilishdan iborat bo‘ladi."

Men uning so‘zlariga qo‘shilaman, chunki o‘zbek familiyalariga tegishli bir qator o‘z yechimini topmagan muammolar mavjud. ‘Ism nima o‘zi? Agar aqlli odam buni bilsa edi.’ Ushbu mashhur so‘zlarni kim yozgan bo‘lsa ham, shubhasiz buni to‘g‘ri yozgan - faqat Angliyaning o‘zida 45000 ga yaqin turli familiyalar mavjud - ularning har biri o‘z tarixiga ega.[2]

Irlandiya, Uels va tog‘li Shotlandiya ismlari asosan Gael shaxsiy ismlaridan kelib chiqqan bo‘lib, an’anaviy ingliz va tog‘li Shotlandiya familiyalari ham O‘rta asrlardagi jamiyatni aks ettiradi. Familiya - bu siz va sizning barcha oila a’zolaringiz ega bo‘lgan va avloddan-avlodga beradigan ismingizdir. Familiya Buyuk Britaniyada keng tarqalganmi? Bu, ehtimol, familiya bir necha marta alohida-alohida rivojlangan va familiya egalari bir-biri bilan bog‘liq bo‘lmagan poligenezni anglatadi.[3]

O‘zbek tilshunosligida atoqli otlar tizimini o‘rganish borasida muayyan ishlar amalga oshirilgan. Ayniqsa, E. Begmatov, N. Husanov, G. Sattorov, S. Rahimov, I. Xudoynazarov, R. Xudoyberganov va boshqalar o‘zbek antroponimlari haqidagi

materiallarni to‘plashga, leksik va semantik xususiyatlari, lingvistik tuzilishi, ismlarning etnografik va motivatsion ma’nolarini o‘rganish, o‘zbek mintaqaviy antroponimiyasining o‘ziga xos tomonlarini kuzatish, ismlarning orfografik va izohli lug‘atlarini tuzish sohalariga munosib hissa qo‘shishgan. Biroq, o‘zbek antroponimiyasining paydo bo‘lishi va rivojlanishi, ismlarning nominativ xususiyatlari, nomlashning motivatsion asoslari, lingvistik va nolingvistik tamoyillarning roli, antroponomiyani sotsiologik nuqtai nazardan ilmiy o‘rganish kabi muammolar hanuzgacha tegishli tadqiqotchilarni kutmoqda. Ismlar tizimini sotsiologik jihatdan o‘rganmasdan turib, antroponimlarning kelib chiqishi, antroponimlar tizimining rivojlanishi, boyitilishi va o‘zgaruvchan xususiyatlarini ilmiy jihatdan asoslab bo‘lmaydi.[4]

Evropa mamlakatlarida odamlar butun avlod uchun bitta familiyani olib yurishlari mumkinligini, o‘zbeklar esa har bir avlodda familiyalarini o‘zgartirishlari mumkin. Ko‘pgina o‘zbek familiyalari arab yoki fors tillaridan kelib chiqqan - Muhammadov, Tal’atov, Bexzodov va Mirzayev kabilar, ular erkaklarga "-ov", "-ev" va ayollarga "-ova", "eva" qo‘shimchalarini bobosining ismiga qo‘shish orqali yasaladi. Shunga qaramay, ingliz va o‘zbek ayollari familiyalarini nikohdan keyin saqlashlari yoki ularni turmush o‘rtoqlarining familiyalari bilan almashtirishlari mumkin. "-Ov", "-ova", "-eva", “-eva” qo‘shimchalarini familiyalarga qo‘shish an’anasi Sovet Ittifoqidan kelib chiqqan va sobiq Sovet Ittifoqi davridan bizga meros bo‘lib qolgan va ushbu an’ana hali hanuz postsovet mamlakatlarida davom etmoqda. Biroq ingliz nomlari kelib chiqqan manbalar deyarli cheksizdir: laqablar, jismoniy xususiyatlar, grafliklar, savdo-sotiqlar va insoniyatga ma’lum bo‘lgan deyarli barcha narsalar. Buyuk Britaniyani Normanlar zabt etishidan oldin odamlar nasldan naslga o‘tuvchi familiyalarga ega emas edilar: ular faqat shaxsiy ism yoki laqab bilan chaqirilgan.[5]

Turli familiyalarning ma’nosini o‘rganishni boshlaganimizdan so‘ng, ularning ko‘pchiligi ushbu asosiy savollardan biriga javob berishini bilib olamiz: bu odamning otasi yoki bobosi kim bo‘lgan? Bu bizga Maud yoki Madison kabi ingliz familiyalarini beradi. Mc yoki Mac bilan boshlanadigan ko‘plab familiyalar mavjud, masalan, McQueen yoki MacMillan. Bu tarzdagi familiya egalarining kelib chiqishi Shotlandiya va "O" Konnell yoki O‘Sullivan familiya egalari esa Irlandiyalik eknaligini hamda “… ning o‘g‘li” degan ma’noni anglatishini ko‘pchilik bilmasa kerak. Jamoalar kichik bo‘lgan vaqtda, har bir odam bitta nom bilan tanilgan, ammo aholi soni oshib borishi bilan odamlarni boshqacha aniqlash zaruriyati tug‘iladi va bu quyidagi ism familiyalarning yaralishiga olib keldi;- masalan, James the cook- oshpaz

Jeyms, Tim the long-Tim uzun, David from Blackburn- Devid Blekbernlik, Mariam of the forest- O‘rmonlik Maryam, Nick son of RaymondRaymondning o‘g‘li Nik kabilar. Asta-sekin ko‘plab nomlar buzildi va ularning asl ma’nosi hozirgi kunda oson tushunilmaydi.

Norman baronlari familiyalarni Buyuk Britaniyaga kiritganlaridan keyin ulardan keng foydalanish amaliyoti yo‘lga qo‘yildi. Birinchidan, farqlovchi ismlar barqaror emas edi, ammo oxir-oqibat odamlar ularga o‘rgana boshladilar. Shuning uchun kasblar, laqablar, tug‘ilgan joylar va otalarining ismlari doimiy familiyalarga aylandi –jumladan, Potter va Tailor, Armstrong va Longman, Towers va Orchard, Benson va Dikson kabilar. XII asrga kelib ingliz va shotland oilalarining aksariyati ajdodlarning familiyalaridan foydalanishni o‘zlariga meros qilib olishgan edi. O‘rta asrlarda o‘zbek oilaviy ismlariga nisbatan inglizlarnikiga o‘xshash vaziyatni ko‘rish mumkin. Garchi o‘sha paytda o‘zbeklarning familiyalari shunday atalmagan bo‘lsada, ammo "otasining ismi"bilan yuritilgan. Otasining ismi laqablardan, jismoniy xususiyatlardan, tug‘ilib o‘sgan joyi, savdo-sotiq yoki tug‘ma nuqsonlardan kelib chiqqan.

VII-VII asrlarda arablarning Movarounnahr hududlariga bostirib kirishlaridan so‘ng, mahalliy erkaklar "Abu Ali ibn Sino yoki g‘arbda Avitsena nomi bilan tanilgan, Abu Rayxon Muhammad ibn Ahmad al-Beruniy yoki ingliz tilida Al-Biruni kabi to‘liq nomlarni olishgan. Bu erda "abu" ota va "ibn" - o‘g‘il degan ma’noni anglatadi. Mahalliy ayollarga kelsak, ularning ismlaridan oldin "binni yoki binti" ishlatilgan bo‘lib bu “qizi” degan ma’noni bildirgan. Ingliz familiyalariga kelsak, ularning aksariyati ish, kasb, hunar yoki jamiyatdagi mavqeidan kelib chiqqan, agar bir kishi chilangar bo‘lsa, uni Rudolph Plumber- Rudolf Chilangar deb atashlari mumkin bo‘lgan, chunki ko‘p hollarda o‘g‘illari otalarining kasb-korlarini davom ettirgan va bu borabora familiyaga aylangan. Smith, Wright va Tailor - uchta eng keng tarqalgan inglizcha familyalardir. Cook va Turner ham juda mashhur. Smith familiyasi "blacksmith-temirchi"so‘zidan dan kelib chiqqan bo‘lib, bu metalldan taqa kabi buyumlar yasash bo‘yicha an’anaviy kasb hisoblanadi. Baker (non pishiradigan kishi), Shepherd (qo‘yga qaraydigan kishi) va Carpenter (yog‘och bilan ishlaydigan kishi) – bularning barchasi inglizcha familiyalardir.

Xuddi shunday holatni o‘zbek oilalarida ham ko‘rish mumkin. Masalan, "Toshtemirov-Blacksmith, Po‘latov-Steelman, O‘roqboyev-Cropper" bu odamlarning otalari taqachilik va temirchilik ustalari bo‘lganlarini anglatadi. Ko‘pgina inglizcha nasroniy familiyalar shaxsiy ismlardan kelib chiqqan va hech qanday o‘zgarishsiz familiyalarga aylangan. Ko‘plab odamlarga Nicholson or Harrison kabi familiyalar

berilgan. Yana Simpson, Stephenson, Thompson, Robinson and Richardson kabi boshqa familiyalar ham bor. Wil – Walter ning qisqacha shaklidir, shuningdek Wilson familiyasi ham bor. Shaxsiy ismning oxiridagi "s-o‘g‘li" degan ma’noni anglatadi, masalan, Jones, Thomas, Davies va Evans kabi familiyalar mavjud. Robin yoki Robert kabi ismlar ba’zan Bobga qisqartiriladi, shuning uchun inglizzabon mamlakatlarda Bobs, Robbo yoki Steve kabilar bor. Bunday vaziyatni deyarli barcha o‘zbek familiyalarida uchratish mumkin. Masalan, Bahrom-Bahromov, Ravshan-Ravshanov, Jasur-Jasurov va boshqalar. Hamid, Qodir, Abdulloh kabi islomiy ismlar odamlar orasida mashhur bo‘lgan. Davies va Davis familiyalarning ikkalasi ham “Davy ning o‘g‘li” dan olingan. (Davy David so‘zining qisqartirilgan shaklidir). Ba’zi odamlarning ismlari "kin" yoki "kins" bilan tugagan. Shunday qilib, bizda Ad-Kins (Adam-Kins)dan Atkins va Wilkins bor. Bizda Dawkins degan familiya ham bor. (Daw David ning qisqartmasi edi, shuning uchun bizda Dawson familiyasi ham bor). Huggins Hugh- kins dan, Jenkins Jan-Kins dan kelib chiqqan. Biroq, ba’zi odamlarga shundoq otalarining ismlari familya qilib berilgan, jumladan Arnold, Henry, Howard yoki Thomas kabilar.

Bunday familiyalar o‘zbeklarda o‘rta asrlarda uchraydi. Al-Xorazmi Xorazmdan, al-Farg‘oniy Farg‘onadan yoki Imom Al Buxoriy Buxorodan bo‘lgan. Ko‘p sonli ingliz familiyalari taxalluslardan olingan yoki ba’zan ular tavsiflovchi ismlar deb nomlangan. Mag‘rur odamlar shoh, shahzoda, yepiskop yoki abbot deb atalgan bo‘lishi mumkin. (Garchi Bishop va Abbot kabi familiyalar kimdir yepiskop yoki abbot bo‘lib faoliyat yuritganligi sababli paydo bo‘lgan bo‘lishi ham mumkin. Ehtimol ular ruhoniylarning bolalari bo‘lishgan.) [6]

O‘simliklar va hayvonlardan kelib chiqadigan familiyalar, shubhasiz, laqablardir - Catt, Sparrow and Oak kabi familiyalar shular jumlasidandir, ammo joylashuv nomlari yoki hatto kasblar ham bo‘lishi mumkin. Ammo ko‘pgina taxalluslar ranglar yoki shakllardan kelib chiqqan – bularga Armstrong and Strongitharm, Heavyside, Quickly, Slowman, Smallman, Fairfax and Blunt- sariq sochli kabi nomlarni misol qilib keltirish mumkin. [7]

O‘zbek familiyalariga kelsak, ular tug‘ma nuqson, odamning tashqi ko‘rinishiga bog‘liq yoki odamlar o‘zlariga yoqadigan yoki taxallus sifatida istalgan so‘zni tanlashlari mumkin. Temurlang - bu cho‘loq odam degani, Abbosov - bu odamning bobosi qovog‘i soliq holda tug‘ilgan bo;lishi mumkin, Julqunboy - yozuvchi Abdulla Qodiriyning taxallusi edi. Xulosa qilib shuni aytish joizki, bu soha hozirgacha to‘liq tadqiq qilinmaganligi sababli tilshunoslarning muhim vazifalaridan biri, o‘zbek-ingliz familiyalarining leksik-semantik xususiyatlariga e’tibor berishdir. Bu ba’zi

odamlarning familiyalariga bo‘lgan qiziqishini uyg‘otishi mumkin. Men taqdim etgan topilmalar ingliz va o‘zbek familiyalarining bir-biriga o‘xshash va farqli jihatlari bor ekanligidan dalolat beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ellen Castelow “Surnames”, https://www.historic-uk.com/CultureUK/Surnames/.
2. Paul Blake (2011), “What’s in a name? Your link to the Past”, http://www.bbc.co.uk/history/familyhistory/get_started/.
3. Dr Graham Davis (2010), “Your Surname and Your Family Tree”, How to books, pp. 224.
4. Begmatov E., O‘zbek ismlari ma’nosi, T., 1998.- 604 b.
5. Paul Blake (2011), “What’s in a name? Your link to the Past”, http://www.bbc.co.uk/history/familyhistory/get_started
6. Tim Lambert (2019), “The origins of some English last names”, http://www.localhistories.org/surnames.html.
7. Kimberly Powell (2019) “English Surnames Meanings and Origins”, https://www.thoughtco.com/english-surnames-meanings-andorigins-1422405.
8. Tim Lambert (2019), “The origins of some English last names”, http://www.localhistories.org/surnames.html.
9. Paul Blake (2011), “What’s in a name? Your link to the Past”, http://www.bbc.co.uk/history/familyhistory/get_started/.

KIYIKO‘T (ZIZIPHORA) O‘SIMLIGINING KIMYOVIY TARKIBI VA DORIVORLIK XUSUSIYATLARI

Sh. Mamajonov
Farg‘ona davlat universiteti dotsenti
Quvonchbek Tursunov Shuxratjon o‘g‘li
Farg‘ona davlat universiteti magistranti

Annotatsiya. Hozirgi vaqtda nafaqat O‘zbekistonda, balki butun dunyoda dorivor o‘simliklarga bo‘lgan talab tobora ortib bormoqda. Dorivor o‘simliklarning ilmiy tabobatda tutgan o‘rnini yanada oshirish, ulardan turli xil kasalliklarni davolashda keng foydalanish va ularni madaniylashtirish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biridir. Kiyiko‘ti o‘simligi - xalq tabobatida va bugungi kunda ilmiy tekshirishlar asosida bu o‘simlikning dorivorlik xususiyatlari keng o‘rganilmoqda shunga ko‘ra, turli kasalliklarni davolashda kiyiko‘tiga bo‘lgan talab ortib bormoqda.

Kalit so‘zlar: Kiyiko‘t o‘simligi, efir moylari, qatronsimon moddalar, flavonoidlar, fenolokislotalar, antotsianlar, ursol kislotasi, kumarinlar, b-sitoserin, vitaminlar, organik kislota.

Annotation. Currenty, the demand for medicinal plans is inceasing not only in Uzbekistan, but also in the whole word. Increasing the role of medicinal plants in scientific medicine, their widespread use in the treatment of various diseases and their cultivation is one of the urgent issues of today. Ziziphora (kiyiko‘t)plants is used in folk medicine and today, based on scientific research, the medicinal properties of this plant are widely studied, accordingly, the demand for . Ziziphora (kiyiko‘t) in the treatment of various diseases is increasing.

Keywords: Ziziphora plant, ether motes, resinous substances, flavanoids, phenolic acids, anthocyanins, ursolic acid, coumarins, b-cytoserine, vitamins, organic acid.

Kiyiko‘ti (Ziziphora) tukumi labguldoshlar (Labiatae) oilasiga mansub ko‘p yillik o‘simlik bo‘lib, respublikamizda bu turkumning 7 turi uchraydi. Tabobatda va oziq-ovqat sanoatida esa, asosan tabiatda keng tarqalgan uchta turi “kiyik o‘ti” nomi bilan ishlatiladi. Mahalliy aholi kiyik o‘tini “ko‘k o‘ti”, “bo‘yi non” kabi turli nomlar bilan ham atashadi. Kiyik o‘ti balandligi 40sm gacha yetadigan o‘simlik bo‘lib, poyasi ko‘p, asosi yog‘ochlangan, biroz egilgan, ingichka, sernovdali, mayin tukchalar bilan qoplangan.

Bargi nashtarsimon, ponasimon, o‘tkir uchli, tukli yoki momiq tukchalidir. Poya hamda novdachalari uchidagi gullari bandli, mayin tukchali bo‘lib, to‘pgul shaklida joylashgan. Gultojibargi 7-8 mm, och gunafsha rangli, xushbo‘y, iyun va iyul oylarida gullaydi, urug‘i iyul-sentabr oylarida yetiladi.

Tarqalish joyi. Kiyiko‘ti tog‘li rayonlarning asosan shimoliy va janubiy yon bag‘rlaridagi shag‘alli va toshli, soz va qo‘ng‘irsimon tuproqli joylarda, dengiz sathidan 2400m balandlikkacha bo‘lgan joylarda tarqalgan. Ayniqsa u janubiy tog‘ yonbag‘larida ko‘p tarqalgan bo‘lib, ba’zi joylarda keng maydonlarni egallaydi. Kiyik o‘ti asosan Ugom, Chotqol, Pskom, Qurama va Qorjontog‘da, Zarafshon, Turkiston, Nurota va Hisor tog‘ tizmalarida keng tarqalgan. Respublikamizning Toshkent, Namangan, Jizzax, Samarqand, Qashqadaryo va Surxondaryo viloyatlarining tog‘li tumanlarida o‘sadi. Jizzax viloyatining Zomin, Baxmal va Forish tumanlarida keng tarqalgan.

Dorivor hom ashyo yig‘ish.

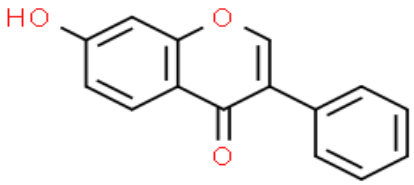
Dorivor hom ashyo o‘simlikning hamma qismidan olinadi. Yer usti qismi (o‘t) gullash davrida yig‘ib olinadi, doimiy ravishda aralashtirilib, soya joylarda quritiladi. Yig‘ilgan ildizlar yaxshilab yuviladi, yoyiladi va quritiladi.

Kimyoviy tarkibi. Kiyiko‘tda triterpen glikozidlar, flavanoidlar, oshlovchi moddalar, kumarinlar va oksikumarinlar, aminokislotalar, vitaminlar, tokoferol bor. Kiyiko‘t selen to‘plab boradigan o‘simliklar jumlasiga kiradi. O‘tida 1,5 mg % gacha selen topilgan. Bu o‘simlikda har xil mikro-va makroelementlar bor (kalsiy, kremniy, alyuminiy, temir, magniy, kobalt, rux, mis, marganes, molibden).

Flavonoidlar - bir asrdan ko‘proq vaqt davomida muhim o‘simlik mahsuloti sifatida tanilgan. Rusznyakand Szent-Gyorgyi birinchi marta 1936-yilda ularning biologik faolligiga oid adabiyotlarni chop etdi. Flavonoidlar uchun "vitamin P" atamasi taklif qilingan, ammo keyinchalik u rad etilgan. Flavonoidlar o‘simlik kelib chiqishining barcha oziq-ovqatlarida keng tarqalgan. Polifenolik birikmalar guruhi: flavonlar, flavanonlar, flavanollar, izoflavonlar, antosiyanidinlar va flavanollarni o‘z ichiga olgan kichik sinflarga bo‘linadi. Polifenollar o‘simliklarning ikkilamchi metabolizmi natijasida hosil bo‘ladi va teztez uchraydi, shakarlarga (glikozidlarga) biriktiriladi, shuning uchun suvda eriydi. Ba’zida polifenollar o‘simliklar aglikoni sifatida mavjud bo‘ladi. Hozirgi vaqtda 8000 dan ortiq polifenol tuzilmalari ma’lum. Flavonoidning asosiy uglerod skeleti flavan yadrosi bo‘lib, ikkiga bo‘lingan 15 ta ugleroddan iborat. 3 uglerodli ko‘prik bilan bog‘langan aromatik halqalar difenil propan strukturasini (C6-C3-C6) hosil qiladi, bu uchinchi halqaning bir qismi bo‘lishi mumkin yoki bo‘lmasligi mumkin. Qulaylik uchun halqalar A, B va C deb

nomlanadi. Flavonoidga quyidagicha ta’rif berish mumkin: Flavonoid- deb benzo-γ-piron (xromon) unumi va asosida C6-C3-C6 uglerod atomlaridan tashkil topgan fenil propan skeleti bo‘lgan tabiiy birikmalarning katta guruhiga aytiladi. O‘simliklardan ajratib olingan birinchi flavonoid sariq bo‘lgani uchun ham bu guruh birikmalarga flavonoidlar (lotincha “flavum” sariq degan so‘zdan olingan) deb nom berilgan. Sof holdagi flavanoidlar va ular hajmining preparatlari hamda tarkibida flavanoidlar bo‘lgan o‘simlik va boshqa mahsulotlardan tayyorlangan dorivor preparatlar vitamin P yetishmasligida, hamda qon tomirlarning o‘tkazuvchanligi buzilishidan kelib chiqadigan va boshqa kasalliklarni davolash uchun, qon bosimini pasaytirishda, o‘t va siydik haydovchi vosita sifatida, kordiotonik tinchlantiruvchi, yallig‘lanishga va rak kasalligiga qarshi ta’sirda qo‘llaniladi. Flavonoidlar tabiatda keng tarqalgan bo‘lib, yuksak o‘simliklarning, qariyb hammasida uchraydi. Ayniqsa, dukkakdoshlar, astradoshlar, murakkabguldoshlar, soyabonguldoshlar, ayiqtovondoshlar va boshqa oilalarning vakillari flavonoidlarga boy bo‘ladi ya’ni antioksidantlik xususiyatiga boy, hayvonlar flavonoidlarni sintez qilmaydi. Bu guruh birikmalar o‘simliklarning hamma organlarining hujayra shirasida erigan holda bo‘lib, ayrim organlarda (masalan, yer osti organlari va poyada) oz miqdorda, o‘simliklarning gullari va bargida ko‘p, 44 % gacha (yapon soforasining gulida) to‘planadi. Flavonoidlar asosan o‘simliklar gullagan davrda maksimal miqdorda to‘planadi, keyinchalik esa miqdori kamayib boradi. Janubiy tomonlarda hamda ochiq quyosh nuri ko‘p tushadigan yerda o‘sadigan o‘simliklar odatda boshqa yerda o‘sadigan turiga nisbatan flavonoidlarni ko‘proq sintez qiladi. Tabiatda flavonol unumlari ko‘proq (antioksidantlik miqdorining 40% ini tashkil etadi) flavononlar va auronlar kamroq uchraydi. O‘simliklardan olingan sof holdagi flavanoidlar rangsiz yoki zarg‘aldoq va sariq rangli kristall moddadir. Flavanoidlarning glikozidlari spirtda yaxshi, sovuq suvda yomon eriydi. Efir, xloroform va boshqa organik erituvchilarda erimaydi. Flavanoidlar qaynoq suvda yaxshi erib, suv sovigandan so‘ng qayta cho‘kadi. Flavonoidlar o‘simliklar tomonidan ishlab chiqarilgan ikkilamchi metabolitlar bo‘lgan polifenollar deb ataladigan fitokimyoviy moddalarning bir turidir. 1999 yilda nashr etilgan "Tabiiy flavonoidlar qo‘llanmasi" 6467 ta ma’lum flavonoid tuzilmalari haqida formulalar, havolalar va biologik faollik haqidagi ma’lumotlarni o‘z ichiga oladi . 6000 dan ortiq turli xil flavonoidlar orasida quersetin, kamferol, myrisetin, apigenin va luteolin beshta eng keng tarqalgan o‘simlik flavonoidlaridir.

Birinchi aniqlangan flavonoid bu 7-gidroksiizoflavondir. Molekulyar formulasi: C15H10O3 Tuzilish formulasi:

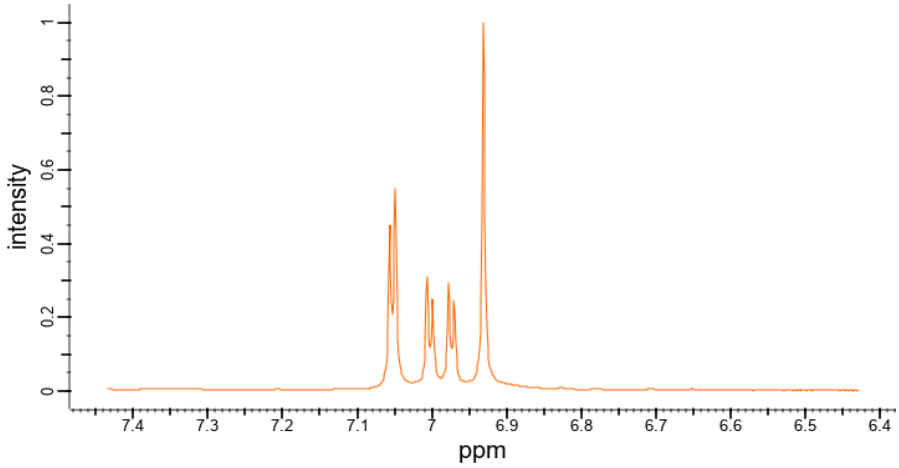

Molekulyar massasi: 238.242
Erish harorati: 214-218C˚ (216 ˚C)
Qaynash harorati: 450.1 ˚C
ChEBI: 12256
Rangi: sariq
Zichligi: 1.340 ± 0.06g/sm3
Pka: 6.98 ± 0.20

Uni tuzilishi UB, IQ, YaMR(1H PMR, 13C YaMR), Mass spektrlari orqali o‘rganilgan bo‘lib, natijalarni ko‘rishimiz mumkin: UB Vmax (MeOH) ko‘rsatdi. 260 (log e 4.13), 290 sh (3.40), 315 sh (3.34) nm; IQ Vmax (KBr) 3200-3600 (OH), 1655 sm-1 (xelatli karbonil); 300 MGs 1H NMR (DMSO-d6) 8 6,90 (d, J 2Hz, H 8), 6,94 (d, J 8Hz, H-5), 7,39 (m, H-3’, H-4’, H-5’), 7,56 (m, H-2’, H-6’), 7,92 (d, J 8Hz, H-6), 8,36 (s, H- 2), 10,80 (br s, OH); 100 MGs 13C NMR (DMSO-d6) 8 153,4 (C-2), 123,3 (C-3), 174,0 (C-4), 116,4 (C-4a), 127,0 (C-5), 115,0 (C-6), 162,4 (C-7), 101,9 (C-8), 157,1 (C- 8a), 131,8 (C-1’), 127,8 (C-2’), 128,6 (C-3’), 127,4 (C- 4’), 128,6 (C-5’), 127,8 (C-6’); Mass; mlz 238.0629 J/CS-11 (M+ C15H10O3); 210, 137.0238 (C7H5O3), 102.0469 (C8H6). 7 gidroksiizoflavonning 1H NMR spektri keltirilgan (I.3.1 rasm).

Chastotasi 600 MGts

Erituvchi DMSO-d6

I.3.1 rasm. 7-gidroksiiziflavonning PMR spektri

Tibbiyotda qo‘llanilishi va ishlatilishi. Ibn Sinoning yozishicha, kiyiko‘t yelimi tarkibida ko‘zga davo bo‘ladigan moddalar bor, u issiq yo‘talni yumshatish xususiyatiga ega, o‘pka yaralarining asoratlarini kamaytiradi va ovozni yaxshilaydi. Xitoy tabobatida ildizidan tayyorlangan tinktura yoki kukun turli meda-ichak

kasalliklariga qarshi, shuningdek, siydik haydaydigan va terlatadigan vosita sifatida qo‘llaniladi. Uni diabet kasalligida, shuningdek, furunkulyoz, piodermiada boshqa dorivor o‘simliklar bilan birgalikda ishlatish buyuriladi. Kiyiko‘t ildizidan (suvidan) tayyorlangan ekstrakt infeksiya tushgan jarohatlarga, yaralarga qo‘yish uchun ishlatiladi. Zamonaviy tibbiyotda kiyiko‘tdan tayyorlangan damlama va qaynatmalar (10%li) gipertoniya kasalligi, senokardiya, I, II darajali qon aylanishi yetishmovchiligi, o‘tkir glomerulonefritlar, buyrak, tomir kasalliklari, shuningdek, diabet, stomatit, paradondoza, furunklyoz va boshqa teri kasalliklarida ishlatiladi. [7]

Tadqiqot ob’ekti va metodi: Respublikamizdagi diabet kasalligiga qarshi farmatsevtik preparatlar tahlilini o‘tkazish va ular asosida samarali va zararsiz manbalarni aniqlash. Davlat reestrining qiyosiy tahlili va adabiyotlar tahlili.[1]

Xulosa: Bugungi kunda kattalarda qandli diabetni samarali davolash uchun tabiiy va zararsiz, import o‘rnini bosuvchi dori vositalarini yaratish ham jahon fani, ham respublika fanining ilmiy muammolaridan biridir.

Mamlakatimizda mavjud bo‘lgan sintetik dori vositalari va tabiiy xomashyodan ko‘ra uning nojo‘ya ta’siri kamroq, jigar, o‘t pufagi, qandli diabet, gipertoniya kasalliklariga qarshi faolligi olimlar tomonidan o‘rganilayotgan ob’ekt sifatida labguldoshlar oilasiga mansub o‘simlik sifatida kiyiko‘t tanlangan.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘simlik preparatlari Abu Ali ibn Sino (Avitsen). Ma’lumotnoma // Sh.B.Irgashev tahriri ostida. – Toshkent: Abu Ali ibn Sino, 2003. – 457 b.

2. Sattarov D.S. Markaziy Tojikistonning ayrim hududlaridagi yovvoyi dorivor o‘simliklarning biologik xilma-xilligi va resurslari// Abstrakt. Fanlar, Novosibirsk, 2019, -36 b.

3. Tibbiyot amaliyotida foydalanish uchun tasdiqlangan dori vositalari, tibbiy texnika vositalarining davlat reestri. Registr. // MChJ "MUXR PRESS". Toshkent - 2019 yil.

4. Tibbiyot amaliyotida foydalanish uchun tasdiqlangan dori vositalari, tibbiy texnika vositalarining davlat reestri. Registr. // MChJ "MUXR PRESS". Toshkent - 2020.

5. Tibbiyot amaliyotida foydalanish uchun tasdiqlangan dori vositalari, tibbiy texnika vositalarining davlat reestri. Registr. // MChJ "MUXR PRESS". Toshkent - 2021 yil.

6. Saxobiddinov S.S. O‘rta Osiyoning yovvoyi dorivor o‘simliklari. – Toshkent: O‘zbekiston SSR Davlat nashriyoti, 1948. – 216 b.

7. http://www.cnshb.ru/AKDiL/0045/bse/k0420031.shtm
8. https://docplayer.ru/71564517-udk-gorechavka-zhyoltaya-olive-primenenie-v-medicine.html
9. http://www.plantsofotheworldonline.org/taxon/urn:lsid:ipni.org:names:368595-1

GLOBALLASHUV SHAROITIDA AXBOROT XURUJLARINING DUNYO MAFKURAVIY MANZARASIGA TA'SIRI

Gulnoza Esonaliyeva Dilmurod qizi
O'zbekiston Milliy universiteti Ijtimoiy fanlar fakulteti talabasi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada globallashuv sharoitida axborot xurujlarining dunyo mafkuraviy manzarasiga ta'siri, axborot xurujlaridan ko'zlanayotgan maqsadlar, axborot xurujlarining turlari, ularga qarshi kurash borasida taklif va tavsiyalar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: integratsiyalashuv, dunyoning mafkuraviy manzarasi, geosiyosiy ustunlik, axborot xurujlari, mafkuraviy poligon, axborot urushlari, propaganda.

Annotation: This article describes the impact of information attacks on the world's ideological landscape in the context of globalization, the goals of information attacks, types of information attacks, and suggestions and recommendations for combating them.

Keywords: integration, ideological landscape of the world, geopolitical superiority, information attacks, ideological polygon, information wars, propaganda.

Bugungi shiddat bilan borayotgan globallashuv va integratsiyalashuv davrida dunyoning mafkuraviy manzarasi ham yangicha tus olmoqda. Bu vaqtda mintaqada geosiyosiy ustunlikka erishish, mafkuraviy maqsadlarini amalga oshirish va o'z g'oyalari orqali butun insoniyat ustidan hukmronlik o'rnatish niyatidagi kuchlar turli zamonaviy, faol usullardan foydalangan holda olam mafkuraviy maydonida namoyon bo'lmoqda. Mana shunday zamonaviy, tezkor, insonlar ongini katta tezlikda zabt etuvchi vositalardan biri bu axborot xurujlaridir. Ayni vaqtda bunday kuchlar ustunlikka erishish maqsadida qurolli to'qnashuvlar, bosqinlardan ko'ra ommaviy axborot vositalari, jahon internet tarmog'ida amalga oshiriladigan axborot xurujlari orqali muayyan millat, jamoa ustidan o'z ta'sirini o'tkazish, o'z qarashlarini singdirishga urinmoqdalar . Zero, birinchi prezidentimiz Islom Abdug'aniyevich Karimov bu borada quyidagi fikrlarni bildirganlar : "…bugungi zamonda mafkura poligonlari yadro poligonlaridan ham ko'proq kuchga ega"

Shu kabi mafkuraviy poligonlardan biri sifatida "axborot" ham juda muhim vazifalarni amalga oshira oladigan kuchdir. Eng avvalo, axborot tushunchasini ta'rif etadigan bo'lsak, bu so'z arab tilidan olingan bo'lib, zamonaviy fan va siyosatning asosiy tushunchalaridan biri hisoblanadi. Axborot –muayyan voqea-hodisalar

to‘g‘risidagi xabar yoki ma’lumot, ularni tushuntirish, tushunish va idrok etishda qadim zamonlardan buyon qo‘llanilib kelinayotgan tushuncha.[1] U dastlab kishilar tomonidan og‘zaki, keyinroq yozma yoki boshqa shakllarda uzatilgan ma’lumot. Mazkur tushuncha XX asrning o‘rtalaridan boshlab insonlararo, inson-avtomat, avtomat-avtomat o‘rtasidagi ma’lumot hamda hayvonlar va o‘simliklardagi signal almashinuvi, hujayradan hujayraga muayyan belgilarning uzatilishi va shu kabilarni anglata boshlagan. Ijtimoiy hayotga tatbiqan oladigan bo‘lsak, axborot –kishilar, predmetlar, faktlar, hodisalar va jarayonlar haqidagi ma’lumot yoki ma’lumotlar majmuyini anglatadi.

Axborot xurujlari esa –muayyan kuchlarning o‘z siyosiy maqsad va muddaolarini amalga oshirish yo‘lida, eng avvalo, mafkuraviy omillar, shuningdek, moddiy va ma’naviy ta’sir o‘tkazish orqali kishilar ongi, qalbiga yot g‘oyalarni singdirishni, ularning hissiyotlari, e’tiqodi, tuyg‘ulariga ta’sir etishni, turmush tarzi, mentalitetdagi o‘zgarishlarni amalga oshirishni ko‘zlovchi xatti-harakatlar majmuasi tushuniladi.[2] Davlatning o‘z jamiyati xavfsizligini ta’minlash vazifasi nuqtayi nazaridan olganda, axborot xurujlari axborot xavfsizligini buzish xavfini solgan sharoit va ijtimoiy omillar yig‘indisidir.

Ulug‘ alloma Abu Rayhon Beruniy bundan ming yil avval shunday yozib ketgan : “Xabar beruvchilar sababli rostlik va yolg‘onlik tusini oladi. Chunki, odamlarning maqsadlari xilma-xil xalqlar o‘rtasida tortishish va talashish ko‘p . Shunday kishilar ham bo‘ladiki, ularning tabiatiga yolg‘on xabar tarqatish o‘rnashib qolib, go‘yoki unga shu vazifa yuklangandek bo‘ladi va xabar tarqatmasdan tinchiyolmaydi. Bu yomon xohishlardan va tabiatiga buzuq fikrlar joylashganligidan kelib chiqadi.

Natan Mayer Rotshild esa bu borada quyidagi haqli fikrlarni bildirib o‘tgan : “Kim axborotga egalik qilsa, o‘sha dunyoga hukmronlik qiladi.” Darhaqiqat, bugun axborot xurujlari orqali o‘z g‘oyalarini singdirish va jamiyat a’zolarini ayniqsa, yoshlarni o‘z izmiga solish ko‘p kuzatilayotgan holatga aylanmoqda. Bu holat dunyo mafkuraviy manzarasida axborot urushlari timsolida gavdalanmoqda.

Axborot urushi – bilimlar va e’tiqodlar urushi. Bu urush dushmanning bilim va e’tiqod tizimining istalgan qismiga qarshi qaratilgan dushmanlik harakati, o‘z navbatida axborot xurujlarini ushbu tizimga qarshi qaratilgan aniq harakat sifatida belgilaydi. Axborot xurujlari qurollari esa oddiy narsalar –so‘zlar, rasmlar, tasvirlardir. Binobarin axborot xurujlari ikkiga bo‘linadi: *to‘g‘ridan-to‘g‘ri* va

[1] Ma’naviyat . Asosiy tushunchalar lug’ati. G’afur G’ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi . Toshkent-2010 , 46-bet
[2] https://www.wikipedia.org

bilvosita . To‘g‘ridan-to‘g‘ri axborot xuruji dushmanning axborot maydoniga to‘g‘ridan-to‘g‘ri aralashish, uning muhitiga noto‘g‘ri ma’lumotlar kiritishdan iboratdir. Bilvosita –dushman haqiqat uchun qabul qiladigan ishonchsiz ma’lumotlarni yaratishdan iborat sanaladi. Strategik darajada, agar bu urushlar shaxs o‘ziga ta’sir o‘tkazayotganini anglamasa, axborot hujumi muvaffaqiyatli amalga oshirilgan deb tan olinadi.

Ko‘rinib turibdiki, bu kabi maqsadlarni ko‘zlovchi kuchlar uchun armiyaga, qurolli qo‘shinlarga milliardlab mablag‘ sarflagandan ko‘ra, qulay, samarali, oson, bir soniyada dunyoni egallay oladigan axborot, informatsiya tizimidagi maxsus faoliyatini yanada takomillashtirish maqsadga muvofiqdir. AQSHning 34-prezidenti Duayt Devid Eyzenxauer bu boradagi siyosati haqida quyidagilarni bayon etadi : “Informatsion kompaniya uchun sarflangan har bir dollar, qurollanish uchun sarflangan besh dollar bilan barobar. “

Chindan ham kibermakon jamiyat farovonligi, tinchligi va osoyishtaligiga xavf soluvchi kiberterrorizm, kiberjinoyatchilik, ekstremizm va boshqa shu kabi yot illatlarni targ‘ib qilish, amalga oshirish uchun ochiq maydonga achinib qolayotgani achinarli holat, albatta.

XXI asrda axborot urushining o‘ziga xos jihati urush vositalari, uslublarining ko‘paygani, takomillashganida ko‘rinadi. Bugungi kunda bunday urush internetda, ijtimoiy tarmoqlar, messenjerlar orqali ham olib borilmoqda. Ayrim mutaxassislar tomonidan psixoterapiya metodlari yakka shaxsga qanday ta’sir etsa axborot urushining metodlari ommaviy ongga shunday ta’sir qilishini ta’kidlashadi.

Axborot urushiga yaqqol misol sifatida “Sovuq urush” davrida ikkita blok o‘rtasida kechgan kurashni keltirish mumkin. O‘sha davrda faol axborot va psixologik urush olib borish uchun bir qator OAVlar (“Ozodlik”, “Amerika ovozi”, “Nemis to‘lqini”, BBC radiostansiyalari va h.k.) tashkil etiladi yoki bu jarayonga jalb etiladi.

Misol uchun “Ozodlik” radiosi haqida internetda wikipediyada keltirilgan ma’lumotlarga ko‘ra radio dastlab “Ozod Evropa/”Ozodlik” radiosi nomi bilan sosialistik davlatlarga qarshi kurash uchun AQSh Davlat departamenti va Markaziy razvedka boshqarmasi tomonidan tashkil etilgan ko‘p sonli tuzilmalardan biri bo‘lgan. 1951 yilda tashkilot siyosiy maslahatchisi O. Djekson radiostansiya xodimlariga qarata “Bu (radio) psixologik urush xizmati. Bizning tashkilot biz

eshittirish olib borayotgan mamlakatlarda ichki tartibsizliklarni keltirib chiqarish uchun tashkil qilingan” degan edi.[3]

Sovuq urush tugagan bo‘lsada, ushbu OAVlar faoliyati tugatilmadi, balki ularning tashkilotchilari, ularni moliyalashtirib turgan davlatlar, xizmatlarning boshqa geosiyosiy maqsadlariga yo‘naltirildi. Ular bugungi kunda ma’lum bir davlatlarga ta’sir qilish uchun bir taraflama, noxolis axborot tarqatishda, o‘z usullarini takomillashtirishda davom etmoqda.

Shunday ekan, axborot xurujlariga qarshi kurash bugungi kunda mamlakatlar oldida turgan eng muhim vazifalardan biri sanaladi. Axborot xurujlariga qarshi kurashda bu kurashning tizimli bo‘lishi, uning zarur huquqiy bazasi shakllantirilganligi o‘ta muhim. Shu bois axborot xavfsizligini ta’minlashga qaratilgan alohida qonun hujjati qabul qilish masalasi ko‘rib chiqilishi kerak.

Shu bilan birga, bunday xurujlarga qarshi kurashda quyidagilar muhim:

birinchidan, axborot xurujlari, uning oqibatlari va sabablariga qarshi kurash borasida yaxlit tizim ishlab chiqish ;

ikkinchidan, fuqarolarda internetdan foydalanish madaniyatini shakllantirishga qaratilgan kompleks choralar korilishi kerak. Xususan yoshlarni tafakkur qilishga, har qanday axborotni tahlil qilib so‘ng xulosa chiqarishga o‘rgatish ;

uchinchidan, mamlakatimiz, davlat apparati, rahbarlar haqida noto‘g‘ri ma’lumotlar, tuhmat, uydirmalar, buzilgan axborot tarqatuvchi har qanday axborot vositalari faoliyatiga qonun doirasida chek qo‘yish.

to‘rtinchidan, mafkura, ma’naviyat tushunchalari, shu jumladan fuqarolarning vatanparvarligi axborot xurujlariga qarshi muhim omillardir. Bu yo‘nalishda amalga oshirayotgan ishlarni izchillik bilan davom ettirish.

Xulosa qilib aytganda, biz axborot xurujlariga qarshi yangicha usullar, jumladan bu borada to‘g‘ri shakllangan mafkuramiz bilan kurashmog‘imiz lozim.Bu yo‘lda har bir inson qabul qilayotgan axborotlarining to‘g‘riligini tahlil qila olish, ya’ni sintezlash, turli propagandalarga qarshi mustahkam mafkuraviy immuniteti bilan javob bera olmog‘i darkor.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ma’naviyat . Asosiy tushunchalar lug‘ati. G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi . Toshkent-2010, 46-bet
2. https://www.wikipedia.org

[3] Axborot xurujlariga qarshi samarali kurashning ustuvorligi . https://darakchi.uz/oz/16248

3. Axborot xurujlariga qarshi samarali kurashning ustuvorligi . https://darakchi.uz/oz/16248

ELEKTRON TIJORAT TIZIMLARINING AHAMIYATI

Muazzamhon Shaislamova Raximhodjaevna
Muhammad al- Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
o‘qituvchi
mshaislamova@gmail.com

Talaba: **Azizbek Kamoliddinov G‘ayratjon o‘g‘li**

Annotatsiya: Mazkur maqolada mamlakatimizda raqamli iqtisodiyot sharoitida electron tijoratning o‘rni va ahamiyati, uning rivojlanish bosqichlari, kelajakda rivojlanish imkoniyatlari to‘g‘risida fikr-mulohazalar keltirilgan. Hamda uning imkoniyatlarini baholash va shu orqali rivojlanish istiqbollarini belgilash yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: Raqamli iqtisodiyot, marketing, elektron tijorat, elektron bozor.

Annotation: This article presents opinions on the role and importance of electronic commerce in the digital economy of our country, the stages of its development, and the possibilities of future development. Also, the evaluation of its capabilities and the determination of development prospects are highlighted.

Keywords: Digital economy, marketing, e-commerce, e-market.

Jahon hamjamiyatining ko‘zlangan rivojlanish va farovonlikka erishish uchun, axborot texnologiyalariga bo‘lgan ehtiyoji katta sur’atlar bilan oshib boryapti. Iqtisodiy o‘sishning faollashuvi, dunyo aholisi yashash darajasining yaxshilanishi axborot texnologiyalarining kundalik hayotimizga singib ketgani natijasidir. Dunyo tajribasi shuni ko‘rsatadiki, erkin axborot oqimining ta’minlanishi bozor iqtisodiyotiga o‘tishni tezlashtiradi va ijtimoiy farovonlikni oshiradi.

Elektron tijorat jamiyatni rivojlanirishidagi ahamiyati quyidagilarda nomoyon bo‘ladi:

- Elektron tijoratning rivojlanishi O‘zbekiston mehnat bozori strukturasiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Yuqori axborot texnologiyalarini sanoatlashtirish minglab yangi ish o‘rinlarini yaratadi;
- O‘zbekiston iqtisodiyotining barqarorlashishi, tovar va xizmatlarning raqobatbardoshligi kuchayishi va elektron tijorat rivojlanishining bir paytda sodir bo‘lishi eksport imkoniyatlarimizning oshishiga olib keladi;

- Elektron tijorat aholi turmush darajasining yaxshilanishini, marketing, menejment kabi sohalarning rivojlanishini ta’minlaydi.

Rivojlangan mamlakatlarda elektron tijoratga biznes yuritishning ajralmas bo‘lagi sifatida qaralsa, rivojlanayotgan mamlakatlarda uni muqobil biznes yuritish usuli deb qaraladi. Biroq hali ham elektron tijorat xalqaro miqyosda mamlakatlar iqtisodiyotida sezilarli o‘rin egallamagan. Agar elektron tijoratning kichik va o‘rta biznes vakillari jahon bozoriga chiqishlari uchun juda qulay vosita ekanini, xom-ashyo bozoriga kirishni osonlashtirishi, qishloq xo‘jaligi mahsulotlari marketingini xalqaro ko‘lamda olib borish imkoniyatini oshirishini inobatga olsa, bu ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlardagi tadbirkorlar uchun ancha foydali degan xulosaga kelinadi. Shunday bo‘lsada, elektron tijoratni rivojlantirish talab va taklif darajasiga bog‘liq va bunda sezilarli natijalarga erishish uchun, albatta, faoliyatni eksportni oshirishga yo‘naltirish zarur.

Globallashuv jarayonlari chuqurlashayotgan va milliy iqtisodiyotning raqobatdoshligi o‘sayotgan pallada telekommunikatsiya sanoati iqtisodiyotning alohida olingan sohasi sifatida rivoj topishi hamda iqtisodiyotning boshqa sohalarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining qo‘lanishiga doir masalalar ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Texnik imkoniyatlar kengayishi va mazkur sanoatning salohiyatini amaliyotda to‘laqonli qo‘llash milliy iqtisodiyotning raqobatdoshligini kuchaytirishda muhim rol o‘ynaydi hamda shu tarzda xususiy va davlat tuzilmalarining strategik barqarorligini ta’minlaydi. Jahon bozorining zamonaviy rivojlanish yo‘nalishlariga ko‘ra, axborotkommunikatsiya texnologiyalari sohasida innovatsiyalarning kiritilishi va ularning samarali qo‘llanishi korxonalarda boshqaruv va texnologik jarayonlarning innovatsiyalarning kiritilishi va ularning samarali qo‘llanishi korxonalarda boshqaruv va texnologik jarayonlarning samaradorligini oshirishga zamin yaratib, iqtisodiyotning turli jabhalarida mavjud tovar va xizmatlar bozorlarini kengaytirib, yangi bozorlarni yaratish uchun sharoit yaratadi va shu orqali aholi turmush tarzi yaxshilanishiga sabab bo‘ladi.

Elektron savdo tizimida savdo qilish mamlakatimizning turli hududlarida mahsulotlarni masofadan turib sotish imkonini yaratib beradi. Vaqtni tejashga, sarf-xarajatlarni keskin kamaytirishga yordam beradi. Bir so‘z bilan aytganda, electron savdolar sohasida olib borilayotgan ishlar kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlariga qulayliklar yaratadi. Bu ularning samarali faoliyat yuritishiga, iqtisodiyotimizdagi o‘rni va ulushi yanada mustahkamlanishiga olib keladi.

Hozirgi kunda internet inson hayoti va ongiga mustahkam o‘rnashib oldi. Inson XXI asrga kelib, o‘z hayotini elektron pochta va ijtimoiy tarmoqlarni tekshirish,

xalqaro miqyosda sodir bo‘layotgan turli xildagi yangiliklarni o‘qish kabi odatiy mashg‘ulotlarsiz tasavvur eta olmaydi. Internet tarmog‘i dunyo mamlakatlari miqyosida elektron tijorat imkoniyatlari orqali keng tarqalgan bo‘lib, xususan, O‘zbekistonda ham elektron tijoratning yangi imkoniyatlari rivojlanib bormoqda. Biz eng avvalo elektron tijorat nima degan savolga javob berishimiz lozimdir. Elektron tijorat – kompyuter tarmoqlari yordamida amalga oshirilishi mumkin bo‘lgan barcha turdagi moliyaviy va savdo tranzaksiyalarni hamda ushbu tranzaksiyalarni amalga oshirish bilan bog‘liq biznes jarayonlarni o‘ziga olgan iqtisodiy tarmoqdir. Bozor iqtisodiyoti sharoitida elektron tijoratning jadal rivojlanishi yuqori iqtisodiy samaradorlikni ta’minlashga, innovatsion tadbirkorlik faoliyatining yanada taraqqiy etishiga xizmat qiladi. Hozirgi kunda mamlakatimizda elektron tijorat tez sur’atlarda rivojlanib, tadbirkorlar va iste’molchilarga keng imkoniyatlar yaratib bermoqda. O‘zbekistonda elektron tijoratni rivojlantirish UZCARD tizimini aholiga tadbiq etish orqali har qaysi vaqt va joyda mobil telefonlar yoki kompyuter vositalari orqali to‘lovlarni amalga oshirish joriy etilgan. Hozirda mamlakatimizda U-pay, Click, Payme, Uzum Bank, Zoomrad, Mbank kabilar orqali onlayn rejimda to‘lovlarni amalga oshirish muvoffaqiyatli faoliyat ko‘rsatmoqda. Elektron tijorat orqali insonlar uylaridan chiqmasdan ham turli xildagi tovar va xizmatlarni sotib olish imkoniyatiga ega bo‘lib bormoqdalar.

Hozirgi kunga kelib, quyidagilar elektron tijorat turlari hisoblanadi:- ikki tadbirkor o‘rtasidagi elektron tijorat;

- tadbirkor va iste’molchi o‘rtasidagi elektron tijorat;
- tadbirkor va davlat o‘rtasidagi elektron tijorat;
- iste’molchi va davlat o‘rtasidagi tijorat

Mamlakatimiz iqtisodiyoti va biznes sohasiga axborot texnologiyalari jadallik bilan kirib kelmoqda, elektron tijorat va elektron to‘lovlarning zamonaviy tizimlari joriy qilinmoqda, internet tarmog‘i milliy segmenti taraqqiy etmoqda.

O‘zbekistondagi elektron biznes va tijoratning holati Elektron tijoratni rivojlantirish hukumat siyosatida ham katta ahamiyatga ega. Prezidentning 2018 yil 14-maydagi "Elektron tijoratni jadal rivojlantirish choratadbirlari to‘g‘risida" gi farmoniga muvofiq, elektron tijorat sohasida tadbirkorlik sub’ektlarini rag‘batlantirish maqsadida elektron tijorat sub’ektlarining milliy reestri tijorat.uz yaratildi, hozirda 32 ta tashkilot ro‘yxatdan o‘tgan. Yuridik shaxslar va yakka tartibdagi tadbirkorlar Milliy reyestrga ixtiyoriy va bepul asosda kiritilgan bo‘lib, elektron savdo orqali tovar va xizmatlarni sotishdan tushadigan daromad ular tomonidan sotilgan tovarlar va xizmatlar umumiy hajmining kamida 80 foizini tashkil

etadi. Shu bilan birga, ular 2% stavka bo‘yicha yagona soliq to‘lovini to‘lashlari kerak. O‘zbekistondagi asosiy universal elektron savdo maydonchasi - bu Investitsiyalar va tashqi savdo vazirligi tomonidan yaratilgan Trade Uzbekistan savdo maydonchasi (tradeuzbekistan.com veb-sayti). Boshqa elektron savdo maydonchalari ham ishga tushirildi, masalan, B2B formatidagi to‘qimachilik ishlab chiqaruvchilari uchun uzbtextile.com, kichik va o‘rta biznes uchun universal.uz va boshqalar. Shu bilan birga, O‘zbekistonda elektron elektron tijoratning rivojlanish darajasi hali ham past darajada. Hozirda e-tijorat.uz elektron tijorat sub’ektlari milliy reestrida faqat 32 ta sub’ekt ro‘yxatdan o‘tgan. Shu bilan birga, elektron tijorat sohasida ishlaydigan 69 ta veb-sayt (2019-yil noyabr oyi holatiga ko‘ra) www.uz ma’lumot olish milliy tizimida mavjud. 2019 yilning ikkinchi choragida elektron tijorat operatsiyalari soni 75,39 millionni, bitimlar hajmi esa 3,515 trln. so‘mni tashkil etdi. Birinchi chorakda ushbu ko‘rsatkichlar 73,8 million va 2,516 trln. so‘mni tashkil etdi

Xususan, 2013-yilda elektron savdolarda amalga oshirilgan davlat xaridlari hajmi 417 mlrd. so‘mni tashkil etdi, savdolar yakunlari bo‘yicha budjet mablag‘larining tejalishi esa 83 mlrd. so‘mga teng bo‘ldi. Bunda davlat xaridlari doirasida yetkazilgan tovarlar va xizmatlarning 83 foizdan ortig‘i kichik biznes sub’ektlari ulushiga to‘g‘ri keldi. 2016 yilga kelib, mamlakatimizda faoliyat yuritayotgan ba’zi tijorat banklari elektron tijorat sohasida o‘z mahsulotlarini milliy bozorga olib chiqishdi. 2016-yilda elektron tijorat bo‘yicha pul o‘tkazmalarining umumiy summasi 998,192 milliard so‘mni tashkil etdi, bu esa 2015-yilga nisbatan 130 foizga oshdi. Elektron tijorat tizimini takomillashtirish bo‘yicha Vazirlar Mahkamasi tomonidan “O‘zbekiston Respublikasida 2016-2018 yillarda elektron tijoratni rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida"gi qabul qilingan qarori mamlakatimizda moliyaviy xizmatlarning onlayn imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qilmoqda. Buning natijasida internet-do‘konlarining paydo bo‘lishi, supermarketlarda iste’molchilar xaridlarni tezda amalga oshirish imkoniyati yuzaga keladi. Hozirgi kunda elektron tijoratni ijobiy jihatlari shundaki, iste’molchilar asosan to‘lovlarni mobil aloqa, internet xizmati orqali amalga oshirishmoqda. Lekin ayrim holatlarda iste’molchi onlayn-xaridlarga ishonchsizlik bilan munabatda bo‘lib qolmoqda.

Xulosa. Shunday qilib, O‘zbekistonda elektron tijoratni rivojlantirish imkoniyatlari yildan yilga o‘sib borayotganligini alohida ta’kidlab o‘tish lozim. Uning rivojlanishi milliy ishlab chiqaruvchilarimizga yangi bozorlar ochish, yangi mijozlar topish imkoniyatlarini yaratadi. Elektron tijoratni rivojlantirish bo‘yicha tanlangan va amaldagi yo‘ldan to‘g‘ri borish, kelajakda O‘zbekiston iqtisodiyotini

jahon bozorining yetakchi vakillaridan biriga aylantiradi. O‘zbekistonda elektron tijorat bo‘yicha mavjud muammolarni hal qilishning to‘g‘ri yo‘li tanlanganligi xalq farovonligida, jamiyatimizning taraqqiy topishida, iqtisodiy rivojlanishimizda o‘z aksini topadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jacob Wibom Westerberg, Therése dalebrant, katja kotala. U.s. e-commerce market entry retail playbook. https://static1.squarespace.com /static/5be156f4365f02418a904b89/t/601493aa5d2a3d4a2cb82b1d/1611961268985/ U.S.+re tail+ecommerce+market+entry+report_FINAL+Jan+2021.pdf
2. Rahimkhodjaevna, S. M. (2022). Perspective directions of establishment of innovation environment in telecommunication enterprises. *Conferencea*, 35-38.
3. Shaislamova, M. (2021). Organization of innovative activities in telecommunications enterprises. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT), 12*(9), 1434-1440.
4. Shaislamova, M. R. (2017). Рынок труда и его основные понятия в условиях информационного общества. *Молодой ученый*, (7), 305-307.

GENDER AS A CONDUCTING OBJECT OF LINGUISTICS

Nilufar Boboyozova Gayratovna
The first year student of Master's of UzSWLU, Translation faculty Department of English Language Translation Theory
Scientific supervisor: Khushnuda Samigova Botirovna DSc, professor

Annotation: The article provides an overview of gender studies in linguistics. Study of genderology in the article described in chronological order: from the simplest linguistic observations to modern scientific, gender in local and foreign linguistics. It is mentioned about the conduct of research on various aspects of learning. The history of the gender issue is shown and the future development prospects are indicated.

Keywords: Sex, gender, feminist linguistics, female speech, male speech, overview.

Аннотация: В статье представлен обзор гендерных исследований в лингвистике. Изучение гендерологии в статье описано в хронологическом порядке: от простейших лингвистических наблюдений до современных научных, гендерных в отечественном и зарубежном языкознании. Упоминается о проведении исследований по различным аспектам обучения. Показана история гендерного вопроса и обозначены дальнейшие перспективы развития.

Ключевые слова: Пол, гендер, феминистская лингвистика, женская речь, мужская речь, обзор.

Humanity has already known that the speech of women and men is different. The first observations in this field were initially reflected in proverbs and sayings:

A woman's tongue wags like lamb's tail. (Ayolning tili qo'zining dumi) (Angliya) [1].

Ou femme y a, silence n'y a (Ayol bor joyda sukunat yoq) (Fransiya).

The North Sea will be found wanting in water than a woman at losa for a word (Ayol gap topa olmasligidan ko'ra Shimoliy dengizning qurish ehtimoli ko'proq) (Yutland yarim oroli) [2]

Коса до пояса, язык до колен. (Soch belgacha, til to'piqqacha)

Женщине молчать – легче воду таскать. (Ayolga jim turgandan ko'ra suv tashigan afzal)

Женщина без разговора – что двор без забора (Suhbatsiz ayol, to‘siqsiz hovlidek gap) [3].

Otarchining nashtari yeng ichida,
Zahar xotin nashtari til uchida.
Qizil tilim tiyolmadim,
Qizimnikiga borolmadim.

The given examples emphasize some features of female speech, in particular, excessive eloquence AND "sharpness" of female language. The following examples are based on stereotypes about women’s speech.

Later, notes and observations about the differences in male and female speech were reflected in diaries, letters, literary works, and also in the early grammarians.

For example, in "The world" newspaper from 1754 to 1756, the wealth of the new English language vocabulary was published, many works related to female and male speech. It is worth saying that the authors of many articles are women who have the skill of creating words in this process who have been highlighted as individuals.

R. Cambridge wrote about the time: "We are indebted to ladies for creating many ornaments of our language" (December 12, 1754) [4]. Lord Chesterfield said: "It is not a question of enriching our language with completely new words, but rather that the country women go further than changing the word, using and expanding the old one, and the words are different and very similar to each other." is explained by creating non-existent meanings" (December 5, 1754) [4].

German linguist and philosopher F. Mautner (1913) studied male and female speech behavior in different social groups. He links the origin of the female language to the historical traditions of the ancient theater, where women’s roles were played by men, that is, a real female language appeared only when they were allowed to appear on the stage. [5]. J. Keats called all the above examples "Androcentric rule" [6]. According to this rule, men’s verbal behavior is automatically considered desirable and correct, and women’s linguistic features are perceived as negative deviations from the norm. Thus, a stable stereotype of male and female behavior is formed.

From such instructions and recommendations, a simple linguistic idea of a model of a woman’s speech behavior is formed, that is, a certain stereotype that defines how a woman should and should not speak. Below are the main points of this model:

- Female speech is strictly defined and should always be used after male speech;
- Women are illiterate, so their language and speech (written and spoken) is harsher and poorer than that of men.

- Since the woman is a talker by nature, she was asked to keep silent rather than speak more.

- A woman should not use rude and obscene words in her speech.

- In his speech behavior, he should consider male (exemplary) speech as an example and should not go beyond the specified topics.

The second half of the 20th century was marked by a significant expansion of topical linguistic problems, which was associated with a change in the approach to language as an object of study.

Systematic gender studies by linguists have been conducted relatively recently. The increased interest in issues of interrelationship between language and gender is associated with the formation and development of sociolinguistics as a branch of linguistics. The study of women's language is directly related to the development of the trend of feminism in linguistics in the 1970s and 1980s. R. Lakoff's "Language and the Role of Women" (1975) initiated active gender studies in modern linguistics.

He is the first to several women's language highlighted features such as:

- a specialized dictionary of only women's fields of activity;
- features in defining colors (more accurate definition of color and its shades);
- impressive adjectives and reinforcing words;
- words and expressions softening the categorical expression;
- very polite;
- tendency to euphemism;
- Later, each of the features put forward by R. Lakoff became many separate objects of research. In particular, later a number of scientists developed the ideas of R. Lakoff and conducted research among different couples (man + man, woman + woman, man + woman). In this regard, P. Fishman studied experimental recordings of conversations between spouses (1978) [8], M. Hartman (1976) - conversations of elderly people [9].yper-accuracy, etc. [7].

All these works were aimed at experimentally confirming R. Lakoff's hypothesis. Many experiments have shown that the parameters he mentioned turned out to be only half correct. Therefore, the next wave of sociolinguistic research focused exclusively on the study of communication methods in women's groups. Examples of such researchers include Sepir-Yorfa, Shirley Ardener, Mary Daly, and Cherice Cramery. The main idea of the Ardeners was that each social group had its own understanding of society, but each group did not have the ability to express it, because the methods and means of language expression were controlled by the dominant group [10, p. 141].

The Ardeners concept was developed in the work of Mary Daly and Cherice Cramer. C. Krameri puts forward several hypotheses based on the concept of the Ardennes.

1. It is easier for a woman to understand a man, because they are forced to use the language of the dominant ("male") group for communication.

2. Women express dissatisfaction with the current language model and seek alternatives.

3. Women have more difficulty with public speaking and women's speech is more humorous than men's.

Currently, gender studies in linguistics are developing rapidly, and these studies are conducted in several directions. Including:

- exploring ideas about gender
- (concepts of "masculinity" and "femininity", gender at different levels of language);
- gender specificity of verbal and non-verbal communicative action;
- reflection of gender stereotypes in social and linguistic consciousness;
- gender in lexicography;
- gender in advertising;
- gender in mass media;
- gender in forensic examination;
- Sex on the Internet;
- gender in artistic text.

Sociolinguistic research of the speech behavior of men and women made it possible to include gender in the number of socio parameters of speech on an equal basis with age, status, nationality, which expanded the understanding of the nature and causes of linguistic variability.

In conclusion, as the American scientist James Coat stated, "there are no forms associated with only one gender, but there is a tendency to prefer certain forms by men and women" [6].

The task of modern gender linguistics is to investigate and analyze the laws of development of these traditions.

References:

1. The Oxford dictionary of English Proverbs / compiled by W.G. Smith. Clarendon Press, 1935.

2. Jespersen O. Language, its nature development origin. George Allen & Unwin Ltd. L., 1922. P. 253.

3. Подобин В.М. Русские пословицы и поговорки: Из собрания В.М. Подобина и И.П. Зиминой. Л., 1956.

4. Tucker S. English Examined. Cambridge University Press, 1961. P. 92-93.

5. Соболева М.Е. Философия как «критика языка» в Германии. СПб., 2005.

THE ROLE OF HOTELS IN TOURISM INDUSTRY

Yodgoroy Ergasheva Yuldashboy qizi
Student at Andijan State Institution of Foreign Studies
Sevara Azimova Abdulla qizi
The teacher of Andijan State Institute of Foreign Studies

Annotation: The present article investigates the variety types of hotels and their role in tourism industry that is one of the most important aspects of development in exact country. Hotels are definitely one of the fastest-growing sectors in the tourism sector and it is truly justified as accommodation is the key part in the development of any country or region's tourism.

Keywords: hotel, tourism, industry, country, development, travel, destination

Аннотация: В данной статье исследуются разновидности гостиниц и их роль в индустрии туризма, которая является одним из важнейших аспектов развития конкретной страны. Отели, безусловно, являются одним из самых быстрорастущих секторов в сфере туризма, и это вполне оправдано, поскольку размещение является ключевой частью развития туризма любой страны или региона

Ключевые слова: гостиница, туризм, индустрия, страна, развитие, путешествие, назначение.

The hotel industry is one of the most important components of the wider service industry, catering for customers who require overnight accommodation. It is closely associated with the travel industry and the hospitality industry, although there are notable differences in scope. In this article, much information is given about the hotel industry and the role of it in developing tourism in countries and the range of hotel and guest accommodation types that exist.

In the century, tourism is becoming an important and the fastest growing sector in many countries after the telecommunication and information sectors (Grouch & Ritchie, 1999).

The main purpose of hotels is to provide travelers with shelter, food, refreshment and services and goods that are customarily furnished within households . in the past hotels were used for many different functions, vocation spots, and peremanent residences. Tourism destinations would not have any increasing power without hotels and well-qualified hotels. As manies believe hotels have one ofe the

biggest impact in tourism in the past as well as in the present and they are definitely one of the fastest-growing sectors in the tourism sector as written above and it is truly justified as accomodation is the key part in the development of any country's tourism. Actually, because of servicing is handy to make peoples' lifesytle , it went around the world widely and such quickly . Active servicing effects on both development of the country and its reputation among other countries .

Each tourism destination, just like the products themselves, has a specific life cycle curve, which depends on geographical location, the size, the attraction forces,the tourism products, the load-bearing capacity and the development level of a territory very much.

The Tourism Areas Life Cycle Model of Butler (1980) follows the stages of development of evolution of a destination. It means that it is not a model of competitiveness but it can be an excellent starting-point of the evolution of competitiveness of a destination, if we know and access it.

The model developed by Ritchie & Crouch (2003) is the most comprehensively and circumstantially elaborated model for competitiveness of tourism destination. The two authors have already dealt with the subject in the nearly 90s and they introduced the first model at the 43rd congress of AIEST (Association Internationale Expert Scientifique Tourism: International Association of Tourism Experts) in 1993, which they continuously developed during the years. The fully developed version of the model appeared in 2003, which was published in a book.

References:

1. https://www.chashotels.in
2. www.revfine.com
3. www.encyclopedia.com
4. www.cjournal.cz
5. Pastorelli. J;Enriching the Experience; An Interpretive Approach to Tour Guiding; Hospitality press 2003

DEFEKTOLOGIYANING ASOSIY TARMOQLARI HAQIDA UMUMIY TUSHUNCHALAR

Muxlisa Akbarova Ahmadali qizi
Farg‘ona davlat Universiteti, Maxsus pedagogika (logopediya) yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada defektologiya sohasi tarmoqlarining qanday nuqsonlarni o‘rganishi, bu nuqsonlarning turlari va nuqsonlarni bartaraf etishda kimlarga murojaat qilinishi haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: defektologiya, surdopedagogika, tiflopedagogika, oligofrenopedagogika, logopediya, total karlar, total ko‘rlar, dibil, imbetsil, idiotiya, artikulyatsiya a’zolar.

Annotation: This article talks about what kind of defects are studied by the branches of defectology, the types of these defects and who to turn to in order to eliminate the defects.

Keywords: defectology, surdopedagogy, typhlopedagogy, oligophrenopedagogy, speech therapy, total deaf, total blind, dumb, imbecile, idiocy, articulation organs.

Defektologiya-jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida kamchiliklari bor bolalarning psixofiziologik rivojlanish xususiyatlarini o‘rganadigan fan hisoblanadi. Defektologiya lotincha defekt-nuqson, kamchilik, yunoncha logos-ta’limot degan so‘zlardan olingan. Bu soha O‘zbekistonda 1967-yilda TDPI da ilk bora tashkil etilgan. Birinchi bo‘lib defektologiya sohasini O‘zbekistonda oligofrenopedagogika (1972-yilda) yo‘nalishi o‘z faoliyatini boshladi. Keyinchalik 1983-yilda surdopedagogika yo‘nalishi ham faoliyat yurita boshladi. Defektologiya hozirgi kunda butun dunyoda “Korreksion pedagogika” deb yuritilmoqda. Korreksion pedagogika deb yuritilishiga sabab bolalardagi turli xil nutq nuqsonlari hamda jismoniy-ruhiy rivojlanishdagi kamchiliklarni bartaraf etish vazifasini bajaradi. Bu kamchiliklarni bartaraf etishda defektologlar har bir bola bilan yakka holda shug‘ullanib,maxsus mashqlar yordamida bolalar nutqini rivojlantirishga harakat qilishadi. Bolalarda nutqni rivojlantirish uchun ularga umumiy va mayda motorika mashqlarini bajartirish zarur.

Mayda motorikaga qog‘ozlarni qaychi yordamida qirqish, tugmalarni qarash,maxsus o‘yinchoqlar yordamida barmoqlarini mashq qildirish va boshqalar kiradi.

Umumiy motorikaga artikulyatsion a’zolarni turli xil o‘yinlar yordamida mashq qildirish,yurish,yugurish,hayvonlarning ovoziga va harakatlariga taqlid qilish orqali maxsus mashqlar bajarish va boshqalar kiradi.

Defektologiya sohasi o‘z ichida 4 ta yirik sohaga bo‘linadi

1.Surdopedagogika

2.Tiflopedagogika

3.Oligofrenopedagogika

4.Logopediya

Surdopedagogika - bu soha defektologiyaning eng muhim sohalaridan biri hisoblanadi. Surdopedagogika eshitishda nuqsoni bor bolalar bilan shug‘ullanadi. Kar bolalar bilan ishlovchi pedagoglar surdopedagog deb nomlanadi. Bolalarning kar bo‘lib tug‘ilishiga sabab ona qornidagi dastlabki 3 oylik davrlardan boshlab onaning turli xil infeksion kasalliklar bilan (gripp, qizamiq, suvchechak, ichterlama, ko‘kyo‘tal) og‘rishi sabab bo‘lishi mumkin. Bu infeksion kasalliklarni davolashda homilador onaga gentamitsin dorisini qo‘llab bo‘lmaydi. Gentamitsin dorisi bolani karlikka olib kelishi mumkin.Kar bolalar asosan 3 turga bo‘linadi: total karlar, karlar, zaif eshituvchilar.

Total karlar tug‘ilganda kar bo‘lib tug‘ilishadi.Ular hech qanday tovushlarni anglay olishmaydi.Bunday insonlarning eshitish qobiliyatini yaxshilash mushkul hisoblanadi.

Karlar - karlikning bu turini insonlar hayoti davomida orttirishi mumkin.Bunga sabab yosh bolalik davrida qulog‘iga turli xil narsalarni tiqib o‘ynash,avtohalokatlar va boshqa hodisalar sabab bo‘lishi mumkin.

Zaif karlar - bunday insonlar tovushlarni o‘ziga nisbatan 1 metr masofada anglay olishadi.Bundan uzoq masofada so‘zlarni ilg‘ashga qiynalishadi.

Eshitishda nuqsoni bor bolalar bilan 3 xil usulda muloqot qilinadi.

1.Daktil

2.Imo-ishora

3.Labdan o‘qish

Tiflopedagogika - bu sohada ko‘rishda nuqsoni bor bolalar bilan ish olib boriladi.Ko‘zi ojiz insonlarning eshitish va hid bilish xususiyati yaxshi rivojlangan bo‘ladi.Insonda ma’lum bir a’zo ishi izdan chiqsa uni o‘rnini boshqa a’zo to‘ldiradi ya’ni boshqa a’zolari kuchliroq ishlay boshlaydi.Ko‘rishda nuqsoni bor insonlar ham 3 turga bo‘linadi.

1.Total ko‘rlar

2.Ko‘rlar

3.Zaif ko‘ruvchilar

Total karlar - bunday insonlar tug‘ma ko‘r bo‘lib tug‘ilishadi.Bunday bolalarning ota-onalari ko‘r bo‘lsa farzandlarida ham shu holat kuzatilishi mumkin.

Ko‘rlar - bu toifadagi insonlar yoshlikda ehtiyotsizlik tufayli ko‘zlariga ehtiyotsizlik tufayli ko‘zlariga zarar yetkazishi ko‘z soqqasining zararlanishi tufayli ko‘rlik kelib chiqishi mumkin.Bundan tashqari ko‘zda katarakta va shunga o‘xshash kasalliklar kelib chiqishi oqibatida inson ko‘zi ojiz bo‘lib qolishi mumkin.

Zaif ko‘ruvchilar - bunday insonlar uzoq masofadagi narsalarni payqashga qiynalishadi. Ularga ko‘z shifokorlari tomonidan maxsus ko‘zoynaklar buyuriladi. Bu turdagi insonlarning ayrimlariga maxsus imtiyozlar beriladi. Masalan oliy o‘quv yurtlariga kirish uchun ularga maxsus kvotalar ajratiladi.

Oligofrenopedagogika - bu soha aqli zaif bolalarni jismoniy va ruhiy rivojlantirish uchun xizmat qiladi.Oligofren bolalar ham 3 turga bo‘linadi

1.Dibil

2.Imbetsil

3.Idiotivlik

Dibil bolalar sog‘lom bolalardan farq qilib turadi. Ular maxsus maktablarda o‘qish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Oddiy maktablardagi o‘qitish tizimi ular uchun og‘irlik qiladi. Bunday bolalar maktablarda asosan hunarlarni o‘rganadilar. Chunki bunday bolalar o‘qish qobiliyatiga layoqati sust bo‘ladi,shuning uchun ularni ko‘proq kasb-hunarga yo‘naltirishadi. Ular oila qurish va farzandli bo‘lish imkoniyatiga ega bo‘lishadi.

Imbetsil va idiot bolalar o‘z-o‘zini idora qilish imkoniga ega emaslar.Ma’lum bir ishni bajara olishmaydi va o‘z yaqinlarini ham tanimaydilar.Bu turdagi bolalar uzoq umr ko‘rishmaydi.

Logopediya sohasi nutqida nuqsoni bor bolalar bilan ish olib boradi.Bolalar nutqini rivojlantirish uchun artikulyatsion mashqlardan foydalaniladi.Bu turdagi mashqlar bola nutqi ravon bo‘lishi uchun xizmat qiladi. Bolaning nutqidagi kamchiliklarga yana bir sabab artikulyatsion a’zolardagi nuqsonlar ham bo‘lishi mumkin. Masalan bola tug‘ilganda tanglayi yoki lab sohasi yoriqliklari bilan dunyoga kelishi mumkin. Bunday nuqson bilan tug‘ilgan bolalar tezlik bilan operatsiya qilinib, lab sohasida yoriq bo‘lsa tikiladi.Tanglay sohasida yoriq bo‘lsa bolaning tovon qismini bir qavati olinib tanglay qismiga qo‘yiladi va shu bilan nuqsonlar bartaraf etiladi.Agarda bolada til tortqichi bo‘lsa bu tortqichni kesish yoki kesmaslikni logoped va shifokorlar bilan maslahatlashgan holda bu nuqsonni bartaraf etish

mumkin.Bolalar ayrim harflarni talaffuz qilishda qiynalishadi.Masalan “R” harfini talaffuz qilolmaslik ratatizm ,”X” harfini talaffuz qilolmaslik xitizm deb nomlanadi.

Defektologlar o‘z sohasining ustasi bo‘lishi bilan birga psixolog ham bo‘lishi kerak.Bolalarni psixologiyasini bilgan mutaxasis ular bilan ishlashda hech qanday qiyinchilik ko‘rishmaydi va ishlari yaxshi samara beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. S.Sh.Aytmetova."Oligofrenopedagogika"-T.,1994
2. M.Yu.Ayupova.Logopediya."O‘zbekiston faylasuflar milliy jamiyati"-T.,2007
3. N.A.Grigoryans,T.Saidakbarova,Z.Ch.Fayziyeva."Ko‘rishda muammosi bo‘lgan bolalar inklyuziv ta’limi".O‘XTV,A.Avloniy nomidagi XTPXMOI,YUNISEF,-T.,2005
4. А.Г.Литвак."Тифлопсихология"-М.,1985.
5. P.Po‘latova Maxsus pedagogika(Oligofrenopedagogika).-T.:"G‘afur G‘ulom" nashriyoti,2007
6. V.S.Rahmanova "Maxsus pedagogika".-T.:"G‘afur G‘ulom"nashriyoti ,2004
7. V.S.Rahmanova."Defektologiya asoslari".-T.: "Voris-Nashriyot"2012
8. V.S.Rahmanova .Korreksion pedagogika va logopediya.-"Moliya-iqtisod",-T.,2007.
9. Soliyev I. S., qizi Ergasheva D. S. BOSHLANG ‘ICH TA’LIM FANLARINI O ‘QITILISH JARAYONIDA SHARQ MUTAFAKKIRLARI ME’ROSIDAN UNUMLI FOYDALANISH //RESEARCH AND EDUCATION. – 2022. – T. 1. – №. 8. – C. 16-20.
10. Sobirjonovich S. I. EASTERN THINKERS’VIEWS ON EVERYWHERE EDUCATION OF CHILDREN //BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2022. – C. 309-314.
11. Sobirovich S. I. et al. DUDUQLANISH KASALLIGINING KELIB CHIQISH SABABLARI VA UNING TURLARI //BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2023. – T. 3. – №. 2. – C. 129-131.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA XALQ OG‘ZAKI IJODINING TARBIYAVIY AHAMIYATI

Ilhomjon Soliyev Sobirovich
Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
Durdona Ergasheva Safarali qizi
Farg‘ona davlat universiteti, Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘qish darslarida xalq og‘zaki ijodi orqali o‘quvchilar tafakkurini o‘stirish, ma’naviy dunyosini shakllantirishning tarbiyaviy ahamiyati xususida so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: xalq og‘zaki ijodi, ertak, topishmoq, janr, doston,milliy qadriyatlar.

Annotation: this article deals with the educational significance of the growth of students thinking, the formation of their spiritual world through folk oral creativity in elementary school reading lessons.

Keywords: folk oral creativity, fairy tale, riddle, genre, epic,national values.

Mustaqil O‘zbekistonda milliy qadriyatlar tiklanayotgan hozirgi davrda xalq yaratgan merosini yosh avlod ongi shuurida tasavvur hosil qilish, umuminsoniy qadriyatlarni har tomonlama o‘rgatish va tatbiq etish davr talabi. Qolaversa, har bir shaxsning zimmasidagi mas’uliyati hisoblanadi. Ana shu mas’uliyatni his qilgan inson kelajak avlodimizning yangi fikrlaydigan, izlanuvchan, mehr-oqibatli, yurtsevar, elparvar egalarini yetishtirishda, tarbiyalashda O‘z hissasini qo‘shadi. Buyuk allomalarimizning ibratomuz hayotlari, Vatan, xalq uchun qilgan xizmatlari haqida, aziz avliyolarning ilmi-urfoni haqida, mamlakat osoyishtaligi, tinchligi, xalq or-nomusi uchun kurashgan sarkardalar haqida, qolaversa, Vatanning har bir go‘shasi xususida ota-bobolarimiz yaratgan rivoyatlar o‘zining ilmiy, badiiy ahamiyati bilan qimmatlidir. Rivoyatlar mavzu doirasi nuqtayi nazaridan asoslanib, tahlillar, misollar bilan yoritilgan. Rivoyatlarni izchil o‘rganish va tatbiq etish yosh avlod kamoloti uchun muhim manba hisoblanadi. Latifa va topishmoqlar esa hozirjavoblikda, tez aytishlar so‘zlarni to‘g‘ri talaffuz qilishda, maqollar so‘zga husn berishda, fikrni yorqin, ta’sirchan qilishda muhim ahamiyat kasb etadi. Xalqimiz o‘z quvonchini, shodligini yoki g‘am-hasratini o‘z qo‘shiqlarida yorqin aks ettirgan.

Bolalar tasavvurini, fantaziyasini o‘stirishda ertaklar alohida o‘rin tutadi. Har bir aytiladigan ertak bolalarda yangicha taassurot qoldiradi. Bolalar ertak qahramonlariga o‘xshashga harakat qiladilar, sehrli narsalarga ega bo‘lishni istaydilar yoki o‘zlari sehrgarga aylanib qolishni va qahramon singari behisob kuch-qudratga qodir bo‘lishni orzu qiladilar. Ertaklar yordamida yaxshilik va yomonlik sahrolarida, adir-u tog`liklarida sayohat qiladilar. Ana shu davrdan boshlab nima yaxshi-yu nima yomon ekanligini anglay boshlaydilar. Bolalar ulg`aygan sari o‘zlaridan kichiklarga ertak aytib berishga, ularni aqlli, vazmin bo‘lishga, o‘jar, injiq qiliqlarini tashlashga undaydilar. Ular ham o‘zlarini kichik tarbiyachilar sifatida tutadilar. Umuman olganda, xalq og`zaki badiiy ijodi katta-yu kichik, yosh-u qari uchun birdek donishmandlik majmuasi hisoblanadi. Asrlar o‘tsa-da, buyuk allomalarimiz asarlarida ta`lim-tarbiya masalalari badiiy ifodalansa-da, xalq tafakkurining mahsuli bo‘lgan folklor asarlari ma`naviy jihatdan olamshumul ahamiyat kasb etishda davom etaveradi.

Ertaklar – yaxshilikka yetaklar, deb xalqimiz bejizga aytishmagan. Ertaklarning tarbiyaviy ahamiyati katta. Ertaklarda voqealar asosan mo‘jizali tarzda ifodalanadi. Binobarin, mo‘jiza yoki fantaziya voqea va hodisalarni hayot bilan bog`lab, haqiqat, ozodlik, to‘g`rilik, odamiylik kabi didaktik g`oyalarni tashviq etadi, syujet rivojiga kuch bag`ishlaydi, tinglovchi e`tiborini o‘ziga jalb qilib, ajoyibotlar olamiga olib kiradi, shirin tuyg`ular dunyosiga g`arq etadi.

Umumlashtirilgan holda ertakka xos quyidagicha ta`rif e`tirof etilgan: “Hayot haqiqati bilan bog`liq bo‘lib, fantastik hamda hayotiy uydirmalar asosiga qurilgan, didaktik g`oya tashuvchi og`zaki hikoyalar ertak deb ataladi.”

Ertak qahramoni aql bilan ish tutib, qiyin jumboqlarni yechadi, tadbir bilan ish tutib, dahshatli kuchlarni yengadi. Masalan, “Susambil”, “Uch og‘a-ini botirlar” ertaklarida sujet tuzilishi ixcham voqea va hodisalardan iboratligi, sodda ifodalanishi o‘qimishlilikni ta`minlaydi. Ma’lum bo‘ladiki, qahramon ismi berilsa ham, berilmasa ham asosiy maqsad ertakdagi hikoya qilinayotgan voqea oddiy maishiy turmush sharoitida kechganini ta’kidlashdan iborat bo‘ladi. Keyingi maqsad asar ishtirokchilari boshidan kechirgan turmush lavhalari vositasida yosh avlodning barkamol inson bo‘lib etishuvi uchun tarbiyaviy zamin hozirlashdan iboratdir. “Uch og‘a-ini botirlar” ertagida mo‘ysafid ota o‘z o‘g‘illarini qo‘rqmas, jasur qilib o‘stiradi. O‘z farzandlarini baxt topish safariga otlantirar ekan, ularga uchta maslahat beradi: “To‘g‘ri bo‘ling, bexavotir bo‘lasiz. Maqtanchoq bo‘lmang, uyatga qolmaysiz. Dangasa bo‘lmang, baxtsiz bo‘lmaysiz”. Bu pand mohiyatini tahlil qilsak, hayotga tayyorlanishi lozim insonning haqiqiy amal qilishi kerak hisoblangan

fazilatlar aks etganiga ishonch hosil qilamiz. Bu ertaklarda tarbiyaviylik, ma`naviy yetuklik, komillik, odamiylik, fikran teranlik ustivor darajada tavsiflanadi.

Rivoyatlar mazmun yo‘nalishiga ko‘ra tarixiy voqelar, ularda ishtirok etgan shaxslar jasorati yoki xiyonati asosida yoki yurtimiz viloyatlaridagi o‘rin-joylarning nomlanishini izohlash maqsadida yaratilgan turlarga bo‘linadi. Tarixiy rivoyatlarda To‘maris, Shiroq, Jaloliddin Manguberdi, Temur Malik, Amir Temur kabi yurti ozodligi va mustaqilligi uchun jonini qurbon qilgan el farzandlari mardligi, shu bilan birga o‘zining o‘tkinchi hirsiy nafsi yo‘lida vataniga xiyonat qilgan Dalvarzin, Guldursunga o‘xshagan xiyonatkor shaxslar kirdikorlari hikoya qilinadi. Mard, jasurlarning ishlari ham, xoinlarning xiyonati ham unutilmaydi. O‘zbekiston – dunyoda o‘zining ilmiy kashfiyotlari, fan rivojiga qo‘shgan hissalari, badiiy ijodda yaratgan asarlari bilan mashhur farzandlar yurti. Imom Buxoriy, Beruniy, Ibn Sino, Ulug‘bek, Navoiy, Behzod, Boburdek ulug‘ insonlar nomini sharaflovchi o‘nlab rivoyatlar xalq qalbida saqlanib kelmoqda. Masalan, 3-o‘qish darsligidagi “Ibn Sinoning shogirdlari” rivoyatida bilimdonligi va donoligi, “Bobur va kabutar” rivoyatida Boburning ziyrakligi alohida ta’kidlab ko‘rsatilgan.

Maqol va topishmoq – bu ikki tushuncha inson tafakkurining shakllanishida katta ahamiyatga ega. Maqollar insonni axloq-odobga o‘rgatsa, topishmoqlar uni mantiqiy fikrlashga, topqirlikka, hozirjavoblikka undaydi. Maqol inson nutqini bezaydi (xalqimizda “So‘z ko‘rki maqol”, deb bejiz aytilmagan), uning ta’sir kuchini oshiradi. Biror-bir fikrni uqtirishda ishlatilgan maqol uni chuqur o‘zlashtirishga xizmat qiladi. Maqollar pand- nasihatlar, tarbiyaviy suhbatlarda o‘git sifatida ham keladi. Shuning uchun uni “Otalar so‘zi” ham deyishadi. Buning boisi, har bir maqol ota-bobolarimiz tomonidan yaratilib, bir necha mingyilliklar davomida sayqal topib kelayotgani, yaxshilik, ezgu ishlarga undaydigan bebaho ma’naviy boyligimiz ekanidir. Maqolda mazmun aniq, xulosa tugal, ifoda ravon bo‘lib, unda ibratli fikr aytiladi. Bu fikr rad etib bo‘lmaydigan hukm shaklida keltiriladi. Masalan, “Ona yurting omon bo‘lsa, rangi ro‘ying somon bo‘lmas”, “Ona yurting - oltin beshiging”, “Kishi yurtida shoh bo‘lguncha, o‘z yurtingda gado bo‘l”, “Bulbul chamanni sevar, odam - vatanni” kabi maqollarni hech bir e’tirozsiz qabul qilamiz. Chunki bu maqollarda bolalarni ona-Vatanni sevishga, Vatanga muhabbat Onaga muhabbat kabi muqaddas va yuksak tuyg‘uligini uqdirishga qaratilgan.

Ma’lumki, ko‘plab maqollardagi yana bir xususiyat ularda so‘zlarning qofiyadosh bo‘lib kelishidir. Masalan, “Yuz ko‘rki soqol, so‘z ko‘rki maqol”, “Aql - yoshdan, odob – boshdan”. Shu xislati bilan maqollar topishmoqlarga o‘xshab ketadi. “Bir parcha patir, olamga tatir” (oy) topishmog‘idagi “patir” va “tatir” so‘zlaridek,

maqoldagi “yoshdan” va “boshdan” so‘zlari bir-biriga qofiyadoshdir. Biroq bu o‘xshashlik tashqi shaklda ko‘rinadi. Mazmunan ular o‘zida boshqa-boshqa ma’nolarni tashiydi. Maqol ibratli fikrni anglatsa, topishmoq kishini jumboqda yashiringan ma’noni topishga undaydi, idrokini sinaydi.

Maqol va topishmoqlar, o‘zlarining o‘xshash va farqli jihatlaridan qat’iy nazar, inson tarbiyasiga xizmat qiladi, uni ziyraklik va zukkolikka undaydi.

Yoshligimizda o‘ynagan quvlashmachoq, bekinmachoq va boshqa o‘yinlarda kimdir xizmatda qolishi kerak bo‘lgan. Guruh ikkiga bo‘linganda, xolislik talab qilingan. Shuningdek, sanashni o‘rganayotganda sanamalarga murojaat qilganmiz.

Xulosa qilib aytganda, o‘zbekning butun fazilati, falsafasi, donoligi, dunyoqarashi, oliy himmatliligi, turli hayotiy vaziyatlarga munosabati maqollarda aks etgan. Insondagi mehnatga muhabbat, ishq tuyg‘ulari qo‘shiqlarda eng go‘zal ichki kechinmalar sifatida ifodalangan. Ertaklarda xalqimizning eng oliy orzu-havaslari namoyon bo‘ladi. Ular bilan tanishgan yosh avlod o‘zbek uchun vatan, xalq, oila, mehnat, ilm, g‘urur naqadar muqaddas tushunchalar ekanini anglab yetadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Imomov K., Mirzayev T., Sarimsoqov B., Safarov O. O‘zbek xalq oG‘zaki poetik ijodi. – Toshkent,” O‘qituvchi”, 1990.
2. Jumaboyev M. “Bolalar adabiyoti va folklor”. –T.,O‘qituvchi, 1990.
3. Madayev O., Sobitova T. Xalq og`zaki poetik ijodi. –Toshkent: ”Sharq” nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, 2003.
4. M.Umarova, X.Xamroqulova, R.Tojiboyeva 4- sinf “O‘qish” kitobi 2019- y
5. www.ziyonet.uz

CONFERENCE INTERPRETING AND ITS ACTIVITY

Khilolakhon Ulmasova Abdukhadjikurban kizi
Uzbekistan State World Languages University
Translation Faculty, Department of English translation theory.
Master student on simultaneous interpretation
hilola3107@gmail.com

Annotation: The paper examines the professional activity of interpreting the state premier's daily press conference and it was decided to make the press conference available in certain community languages, orally interpreting was the mode selected.

Keywords: conference interprering, sight translation, meetings, orally translation, broadcasting industry.

One of the earliest forms of communication between neighbors who speak different languages is interpretation. It's curious that the Tower of Babel story is frequently used to refer to interpreters rather than translators when the opposite is actually intended. When there was no written language, all necessary "translations" were done orally by interpreters. In the scene depicting Hor-em-heb speaking to a governor from a foreign country in his northern Memphite tomb before he became a pharaoh. The pharaoh and the governor appear to be the two interpreters standing between him and them, each looking in a different direction. Egyptologists claim that this is just one individual, one interpreter, and that the double figure is a form of Egyptian art used to convey movement. Fast movement in this context conveys speed and may be interpreted as a reference to the interpreter's dexterity and skill. This historical allusion serves as a reminder of the long-standing respect for the exceptional abilities that interpreters possess. Journalists, academics, and scientists have spent a lot of time studying the extraordinary minds of conference interpreters as well as their skills and dispositions. The duties of interpreters differ from those of translators, and they offer different services in various delivery formats, including dialogue interpreting, consecutive interpreting, sight translation, and simultaneous interpreting. Each type of interpretation is best suited for a particular situation in a given environment the way that you interpreter.

In addition to having fluency in both the source and target languages and in-depth knowledge of each culture, it is essential for interpreters to have excellent

listening and speaking skills because their work involves the spoken word. According to translation studies, translating skills are the ability to process, negotiate, and express meaning in the target language in a way that is grammatically correct, culturally appropriate, and pragmatically appropriate. Interpreters are aware that various contexts call for various interpreting techniques. For instance, "dialogue interpreting" would be suitable for a medical interview, whereas "consecutive interpreting" would be more appropriate for a press conference's Question and Answer session. It is typically necessary to use simultaneous interpreting during conferences, meetings, and speeches. Since the end of World War II, this arrangement has been in place. The demand for live coverage grew as a result of satellite television, improved technology, and globalization.

Orally interpreters recognize the key distinctions between conference interpreting and simultaneous interpreting, despite the fact that the medium is the same. These distinctions guide their work. Simultaneous interpreters work for a broad audience that includes all sectors of the community, whereas conference interpreters work for an audience of subject matter experts and specialists. This puts a certain amount of pressure on the interpreter to make sure that the message is understood by everyone. In addition, orally interpreters continue for an hour or longer on their own, whereas conference interpreters only work in teams and for a short period of time—no more than 15-20 minutes—depending on the complexity of the session. The fact that live coverage of important events could go on for days and at various times of the day in cases where conferences are shorter—3-5 days—is also significant. Since the pandemic, simultaneous interpreters are frequently hired by broadcasters to work as orally interpreters, and more and more interpreters are being used as "remote" interpreters. Simultaneous interpreters continue to encounter difficulties that are unique to broadcasting contexts, such as mixed-mode interpreting, where the speaker is giving a speech (interpreted simultaneously), then taking questions from the press (requiring consecutive interpreting), and when a sheet of information is distributed (sight translation is required). Despite using the same medium of interpretation as conference interpreting, orally interpreting has a constantly changing context, which puts more demands on the interpreting model.

Even though the mode and the medium of orally interpreting are frequently the same as those of conference interpreting, the objective is different. This is because what is being translated is a lot more than words:

Whether a speech is given or a text is read aloud. Despite being a simultaneous interpreter, the interpreter's job is to address a crowd that requires interpretation of

the image in front of them as well as translation of what is being said, information, and background on the broadcast event. This obviously greatly depends on the event being broadcast, its importance, and the type of linguistic message being interpreted. To require that a orally interpreter translate only the words being said or heard would be restrictive because interpreters work in a variety of settings. The interpreter would be inappropriate if they only interpreted words they heard because the audience was also viewing a visual. Depending on the situation, their role is more like that of a TV commentator than just an interpreter. This expanded role (and responsibility) is acquired with experience, not only as an interpreter but also as an interpreter in a "specific and continuing event," such as interpreting during the ongoing coverage of a sporting event, federal elections, or a regular press conference that lasts for several weeks or months, such as covering the War in Ukraine. Like conference interpreters, simultaneous interpreters are not seen and do not receive recognition. The job, abilities, and role of simultaneous interpreters warrant more consideration and analysis because events typically last longer than conferences.

Interpreters seek latitude to enable them to combine the audio and the visual in their interpreting model due to the complexity of interpreting during live coverage. The policies of the network and the knowledge of the managing directors are always used to govern and direct this latitude. I will now turn my attention to two instances of conference interpreting that happened in Sydney to help you understand the need for more study in this area. The first time is when a daily press conference was held while the area was under lockdown due to the severe spread of the Covid-19 pandemic. The second is in May 2022, just before the national elections in Australia. The primary candidates and senior ministers engaged in a series of five national debates. After describing the context of each example, I will talk about the experience, emphasizing the need for more research into this type of interpreting that is becoming more and more common in the broadcasting industry as the world becomes smaller due to the rapid advancements in telecommunications technology, the preference for remote interpreting over on-site interpreting, and the effects this is having on the interpreting profession. Due mainly to the context, two interpreters were collaborating during the political debates in an environment that would typically be pleasant. Sometimes it was challenging to understand the message in the source language, and as a result the target language reflected the noise. The interpreter was required to work on-site at the television station for the live-streamed national debates, but even though the station was capable, it wasn’t always accommodating of the interpreter’s professional needs. Experience has taught us that conference

interpreting requires much more than just high-quality tools. Although tenacious, professional interpreters also require the broadcasting service's assistance to perform better as conference interpreters in the scenario described above. This entails an understanding that interpreters need advance notice to prepare and familiarize themselves with the event schedule in order to mentally conjure the necessary sociolinguistic frames of reference.

Conclusion:

The media's insatiable thirst for live coverage will increase, as will the need for conference interpreters, as the world continues to get smaller and smaller due to the rapid advancements in telecommunication technology. This essay has attempted to describe the environment in which interpreters work while focusing on their role in the broadcasting industry. Examining the development of conference interpreting and how closely it is related to the broadcasting industry is instructive. The need to define a single term for the conference interpreter should not be overlooked in light of the numerous terms that can and do describe this type of work. After nearly three years of working from home and online, the field of conference interpreting is likely to favor remote work, which is fortunately supported by capable and developing technology. There are many topics that were not covered in this paper, including the role of the interpreter during conference coverage because it is so different from the context of simultaneous interpretation. There is also the crucial question of what data must be made available to the interpreter working in a live coverage. Equally important is the challenging issue of a diverse audience as opposed to a homogeneous audience at conferences where everyone is an expert in the field or well-versed in the subject (including the press covering the conference). Because it has an impact on how well the broadcasting interpreter performs, this area requires more research. Conference interpreters work across multiple platforms (on air and online), and because the public can access their work, it is instantly reviewed and graded by the audience. In this way, conference interpreters face a similar problem to subtitlers: they are frequently unfairly criticized by viewers who have little knowledge of the difficulties posed by the medium, mode, and linguistic transfer model.

The main problems with conference interpreting, as a distinct type of interpretation, are the realization that it calls for specialized training, a guide to best practices, and a serious research agenda. Technology, ergonomics, rules of engagement, compensation, briefing and debriefing fatigue, as well as professional development, are other important professional issues that need to be discussed with the media sector itself. Given that conference interpreting is almost exclusively used

in the broadcasting context, it would be insightful and, in fact, a wise investment to see the broadcasting industry develop a training program for conference interpreters to work in some of the main professional contexts. Hopeing for an interpreter who is available and prepared at a moment's notice is not always a wise move because stories frequently break and develop quickly. No potential conflict of interest was reported by the author(s).

References:

1. Amato, A., & Mack, G. (2011). Interpreting the Oscar Night on Italian TV: An interpreter's nightmare? Interpreters Newsletter, 16, 37-60.
2. Chernov, G. V. (2004). Interference and anticipation in simultaneous interpreting; A probabilityprediction model. John Benjamins.
3. Crowe, D., & Curtis, K. (2022). 'Special rules': Vaccinated Australians to avoid lockdown restrictions once 70% target hit. https://amp.smh.com.au/politics/federal/vaccinated-australians-willavoid-lockd own-restrictions-once-we-hit-70-percent-target-20210730-p58ekc.htm
4. Daly, A. (1985). Interpreting for international satellite television. Meta 30(10), 91-96.
5. Dawisha, K. (1979). Soviet foreign policy towards Egypt. Palgrave Macmillan.
6. Downie, J. (2016). Being a successful interpreter. Routledge.
7. Elias, M. (2022). 'Chaotic': Why the second leaders' debate proved particularly challenging for conference interpreters. https://www.sbs.com.au/news/the-feed/article/why-the-leaders-debate-provedparticularlt-challenging-for-live-interpreters/1aghjt4hd
8. Ellis, R. (1997). SLA research and language teaching. Oxford University Press.
9. Gamal, M. (2014). Interpreting at diplomatic press conferences. https://www.academia.edu/13412601/interpreting-at-Diplomatic-Press-Conferences
10. Gamal, M. Y. (2019). Audiovisual translation in the Arab world: The road ahead. In S. Hanna, H. AlFarahaty, & A. Khalifa (Eds.), The Routledge handbook of Arabic Translation Studies (pp. 205-219). Routledge.
11. Gamal, M. Y. (2020). The context, field and landscape of audiovisual translation in the Arab world. ESSACHESS, 13(1), 73-105.
12. Gamal, M. Y. (2022, December 1-2). Translating world events: conference interpreting for world audiences. A talk presented at The 2nd

International Conference on Translation, Education, Literature and linguistics (TELL 2). Union of International Translators.

13. Grosjean, F. (2019, April 3). How those incredible interpreters do it? Psychology Today. https://www.psychologytoday.com/us/blog/life-bilingual/201904/how-those-incredibleinterpreters-do-it

14. Henry, W. A. (1992, January 6). History as it happens. Linking leaders as never before, CNN has changed the way the world does its business. TIME Magazine, 1, 10-13.

USING INTERACTIVE METHODS IN ESP CLASSES

Uldaulet Shnikulova
English teacher of the Republic of Uzbekistan Ministry of Internal Affairs
Karakalpak academic lyceum

Annotation: The search of various effective methods in teaching English is one of the actual issues for any linguists and methodologist in our country and abroad. English is regarded as one of the important academic subject s in the school and high educational systems.

Keywords: methods, techniques, linguists, foreign languages, teaching, approach, teaching-learning, theory, special method, traditional method.

Annotatsiya: Ingliz tilini o‘qitishda turli xil samarali usullarni izlash mamlakatimiz va xorijdagi har qanday tilshunos va metodist uchun dolzarb masalalardan biridir. Ingliz tili maktab va oliy ta’lim tizimlarida muhim o‘quv fanlaridan biri sifatida qaraladi.

Kalit so‘zlar: metodlar, texnikalar, lingvistikalar, chet tillar, o‘qitish, muammoni yechmoq, o‘qitish-o‘rganish,nazariya, maxsus method, milliy metod.

Today teaching English as a foreign language put before the English teachers a lot of actual issues: the search for innovative methods and techniques, working out of the State standards making requirements to the European standards.

The National Programme for the Specialist Training and Education puts before the English teachers a lot of actual problems, one of them is what methods are more effective in teaching English for pre-school children.

The search of various effective methods in teaching English is one of the actual issues for many linguists and methodologists in our country and abroad. English is regarded as one of the important academic subjects in the school and high educational systems. But it’s necessary to prepare children for learning a foreign language before they go to school. Teaching English requires special methods and approaches, which differ from those which are used in teaching foreign languages of schoolchildren or students of the colleges and academic lyceums.

Teaching English as a foreign language demands different approaches. Each approach has something to offer. We use a selection of techniques, not a single method. “There is no single acceptable way to about teaching language today”. This quotation from Diane Larsen Freeman’s writing on language teaching methodology

sums up a major trend away from unity to diversity. Before speaking about the methods of teaching English let's see the difference between the terms "method", "approach", "technique". When we use the word "approach" we mean that an idea or theory is being applied. The term "approach" is often used informally to mean something closer to "method". A method is a set of procedures or a collection of techniques used in a systematic way which will result in efficient learning.

Method may be defined as a way of governing or guiding the learning. In a teaching-learning process method may be considered as a structural-functional component of Teacher-Learner Activity. A technique is a narrowest term, meaning one single procedure. A method may consist of a number of techniques, probably arranged in specific order. Traditional methods in language teaching include: The Grammar-Translation Method, Direct Method and Audio-Lingual.

Today the interactive method is very popular in teaching English. In Interactive language teaching the teacher and students are equal partners in the studying process and all students are involved in this process. One of the main requirements is to create a comfortable atmosphere for the students, which will help to see their success, their intellectual abilities and possibilities and it makes the process of teaching more productive. Everybody knows that the future lies in hands of educated specialists. High indices of globalization growth and the world markets shows how knowledge of foreign languages are important for the economic and cultural sphere. This is a reason why learning English so actual around the world.

Nowadays teachers of foreign language have considerable independence in a choice of tutorials, creative judgment of the contents and ways of implementation of program requirements. It should be mention is that, leading position of training in a foreign language is held by the methods and technologies based on personally focused approach by recognizing existence of various methods in modern process, which has:

-To organize the atmosphere in which the learners feel themselves comfortable and free;

-To affect the leaners' personality at all and involve their sense into training session, encourage their speaking, cognitive, creative abilities;

-To create situations in which the teacher is not the control figure;

-To teach learners to work on language independently at the level of their physical, intellectual and emotional capacities;

-To provide various form of work in a class the individual, pair and group collective.

The importance of considering the methods and techniques in teaching foreign languages is to due to several reasons, such as:

1 In today's world of learning foreign languages need to be revised as a common methodology and specific methods and techniques to find the most effective methods and techniques;

2 The methods and techniques of foreign language teaching are important components of the educational process, as without the use of any of the methods is almost impossible to realize the goals and objectives of the decision of foreign language teaching, so each teacher must be able to competently use the necessary means for the educational process;

3 The most is the search for such methods, which would be most fully consistent with its objectives. The problem of the correct choice of methods and techniques of teaching is quite complicated, since it is these problems cause some difficulties for any teachers.

But no one cannot say which method is the best or worst. As K. T. Henson mentioned, "usually the methods are better for some purpose, for example, understanding, transfer, but there is no method simply the best for everything".

And M. J. Wallace believes that "a central factor in the choice of methods is the learner's needs and characters; some method works one person well, but the same method might not work all for another person: Methods of the research work are: the method of description, used in the characterization of the most appropriate methods and techniques in teaching English, the comparative method that let us define the distinguishing features of each method recommended to use in ESP groups.

Language teaching methodology has gone a long way from being based on dogmatic beliefs about the only good way of teaching to being based on insights into processes of second language acquisition and the dynamics of the language classroom itself.

Before the question of considering such issues as the choice of the most effective method of teaching foreign languages, let's turn to the consideration of the concepts of "method" and "methodology".

According to the Webster's Third New International dictionary, method is the procedure, technique or a set of rules.

As A. N. Shukin interprets the term "method" (from the Greek "Methodos" way o research or knowledge) it is "a way to achieve a goal. As the basic category of techniques, training methods are component of the training system".

And I. Lerner has defined a method as a system of the teacher's actions, organizing practical and cognitive activity of students, which is steadily leading to the assimilation of the content of education.

So, by examining some of the definitions, we can conclude that the method of teaching includes teaching job and the educational-cognitive activity of students in their relationships, as well as the specifics of their work to achieve the educational, developmental and educational training purposes. The relevance of these findings is that teachers often lose sight of the fact the successful implementation of the methods will only happen if the methods and techniques of training are consistent with the objectives and targets set by the teacher.

References:

1. Adams V. Introduction to Modern English Word-Formation. London: Longman. 1973

2. Adams V. Complex Words in English. Harlow-London: Pearson Education/Longman

3. Alyavdina N. G., Margaryan T. D. Innovative techniques of English language for specific purposes in technical colleges // Humanitarian journal 2013, 7 -167

4. Basturmen H. Ideas and options in English the specific purposes, -Taylor and Francise-library, 2008.-78 p.

5. Penny Ur. A course in language Teaching // Cambridge University Press. 2006

О СЕМАНТИКЕ ЗООСИМВОЛОВ В КОРЕЙСКОЙ КУЛЬТУРЕ (НА МАТЕРИАЛЕ ПАРЕМИЙ)

Эльзара Бекирова Мухамедовна
Старший преподаватель кафедры Корейской филологии
Ташкентский международный университет Кимё
bekirovaelzara60@gmail.com

Латофатхон Абдурахимова Муроджон кизи
Студент 4 курса Корейской филологии
Ташкентский международный университет Кимё
latofatabdurakhimova01@gmail.com

Аннотация: В данной статье приводятся сведения о значении паремий в культуре, важности их изучения. Также рассмотрены зоосимволы, входящие в состав паремий и распространенные в корейской культуре. В изучении языка или культуры того или иного народа играют важную роль такие понятия как паремии, пословицы и поговорки, поскольку они помогают расширить словарный запас, улучшить грамматические навыки и понимание культуры и традиций народа. Кроме того, изучение паремий помогает лучше понимать менталитет и культуру народа, а также углубляет знание о его истории и традициях.

Ключевые слова: зоосимвол, паремия, культурология, Корея, животные.

Annotation: This article provides information about the meaning of proverbs in culture, the importance of their study. Zoosymbols that are part of proverbs and are common in Korean culture are also considered. In the study of the language or culture of a particular people, such concepts as paroemias, proverbs and sayings play an important role, as they help to expand vocabulary, improve grammatical skills and understanding of the culture and traditions of the people. In addition, the study of proverbs helps to better understand the mentality and culture of the people and deepens knowledge of its history and traditions.

Key words: zoosymbol, paremia, culturology, Korea, animals.

В последнее время интерес народа Узбекистана к корейской культуре и языку заметно возрастает. Это связано с укреплением дипломатических и экономических связей между Республикой Корея и Узбекистаном, а также с

увеличением числа корейских компаний, работающих на территории Узбекистана. Многие узбекистанцы заинтересовались корейской культурой, музыкой, кинематографом и модой и начали изучать корейский язык. Кроме того, в Узбекистане было открыто несколько центров корейской культуры, где можно изучать язык и узнать больше о культуре, традициях и истории Кореи.

Также стоит отметить, что корейская культура стала популярна в Узбекистане благодаря телесериалам и фильмам, которые вызывают большой интерес у молодежи. Многие узбекистанцы с удовольствием смотрят корейские «дорамы» (сериалы) и слушают музыку корейских исполнителей. В целом, интерес узбекистанцев к корейской культуре и языку продолжает расти, что свидетельствует о возможностях для дальнейшего развития сотрудничества между двумя странами в культурной сфере.

Далее рассмотрим сущность понятия "паремия" и ее роль в культуре. Паремии, или пословицы, являются частями фольклора разных культур и языков и представляют собой краткие высказывания, которые содержат общие мудрые суждения и рекомендации. Они могут иметь различный формат, включая пословицы, поговорки и цитаты и представляют собой ценный источник информации о том, как люди видят мир и какие ценности есть в конкретной культуре.

Следует отметить, что в корейской паремиологии нет четкого разграничения между различными типами изречений. Выражение «пословицы и поговорки», как правило, употребляется не дифференцируемо, то есть без разделения пословиц и поговорок и используется как общее название отдельного фольклорного жанра. В корейской лингвистической традиции сохранилось более десяти терминов, которые являются синонимами к слову 속담: 옛말, 상말 (常-), 상담 (相談), 격언 (格言), 격담 (格談), 이언 (俚諺), 이어 (俚語), 속언 (俗言), 속어 (俗語), 속설 (俗說), 비언 (鄙諺), 이담, 고담 (古談), 금언 (金言). Но в современном корейском языкознании лингвисты выделяют всего лишь три: 1) 속담 (俗談), что в переводе означает «пословица» или «паремия», 격언 (格 言) дословно означает «образцовые выражения» (то есть поучительные выражения, конфуцианские сентенции и изречения известных людей) и 이언 (俚諺) – просторечие.[4]

По мнению языковеда Ли Сан Ока (이상억) между фразеологизмами и пословицами есть сходства и различия, которые заключаются в том, что

[4] Lib.rosdiplom.ru https://lib.rosdiplom.ru/library/prosmotr.aspx?id=498194

«фраземы и паремии – это выражения с универсальным значением, которые широко употребляются в одном языковом обществе, но способ употребления их разный».

По мнению Пак Джинсу паремии отличаются от фразеологизмов смысловой завершенностью; в основе пословицы лежит истинна жизни и поучительный смысл, заключен глубинный смысл и народная мудрость, уходящая своими корнями в далекое прошлое.

Также следует упомянуть работы Мун Кымхьона, в которых он исследовал пословицы с прагматической точки зрения. По его мнению, пословица – это устойчивое образное выражение, которое имеет форму предложения. Как правило, завершается грамматическими конструкциями - 이라더니 / -고 하니[5].

Паремии бывают разных видов: паремии с природными символами, паремии с историческими и культурными символами, паремии с определенными профессиями и занятиями и паремии зоосимволами.

В современном мире символы играют важную роль в культуре и языке народов. Они выражают идеи, чувства и мнения, которые сложно передать словами. Один из наиболее узнаваемых зоосимволов в мировой культуре – это тигр. Во многих культурах тигр символизирует силу, мощь, храбрость и величие. Однако, значения и ассоциации, связанные с тигром, могут отличаться в разных культурах. Корейская культура не является исключением, и зоосимвол "тигр" занимает важное место в ее истории и традициях. В корейской культуре тигр может символизировать различные идеи, такие как «доблесть», «богатство», «сила», «долголетие», «охрана от зла» и т.д. Однако, их значения и смыслы могут меняться в зависимости от контекста использования и общественной среды.

Зоосимволы в корейских паремиях играют важную роль в передаче информации и идеологических ценностей. Каждый зоосимвол имеет свой уникальный смысл, который связан с определенными характеристиками животного и его ролью в корейской культуре и истории.

Зоосимволы в корейских паремиях часто используются для передачи определенных концепций и идей. Кроме того, они могут иметь различную

[5] Давиденко О.В. Класифікація корейських прислів'їв і приказок за типами паремії // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2004. – № 9. – С. 8-10.

семантику в зависимости от контекста использования. Ниже приведены некоторые из наиболее распространенных зоосимволов в корейских паремиях и их семантика.

1) Собака (개) - в корейской культуре собака ассоциируется с верностью, преданностью и надежностью. В паремиях собака может использоваться для описания человека, который всегда остается верен своим принципам и обещаниям.[6]

2) Курица (닭) - в корейской культуре курица символизирует материнскую любовь и заботу. В паремиях курица может использоваться для описания человека, который заботится о других и умеет проявлять эмпатию.[7]

3) Свинья (돼지) - является важным символом в корейской культуре, который может иметь различные значения в разных контекстах, но обычно ассоциируется с богатством, удачей и счастьем. Наиболее распространенным значением свиньи является богатство и процветание.[8]

4) Корова (소) - в корейской культуре корова символизирует трудолюбие и настойчивость. В паремиях корова может использоваться для описания человека, который упорно работает, чтобы достичь своих целей.[9]

5) Дракон (용) - в корейской культуре дракон считается символом силы и мудрости. В паремиях дракон может использоваться для описания человека, который обладает высокой интеллектуальной способностью и лидерскими качествами.[10]

6) Голубь (비둘기)-в корейской культуре голубь символизирует мир, дружбу и любовь. В корейских преданиях он часто упоминается как символ мира и добра. Голубь также играет важную роль в свадебных обрядах, где он является символом любви и преданности.

7) Черепаха (거북이) - символ долголетия, мудрости и удачи. В корейской культуре черепаха является символом благополучия и процветания.

8) Рыба (물고기) - символ изобилия и процветания. В корейской культуре рыба также может быть символом счастья и благополучия.[11]

9) Кролик (토끼) - символ скромности и миролюбия. В корейской

[6] 천진기(2001:385-386)에서는 개에 대한 속성 연구.
[7] 박영수(2005:256)에서는 닭이 가지는 속성에 대한 연구.
[8] 김명화(2011:95)와 吳裕成(2006:145)에서는 돼지에 대한 속성 연구.
[9] 송영숙(2005:27), 김미애(2009:24)에서는 소에 대한 속성 연구.
[10] 김종대(2001:302)와 리명순(2006:132)에서는 용에 대한 속성 연구.
[11] 马佳(2005:14)에서는 물고기에 대한 이미지 연구.

культуре кролик также может быть символом чистоты и невинности.

10) Медведь (곰) -в корейской культуре медведь-символ силы и стойкости. В корейской мифологии медведь представляет собой существо, которое защищает людей от злых духов и неблагоприятных событий.

11) Лошадь (말)-в корейской мифологии лошадь считается важным существом, которое способно передвигаться быстро и далеко, что делает ее символом свободы и независимости.В традиционной корейской живописи лошадь изображается как символ мощи и энергии, а также как символ свободы и независимости.[12]

12) Мышь (쥐)-в корейской культуре мышь ассоциируется с трудолюбием и настойчивостью, что связано с ее маленьким размером и способностью приспосабливаться к различным условиям.А также в традиционных корейских народных сказках и мифах мышь часто изображается как умное и ловкое существо.[13]

Приведем некоторые примеры корейских паремий с зоосимволами с вышеперечисленными значениями:

Собака

개도 주인을 보면 꼬리를 친다.
개도 제 주인을 안다.

В этих двух паремиях собака выражает преданность своему хозяину.

Петух

닭이 한 밤중에 울면 병란이 일어난다.

Помимо материнской любви и заботы, в Корейской и в Китайской культурах петух также символизирует время.

Свинья

돼지꿈을 꾸면 재수가 있다.

Свинья символизирует «богатство» и «благословение». Поэтому в пословицах свиньи являются символом «богатства» и «везения». Он олицетворяет красоту и является метафорой богатого и счастливого человека.

Корова

소같이 일하고 쥐같이 먹어라.

Корова символизирует трудолюбиеи является метафорой для людей, которые зарабатывают много денег, усердно работая в реальной жизни, и живут экономно и скромно.

[12] 李茂(1999)에서는 말에 대한 속성 연구
[13] 천진기(2003:71-73)와 김의숙(1996:21)에서는 쥐에 대한 속성 연구.

Дракон

용처럼 먹고 ,벌레처럼 일한다.
개천에서 용 난다.

Здесь дракон символизирует силу и величие.

Рыба

오월 도미는 소껍질 씹는 맛보다 못하다.
이월 가자미 놀던 뻘 맛이 정월 도미 맛보다 낫다.
삼월 거문도 조기는 7월의 칠산 장어와 안 바꾸다.

В пословице рыба представляет собой упрямый образ, обладающий сильной жизненной силой.

Лошадь

말을 타고 먼 길을 가봐야 말 힘을 안다.
말 타고 천하를 얻는다.

Это значит, что только когда дорога длинна, ты можешь знать величину силы своего коня и что вы должны испытать многое, чтобы судить о добре и зле в сознании людей. Также в повседневной жизни люди используют образ лошади как метафору храброго человека.

Зоосимволы в корейских паремиях не только отражают исторические и культурные особенности Кореи, но и являются универсальными символами, которые могут быть понятны и интересны людям из разных культур и стран. Изучение семантики зоосимволов может помочь расширить культурный кругозор и понимание культурных различий между странами. Кроме того, использование зоосимволов в общении и литературе может быть полезным для выражения и передачи различных эмоций и идей. В целом, зоосимволы в корейских паремиях играют важную роль в культурном наследии Кореи и могут быть интересны для изучения и понимания как для корейцев, так и для иностранцев.

Паремии могут также быть использованы в качестве эффективного средства для обучения и пропаганды, поскольку они легко запоминаются и передаются из поколения в поколение. Изучение паремий может помочь людям лучше понимать культуру и традиции других народов, а также использовать более точный язык в общении.

В целом, паремии имеют множество применений и значений, и их использование может быть полезным в различных сферах жизни. Однако, как и любые другие языковые конструкции, они должны быть использованы с умом и в соответствии с контекстом и ситуацией.

Литература:

1. 천진기(2001:385-386)에서는 개에 대한 속성 연구.
2. 박영수(2005:256)에서는 닭이 가지는 속성에 대한 연구.
3. 김명화(2011:95)와 吳裕成(2006:145)에서는 돼지에 대한 속성 연구.
4. 송영숙(2005:27), 김미애(2009:24)에서는 소에 대한 속성 연구.
5. 김종대(2001:302)와 리명순(2006:132)에서는 용에 대한 속성 연구.
6. 马佳(2005:14)에서는 물고기에 대한 이미지 연구.
7. 李茂(1999)에서는 말에 대한 속성 연구
8. 천진기(2003:71-73)와 김의숙(1996:21)에서는 쥐에 대한 속성 연구.

DINIY TARBIYA-AXLOQIY TARBIYANING NEGIZIDIR

Zilola Gapparova Shermatovna
Namangan viloyati To‘raqo‘rg‘on tumani 44-maktab amaliyotchi psixologi

Dilorom O‘sarova Rasuljonovna
Namangan viloyati To‘raqo‘rg‘on tumani 27-maktab amaliyotchi psixologi

Annotatsiya: Bu maqolada ta’limda tarbiyaviy jarayonlarga alohida e’tibor qaratilishi lozimligi va tarbiyani mustahkamlovchi fikr mulohaza va takliflar yoritilgan

Kalit so‘zlar: “Ta’lim”, “Tarbiya”, “Din”, “Zamonaviylik”, “Suitsid”, “Urf-odat”.

Annotation: The methodological recommendation emphasizes tha need to pay special attention to the educational and upbringing progess and give suggestions that streng them education.

Keywords: education, upbringing, modernity, reading, custom.

Ta’lim islohotini muvafaqqiyati uning o‘zgarib, rivojlanib borayotgan dunyoning talablariga javob berish bilan belgilanadi. Ta’lim jarayonida ishtirok etuvchi har bir mutaxassis o‘z sohasini mohir bilimdoni bo‘lish bilan bir qatorda , ta’lim-tarbiya faoliyatini olib borish bilan bog‘liq zarur ijtimoiy komponentlarni ham o‘zlashtirgan bo‘lishi lozim. Shu o‘rinda bir savol tug‘iladi tarbiyaviy islohotlarning muvafaqqiyati nima bilan belgilanadi. Buyuk adibimiz Abdulla Avloniyning “Tarbiya biz uchun yo hayot-yo mamot, yo najot-yo halokat, yo saodat-yo falokat masalasidir” degan gaplari hali ham o‘z ahamiyatini yo‘qotgani yo‘q yo‘qatmaydi ham. Chunki, o‘smirlik yoshiga kelib shaxs shakllanayotgan bir davrda xulqidagi og‘ishlarning asosiy sabablaridan biri bu tarbiyadagi xatolar va noto‘g‘ri dunyoqarash bo‘lib qolmoqda. Albatta xulq og‘ishiga yana bir qator sabablar ham yo‘q emas, shulardan yana bir sabab deya hozirgi zamonaviy yoshlarda diniy tarbiyaning mukammal emasligi va yetishmasligidir. Chunki ohirgi paytlarda yoshlarimiz yevropaga intilib o‘zining asl kim ekanligini, kimlarning avlodi ekanligini, qaysi masxabga, qaysi dinga e’tiqod qilayotganini unutib qo‘yayotganlar ko‘pchilikni tashkil etmoqda. Yoshlar ongiga mustahkam o‘rnashib qolgan “Zamonaviylik” so‘zi niqobi ortida nimalar turibdi. Yevropacha urf-odatlari, an’analari, chet el bayramlari, so‘zlashuvidan tortib kiyinish madaniyati ham butunlay yurtimiz yoshlarining ongiga

singib qolmoqda. Yoshlar nazarida bu shunchaki odat tusiga kirib qolgan. Singib qolish bilan bir qatorda o‘zining salbiy ta’sirlarini ham ko‘rsatmay qolmayapti. So‘nggi yillarda yoshlar o‘rtasida huquqbuzarlik holatlari, o‘z joniga qasd qilish, turli jinoiy ishlarga va terroristik guruhlarga qo‘shilib qolish, bir-biriga nisbatan zo‘ravonlik , diniy aqidaparastlik, holatlari judayam ko‘payib ketmoqda. Bunday noodatiy holatlarga barchamizning ko‘zlarimiz va quloqlarimiz o‘rganib qolayotganligi ham achchiq haqiqat.

Bunday salbiy holatlar avj olishini tag zamirida yoshlarimiz ongidagi ma’naviy immunitetning pastligi va diniy ta’limotlar zahirasining yetishmasligi emasmi?

Biz qaysi millatmiz? Qaysi din vakilimiz? Bizning o‘zligimiz o‘zbekligimiz qayerda qolayapti? Yosh avlod qayoqqa qarab ketayapti? Bunday savollar har bir o‘zligini tushungan shaxslarni qiynayapti albatta.

Yuqoridagi muommolarning yechimi sifatida bizning ta’lim tizimining hech bo‘lmaganda boshlang‘ich sinflarida mahsus islom dinini mukammal o‘rgatish uchun dars soatlari ajratilishi va fan sifatida o‘qitilishi lozim deb o‘ylayman. Chunki din insonning e’tiqodini mustahkamlovchi asosiy vositadir. Agar e’tiqod mustahkam bo‘lmasa yot g‘oyalar va notog‘ri yo‘llarga qadam qo‘yish holatlari sodir boladi. Ushbu darslarni oddiy o‘qituvchilar emas, imom xatiblar, otin oyilar va maxsus bilim, ko‘nikma, malaka, sertifikatga ega bo‘lgan shaxslar o‘qitishlari maqsadga muvofiq. Ushbu fan darsliklari esa O‘zbekiston Respublikasi musulmonlar idorasi tomonidan ishlab chiqilib amaliyotga tadbiq qilinishi lozim.

Albatta tarbiyada mukammal formula yo‘qki, jamiyatda hamma bola bir xil darajada tarbiyalansa. Har bir bola o‘ziga xos ijtimoiy muhitda o‘sadi, tabiiyki unga ijobiy hamda salbiy ta’sirlar turlicha bo‘ladi. Bolani voyaga yetgunicha oq choyshabga o‘rab katta qilishning iloji yo‘q va doim ham bolaga yetarlicha e’tibor qila olmaymiz. Qaysidir vaziyatda kimningdir e’tiborsizligi, kimningdir aybi bilan bola “yomon bola”ga aylanib qolayapti. Bobo buvisi, ota-onasi, yaqinlarining e’tiborsizligi, o‘z vaqtida bola bilan shug‘ullana olmasligi natijasida yuzaga kelayotgan salbiy xususiyatlarini maktabdagi tarbiyaviy jarayonda o‘zlashtirsa ajab emas. Zero islom dini har doim insonlarni yaxshilikka yetaklagan ezg‘ulik urug‘ini sochishga hizmat qilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Psixokorreksion trening mashg‘ulotlar xulqi o‘g‘ishgan o‘quvchilar bilan psixologik korreksion-rivojlantiruvchi treninglar/ A.Abdullayev Toshkent 2017

2. “Diniy ekstremizm va terrorizmga qarshi kurashning ma’naviy-ma’rifiy asoslari”. Toshkent islom universiteti nashriyot-matbaa birlashmasi. Toshkent-2005

O‘QUVCHILARGA KITOBNING AFZALLIKLARINI YETKAZISH YO‘LLARI, YOXUD TEXNOLOGIYALARGA BO‘LGAN QIZIQISHLARINI TO‘G‘RI YO‘NALTIRA OLISH YO‘LLARI

Muborak Qarshiyeva Arslonbek qizi
Samarqand davlat universiteti talabasi
qarshiyevamuborak43@gmail.com

Fotima Gulxanova Akramjon qizi
Samarqand davlat universiteti talabasi
gulxanovafotima@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘quvchilarning texnologiyalarga bo‘lgan qiziqishlarini to‘g‘ri yo‘naltira olish, texnik vositalardan to‘g‘ri foydalana olmayotgan o‘quvchilar uchun tavsiyalar berilib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: Texnologiya, vertual olam, qiziqish.

Annotation: In this article, recommendations are given for students who are not able to properly use technical tools, to direct their interest in technology.

Keywords: Technology, virtual world, interest.

XXI asrni haqiqatdan ham texnika-texnologiya o‘z rivojining cho‘qqisiga erishgan asr deyishimiz mumkin. Hattoki, bu cho‘qqining oxirini ko‘zimiz ilg‘amayapdi. Rivojlanish, o‘sish, albatta, juda ajoyib, har bir soha uchun samarali bo‘lyapdi. Mehnat qilishni yanada osonlashtirib, bizga yengillik yaratyapdi. Lekin…Buning «lekini» ham borda. Biz o‘qituvchilarga pedagogik mahoratimizni oshirish , fikr -mulohazalarimizni almashish uchun texnologiyalar ishimizga juda ast qotyapdi. Aslida, dunyoni anglash, ilm egallash uchun texnologiyalar bir vosita ekanligini birinchi navbatda o‘zimiz anglab yetishimiz, so‘ng buni o‘quvchilarga yetkazishimiz kerak.

Hozirgi kunda uyida telefon bo‘lmagan, vertual olamda bir lahza ham yashamagan bolani uchratish qiyin. Bolalarning tili chiqar -chiqmas telefonga bog‘lanyapdi, bu narsa esa maktabda ta’lim olishiga to‘g‘ridan to‘g‘ri salbiy ta’sir ko‘rsatyapdi.Qanday qilib o‘quvchilarni kitobga oshno qilish, vertual olamdan uzoqlashtirish mumkin. Buning ichun quyidagicha harakat qilishimiz mumkin:

Ota-onalar bu-kuch . Ulardan foydalanish.

Bolalar hayotida nimadir o‘zgartirishimiz uchun ota-onalardan foydalanish juda muhim va samarali . Har qanday ota-ona bolasining kelajagi uchun qo‘lidan kelgan bari imkoniyatini sarflaydi. Bolalarini o‘qitish xohishi deyarli barcha ota-onada bor. Ana shu xohishdan biz yo‘l topishimiz kerak. Shunday o‘quvchilar bor agar ota-onasiga bir marta aytsak undagi salbiy o‘zgarishni, tez fursatda ijobiy tomonga o‘zgaradi . Demak bu oiladagi muhitdam to‘g‘ri foydalana olamiz. Besh qo‘l baravar bo‘lmaganday, shunday oilalar borki , ota-onalarning o‘zi telefonga bog‘lanib bo‘lgan. Ota-ona vertual olamda yashagach , albatta, bolalar ham ergashadi. Xo‘sh, bunday ota-onalarga qanday yo‘l tutamiz?.Buning uchun ota-onalarning o‘zlarining qo‘lidagi telefonidan foydalanamiz. Hozirgi kunda har bir sinfning telegram guruhi bor. Majlis, ota-onalar yig‘ilushi qilsak ko‘pchilikni qamrab ololmaymiz, ammo telegramning ota-onalar guruhiga yozsak , albatta, hammaning xabardor bo‘lishiga erishamiz. Har haftada bitta kitob tanlab , ana shu kitobni tavlov qilib e’lon qilamiz. To‘g‘ri bunga ham ahamiyat bermasliklari mumkin , lekin buni har hafta qilaveramiz. Kitobni o‘zlashtirgan o‘quvchini esa taqdirlaymiz. Ota-onalar farzandi kimdandir qolib ketishini hech ham xohlamaydi , shuning uchun farzandiga kitob olib berishni, kitob bilan oshno qilishni boshlaydi.

2.O‘quvchilarning bo‘sh vaqtini qoldirmaslik. Kun tartibiga rioya qilish.

Bolalar qachon telefonga , vertual olamga ehtijoy sezadi? Qachonki unda bo‘sh , bekor vaqt qolsagina. Agar o‘quvchilarda muntazam kun tartibi, sevimli mashg‘uloti bo‘lsa, u telefonga ehtijoy sezmaydi, yoki vaqt topolmaydi. Ertalab uyg‘ongan o‘quvchi albatta maktabga tayyorgarlik ko‘rib, ovqatlanib , maktabga keladi. Bu holat deyarli barcha o‘quvchilarda o‘xshash. Dars mashg‘ulotlaridan keyingi vaqtini rejalashtirish muhim. Turli xil chet tillari kurslari , kasbga yo‘naltiruvchi kurslar, kitobga oshno qilish orqali ularning bo‘sh vaqtlarini qamrab olishimiz kerak. Biz maktabda o‘quvchilarga faqat darsliklardagi vazifalarni bajarib kelishi bilan cheklanib qolamiz. Aslidachi, aslida biz o‘qituvchilarning har bir bolaning qiziqishini aniqlay bilishimiz va shunga yo‘naltira olishimiz birinchi vazifamiz. Chunki bola qiziqgan mashg‘ulotidan hech qachon charchamaydi, zarikmaydi.

3.Texnologiya qurboniga emas, yaratuvchisiga aylantirish.

Bolalar orasida texnologiyalarga, telefonga shunchalar sho‘ng‘ib ketganlar topiladiki ularni vertual olamdan ajratolmaymiz. Bunday vaziyatda ularning bu tomonini kamchiliklari deb emas, balki qobiliyat deb hisoblaylik. Ana shu qobilyatni shakllantirib, yo‘naltira olishimiz zarur. Agar shunday bolalarga IT sohasiga yo‘naltirsak, foydali programmalar yaratish asoslarini , tushunchalarini bera olsak bu bizning yutug‘imiz. Hozirgi kunda rivojlanib borayotgan bu sohalarni

takomillashtirish uchun vertual olam ichida yashab qolib ketish emas, ana shu olamni o‘zi yaratishi kerak. Texnika rivojlangani sari «onlayn» tizim ham rivojlanyapdi va bu borada har bir sohani o‘stirish imkoni bor. Buning uchun esa o‘z ishining ustalari, yosh kadrlar kerak. Oddiy bir multifilmni yaratilish bosqichini olsak, uning uchun juda katta mehnat, texnologiyaga oid bilim kerak. Bizda bu sohada kamchiliklar ham bor. Agar o‘quvchilarimizda ko‘rayotgan vedio yoki ishlatayotgan programmalarini o‘zlari yarata olishiga ishonch berib, ko‘maklashsak ular bu sohaning yetuk egalari bo‘la oladi, albatta.

Albatta, yildan yilga, kundan kunga texnologiyalarimiz rivojlanyapdi, ko‘payayapdi , o‘qituvchilar ham zamonaviy texnikalardan foydalanib dars mashg‘ulotlarini olib boryapdi. Balki shu bilan ham o‘quvchilarning texnologiyalarga ehtijoyi, qiziqishi ortib ketyotgandir. Ammo shunday tasavvurlar, shunday hayolot-u tushunchalar borki bu hisni kitobdan boshqa hech bir narsa bizga berolmaydi, hech biri kitobchalik ich-ichimizga kirib borolmaydi. Kitobchalik hech kim hamfikr, dardkash bo‘lolmaydi. Faqat kitob bilan yashay olgan kitobxongina buning afzalligini tushuna oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hazratqulov M., Ona tili va o‘qish savodxonligi metodikasi. Darslik. – Toshkent:Innovatsiya-Ziyo, 2022
2. 3-sinf “Ona tili va o‘qish savodxonligi” darslik. – Toshkent – 2022.
3. Qosimova K., Matchonov S., G‘ulomova X. Va b. Ona tili o‘qitish metodikasi. – T.:Noshir. 2009.

MEHNAT MIGRATSIYASI VA UNI TARTIBGA SOLISHNING USTUVOR YO‘NALISHLARI

Farrux Asraqulov Rustamjon o‘g‘li
Namangan davlat universiteti Iqtisodiyot yo‘nalishi mutaxasisligi magistranti

Annotatsiya: Globallashuv insoniyatning harakatlanishini va dunyodagi migratsiya jarayonini oshirishga yordam beradi. Ayni paytda aholi migratsiyasi rivojlanayotgan davlatlar uchun iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishning muhim omillariga aylanib bormoqda. Hozirgi zamonaviy bosqichda u yoki bu darajada bo‘lsa-da, bironta ham mamlakat migratsiya munosabatlaridan chetda qolgani yo‘q. Mamlakatlar o‘rtasidagi ishchi kuchi xalqaro migratsiyaning milliy mehnat bozorini yagona bozorga birlashtiradi. Globallashuv jarayonining rivojlanishi bilan migratsiya oqimi ham tobora jadallashib bormoqda va ushbu masalani har tomonlama hal etish davr talabiga aylanmoqda. Ushbu maqolada mehnat migratsiyasi va uni tartibga solishning ustuvor yo‘nalishlari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Migratsiya, intrakontinental, xalqaro migratsiya, remigratsiya, "teskari aloqa" nazariyasi, ichki va tashqi migratsiya.

Annotation: Globalization helps to increase human mobility and migration process in the world. At the moment, population migration is becoming an important factor of economic and social development for developing countries. At the current modern stage, to one degree or another, not a single country is left out of migration relations. Labor between countries unites the national labor market of international migration into a single market. With the development of the process of globalization, the flow of migration is also accelerating, and a comprehensive solution to this issue is becoming the demand of the times. This article analyzes the priorities of labor migration and its regulation.

Keywords: Migration, intracontinental, international migration, remigration, "feedback" theory, internal and external migration.

Bugungi kunda butun dunyoda jadal globalizatsiya jarayonidavom etmoqda. Xususan mamlakatimizda ham ijtimoiy-iqtisodiy hayotning barcha sohalarida ko‘plab islohotlar amalga oshirilmoqda, jumladan mamlakatimizda xalqaro munosabatlarning yanada rivojlanishi, migratsion jarayonlardagi turli keng ko‘lamli islohotlarning bari inson va uning omili uchun xizmat qilishiga xizmat qilinmoqda. Prezidentimiz SHavkat Mirziyoev tomonlaridan yaqin qo‘shnichilik va iqtisodiy hamkorlik

sohasidagi qilinayotgan islohotlari boshqa mamlakatlar bilan migratsion jarayonlarni yanada tartibga solishga xizmat qilmoqda, desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Migratsiya jarayoni jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy hayotga juda katta ta’sir ko‘rsatib, shuning barobarida migratsiyaning asosiy turlaridan biri hisoblangan ayollar mehnat migratsiya jarayoni ijtimoiy-iqtisodiy hayotga sezilarli darajada ta’sir ko‘rsatmoqda. Lekin, bu holat ob’ektiv va sub’ektiv omillarga bog‘liq holda salbiy va ijobiy holatlarni keltirib chiqarmoqda. Mehnat migratsiyasi jarayonida turli-xil iqtisodiy-ijtimoiy, ba’zan esa siyosiy muammolar ham uchrab turibdi, ayollar xorijiy mamlakatda mehnat migranti sifatida faoliyat yuritish jarayonida ko‘plab muammolarga duch kelmoqdalar, ularga nisbatan adolatsizlik yoki ma’lum bir huquqlarining ta’minlanmasligi mana shunday muammolarning mavjudligi mavzuning dolzarblik ahamiyatini tashkil etadi.

Mamlakat yoki boshqa hududiy birlik (tuman, viloyat) ichidagi migratsiya ichki deyiladi. Aholi qishloqlardan shaharlarga, bir viloyatdan ikkinchisiga ko’chib o’tadi. Migratsiya jarayonlari faqat bir xil aholi punktiga odamlarni ko’chirishni o’z ichiga olmaydi. Tashqi migratsiya davlat chegarasini kesib o’tish bilan bog‘liq bo’lib, emigratsiya - aholining chiqib ketishi va immigratsiya - chet elliklarning mamlakatga kirib kelishiga bo’linadi. O’z navbatida, u intrakontinental va qit’alararo bo’lishi mumkin. Kiruvchi va chiquvchi aholi o’rtasidagi farq migratsiya balansi deb ataladi, u ijobiy yoki salbiy bo’lishi mumkin. Salbiy migratsiya - ketayotganlar soni yangi kelganlar sonidan oshib ketgan hodisaga nisbatan ishlatiladi. Migratsiyaning barcha turlari uchun to’g‘ri keladigan ma’lum tendensiyalar mavjudligini olimlar ta’kidlab o’tishadi. Ko’pincha harakat iqtisodiy sabablarga ega degan fikrlar ko’pchilik tomonidan bildiriladi. Xalqaro mehnat bozori tahlillarini kuzatsak, migratsiyaning quyidagi asosiy yo’nalishlariga duch kelamiz:

- malakasiz ishchilar Osiyo va Lotin Amerikasidagi rivojlanayotgan mamlakatlardan iqtisodiy jihatdan gullab-yashnagan mamlakatlarga ko’chib o’tadi;
- rivojlanish darajasi taxminan bir xil bo’lgan, oilaviy yoki ijtimoiy-madaniy sabablarga ko’ra migratsiyaga uchragan davlatlar o’rtasida;
- oddiy ishchilar ham, o’qimishli mutaxassislar ham MDH va Sharqiy Yevropadan G‘arbiy Yevropa va Amerikaga sayohat qiladilar;
- Malakali mutaxassislar (shifokorlar, muhandislar, o’qituvchilar) rivojlangan mamlakatlardan rivojlanayotgan mamlakatlarga sayohat qilishadi va ularni ham qattiq daromad, ham yashash joyini o’zgartirish (tabiat, turmush tarzi, madaniy xususiyatlar) jalb qiladi.

Milliy miqyosda tashrif buyuruvchilar yirik aholi punktlariga jalb qilinadi. Shahar qanchalik boy bo'lsa, uning imkoniyatlari shunchalik ko'p bo'ladi, mos ravishda uning aholisi muhojirlar hisobiga shunchalik tez o'sadi. Ikki diqqatga sazovor joyni tanlashda migrant eng yaqinini afzal ko'radi, deb ishoniladi. Garchi transport rivojlanishi bilan masofa endi yangi yashash joyini tanlashda muhim rol o'ynamaydi. Zamonaviy migratsiya jarayonining xarakterli xususiyati migratsiya tarkibining o'zgaruvchan-ligidir. So'nggi bir necha o'n yilliklarda mutaxassis-larning ommaviy migratsiyasi kuzatilmoqda: ko'pincha o'z sohasi bo'yicha yuqori malakali, hatto ilmiy darajaga ega bo'lgan bilimli odamlar o'z boyliklarini izlash uchun chet elga ketishadi. Xalqaro migratsiya tashkiloti tomonidan tuzilgan hisobotlarga ko'ra, xalqaro migrantlar soni dunyo aholisining uch foizdan ortig'ini tashkil qiladi va u o'sishda davom etmoqda. Global migratsiya dunyoning deyarli barcha mamlakatlarini qamrab oldi. Migratsiya qonunlarining keng miqyosda qat'iylashtirilishi va chegara nazorati kuchaytirilganiga qaramay, noqonuniy migrantlar salmog'i ortib boromoqda, ayniqsa, J.Afrikadan Yevropaga, Markaziy Osiyo mamlakatlaridan Rossiyaga ishlash va yashash uchun ko'chib borayotganlar soni yildan yilga ortib bormoqda. Mamlakatlarni tark etganlar haqida aniq statistik ma'lumotlar yo'q. Umuman olganda, jarayonga ta'sir etuvchi omillarni o'ziga jalb qilish va itarib yuborishga bo'lish mumkin. Ular yaxshi narsaga yoki yomon narsadan uzoqlashadilar. Unga qurolli mojarolar, urushlar, ekologik ofatlar kiradi. Bunday hollarda odamlarning boshqa iloji yo'q - majburiy emigrantlar o'z hayoti va sog'lig'ini saqlab qolishadi.

Asosiy omillar iqtisodiy muammolar bilan bog'liqdir. Aksariyat muhojirlar yaxshi maoshli ish topish maqsadida boshqa mintaqa yoki davlatga ketishadi. Ammo bu odamlarni sayohatga chiqishga undaydigan yagona sabab emas. Ularning ko'pchiligi nafaqat pul ishlashni, balki yangi mamlakatda abadiy qolishni xohlaydi.

Qaytarib bo'lmaydigan migratsiya turli imtiyozlar va afzalliklar bilan rag'batlantiriladi. Yumshoq iqlim, yuqori turmush darajasi, ishonchli ijtimoiy himoya, siyosiy erkinliklar va yaxshi ta'lim olish imkoniyati boshqa mintaqalar yoki mamlakatlarda diqqatni jalb qilishi mumkin. Bunday murakkab hodisaga turli nuqtai nazardan qarash mumkin. Shunga ko'ra, aholining migratsiya turlari turli mezonlarga ko'ra tasniflanadi: hududiy; vaqtinchalik; amalga oshirish yo'li bilan; sabab. Bundan tashqari, jarayon qonun buzilishi bilan va usiz o'tishi mumkin.

Qonuniy migratsiya aysbergning faqat uchi: ekspertlarning fikricha, umumiy migratsiya oqimining katta qismini noqonuniy muhojirlar tashkil qiladi. Ko'pgina rivojlangan mamlakatlarda tug'ilish darajasi pasayib bormoqda, bu esa aholining

qarishi va umumiy demografik inqirozga olib keladi. O'rnini bosuvchi migratsiya aholini bir xil darajada ushlab turishi mumkin, bunda tabiiy pasayish chet elliklar oqimi bilan qoplanadi.

Migratsiyaning vaqt bo'yicha tahlilida, o'tkazgan vaqtiga ko'ra vaqtinchalik va doimiy migratsiyaga ajratiladi. Vaqtinchalik migratsiya - bu ma'lum vaqtdan keyin muhojir o'z vataniga qaytishi kerak bo'lgan shartlar bilan bog'liq. Vaqtinchalik migrantlarning maqsadi yangi yashash joyi topish emas, balki yaxshi maosh oladigan ish topishdir. Mavsumiy migratsiya - bu chet el fuqarosining mamlakatda bo'lishi mavsumiy ishlarni bajarish bilan bog'liq bo'lgan va bir necha oydan ortiq davom etmaydigan hodisa. Odatda bunday ishchilar qishloq xo'jaligida ishlaydi va bir yildan so'ng ular shartnomani uzaytirish ehtimoli borligiga qaramay, mavsum tugaganidan keyin vataniga qaytishadi.

Qisqa muddatli migratsiya uzoqroq davom etadi - bir yilgacha, ish beruvchi bilan tuzilgan shartnoma amal qiladi. Uzoq muddatli migratsiya mutaxassisning chet elda bir yildan bir necha yilgacha ishlashini nazarda tutadi. O'z vataniga qaytish yoki remigratsiya - bu teskari jarayon bo'lib, migrantlar chet elda biroz vaqt o'tkazgandan so'ng vataniga qaytadilar. Teskari migratsiya repatriatsiya paytida, odamlar o'z ota bobolarining vataniga qaytganda ham sodir bo'ladi. Vaqtinchalikdan farqli o'laroq, doimiy migratsiya migrantning yangi joyga doimiy joylashish istagi va qobiliyati bilan belgilanadi. Migratsiyaning har xil turlarining ahamiyati haqida gapirganda shuni ta'kidlash mumkinki, vaqtinchalik migratsiya mintaqaning iqtisodiy rivojlanishiga ta'sir ko'rsatsa, statsionar (doimiy) migratsiya mamlakatning demografik ko'rinishini ham o'zgartiradi.

Aytish joizki, aholining chiqib ketishi kuzatilgan joylarda rivojlanish sur'ati sekinlashib boradi, shuningdek, ishsizlik darajasi pasayib ketadi. Doimiy migratsiya demografik rasmni o'zgartirishi mumkin - yangi kelganlar mehnatga layoqatli aholi qatoriga qo'shiladi. Bir millatga mansub ko'p sonli muhojirlar mintaqaning madaniy muhitini - tilini, dinini, urf-odatlarini o'zgartirishi mumkin, agar assimilyatsiya bo'lmasa - mahalliy aholi o'rtasida butunlay tarqab ketishi ham mumkin.

Migratsiyaning foydalari (yoki xarajatlari) individual darajadagi sof daromadlar bo'yicha o'lchanadi. Bu nazariyaning asoschisi D.M. Keyns nomi bilan bog'liq, keynschilik mehnat migratsiyasiga ham katta e'tibor bergan. Klassik va neoklassik yo'nalishlardan asosiy farqlaridan biri "bozor iqtisodiyotini o'z-o'zini tartibga solishni inkor etish"da bo'lgan bu nazariya ishsizlikni "olib kelish"ga urinar ekan, "mehnatning nomukammal harakatchanligiga" alohida e'tibor qaratdi. Jahon iqtisodiyotini to'liq bandlikni ta'minlash uchun kurashayotgan davlat tomonidan

tartibga solinadigan xo'jaliklarning majmui sifatida qaragan keynschilik jahon bozori, birinchi navbatda, xalqaro mehnat migratsiyasi natijasida shakllanadigan jahon mehnat bozori ziddiyatli milliy mehnat bozori ekanligini aniq tan oladi. Shuningdek, "teskari aloqa" nazariyasi xalqaro mehnat migratsiyasini makro darajada ko'rib chiqdi. Bu yo'nalishda ishlagan mualliflardan B.Tomas shu nazariya vakili hisoblanadi. Ushbu nazariyaga ko'ra, ishchi kuchining mamlakatdan mamlakatga migratsiya yo'nalishi iqtisodiy taraqqiyotning siklik fazalarining teskari almashinishi bilan belgilanadi.

Migratsiyaga o'tish mobil o'tishning alohida holatidir. Migratsiyaga o'tish konsepsiyasi xalqaro qaytarib bo'lmaydigan migratsiya, unda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish bilan birga sodir bo'ladigan o'zgarishlar, agrar jamiyatdan industrial jamiyatga o'tishning turli bosqichlarida uning demografik rivojlanishdagi roliga e'tiborni qaratadi. Ushbu kontsepsiyaning bir varianti xalqaro mehnat migratsiyasidagi o'zgarishlarni tushuntirishga urinish bo'lib, "mamlakat tezlashtirilgan iqtisodiy o'sish uchun qayta qurish paytida vaqtincha kengayish tendensiyasiga ega" va shu ma'noda uni iqtisodiy yondashuv doirasida ko'rib chiqish mumkin.

Shuni xulosa qilib aytish joizki, migratsiya shaxs yoki guruhning muayyan ehtiyojlarini qondirish usuli, qaror qabul qilish mexanizmi asosiy o'rinni egallagan xulq-atvor harakati sifatida qaraladigan nuqtai nazar tobora kuchayib bormoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори, 05.07.2018 йилдаги ПҚ-3839-сон.
2. Атутаев Р.М. Проблемы латентной преступности. Махачкала, 2002.
3. Раматов, Ж.С., Баратов, Р.Ў., Кушаков, Файзулла Абдуллаевич, Валиев, Л.А., & Хасанов, М.Н. (2022). ТРАНСПОРТ ТИЗИМИ ТАРАҚҚИЁТ БОСҚИЧЛАРИ (ЎЗБЕКИСТОН ТЕМИР ЙЎЛ ТРАНСПОРТИ МИСОЛИДА). Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2 (9), 606-612.
4. Ramatov, J., Umarova, R., Baratov, R., Jurabayev, N., & Artikova, B. (2022, June). Constructive and optimal solutions for the formation of a stable ecological situation in the Aral Sea region of Uzbekistan. In AIP Conference Proceedings (Vol. 2432, No. 1, p. 030113). AIP Publishing LLC.

5. Baratov, R. (2021). Prospects of Higher Education System (on the Example of Uzbekistan). International Journal on Orange Technologies, 3(3), 128-131.

6. Баратов, Р. Ў. (2022). ТРАНСПОРТ ТИЗИМИДА ТАЪЛИМ ИСЛОҲОТЛАРИ ВА ИСТИҚБОЛЛАРИ. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 1), 90-95.

Baratov, R. U. (2019). INTEGRATION OF A SCIENCE, FORMATION, AND MANUFACTURE IN THE COURSE OF PROFESSIONAL TRAINING. In ОБЩЕСТВЕННЫЕ НАУКИ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ: ПОЛИТОЛОГИЯ, СОЦИОЛОГИЯ, ФИЛОСОФИЯ, ИСТОРИЯ (pp. 51-54).

FE’L VA GRAMMATIKANING TIPOLOGIK TASNIFLAR TUSHUNCHASI

Dilrabo Akramxonova Axadxon qizi
Namangan davlat universiteti magistranti

Annotation. Mazkur maqolada muallif tilshunos olimlarning grammatikaning kategoriyalari bo‘yicha fikrlarini ilgari surgan va grammatikaning kategoriyalari haqida chuqurroq ma’lumot berib o‘tgan. Bundan tashqari muallif tillarni qiyosiy tipologiya o‘rganish darajasini ham tahlil qilgan.

Kalit so‘zlar: morfologiya, nisbat kategoriyasi, o‘zgalovchi kategoriyasi, harakat tarzi kategoriyasi, bo‘lishli – bo‘lishsizlik kategoriyasi, son kategoriyasi, daraja kategoriyasi, kelishik kategoriyasi, egalik kategoriyasi, kesimlik kategoriyasi.

Annotation. In this article, the author put forward the opinions of linguists on the categories of grammar and gave more detailed information about the categories of grammar. In addition, the author also analyzed the level of comparative typology of languages.

Keywords: morphology, proportion category, variable category, mode of action category, participle - indivisibility category, number category, degree category, agreement category, possessive category, participle category.

Fe’l va grammatika - tilshunoslikning eng muhim va asosiy qismlaridan hisoblanadi. Grammatika ko‘plab tilshunoslik atamasi kabi ikki ma’noli. Bir ma’nosida tilning qurilishi tushunilsa, ikkinchi ma’nosida tilshunoslikning shu grammatik qurilishni o‘rganuvchi sohasi anglashiladi. Demak, u so‘z va gapning formal – grammatik tomoni – so‘z o‘zgarishi, sintaktik birliklar va ularning turli ko‘rinishi, strukturasi va hosil qiluvchi vositalari, shuningdek, ifodalaydigan grammatik ma’nosini o‘rganadi. Biz grammatika deganda tor ma’noda morfologiya va sintaksis yaxlitligi, keng ma’noda tilning barcha qurilish sathi tushuniladi. Aytganimizdek, grammatika tilning so‘z o‘zgartirish va so‘z biriktirish qoidalari haqida bo‘lib, bunda so‘z o‘zgartirish doirasida so‘z shakllari, so‘z shakllarini hosil qiluvchi grammatik kategoriya va o‘zgarish asosida farqlanuvchi so‘zning grammatik guruhi – so‘z turkumi hamda bu hodisalarning mahsuli bo‘lishi, so‘z birikmasi va gap bir vujudning ikki tomoni sifatida ajraladi. Bu o‘z – o‘zidan ularni o‘rganuvchi ikki soha morfologiya va sintaksisni farqlashni ham toqazo qiladi.

Morfologiyaning – ob’ekti so‘zning o‘zgarish bilan bog‘liq, ya’ni morfologik strukturasi. So‘zning morfologik strukturasi – grammatik morfema, grammatik

morfemasi sistemasi – morfologik kategoriya, so‘zning o‘zgarish asosidagi sistemasi (masalan, kitob, kitobning, kitobni, kitobga, kitobda, kitobdan [kitob] leksemasining kelishik kategoriyasi asosidagi o‘zgarish sistemasi), so‘z shaklining hosil bo‘lish yo‘li va usuli, vositasi, bu vositalarning turlari.

Tilshunoslikda yana grammatik kategoriya tushunchasi ham mavjud. Kategoriya atamasi tilshunoslikka falsafadan kirgan termin. U falsafada “ob’ektiv borliq va bilishdagi, mohiyatan ko‘proq qonuniy aloqa va munosabatni aks ettiruvchi umumiy tushuncha” tarzida ta’riflanadi. Falsafada ham tilshunoslikda ham kategoriya bir xil narsani ataydi, ya’ni kategoriya uchun juftlik va alohidalik xos bo‘lishi shart. Falsafada juftlikni sabab natija, mohiyat – hodisa, butun qism, alohidalikni borliq, miqdor, makon tashkil etsa, tilshunoslikda kategoriya atamasi ostida zidlangan ikkilik (son kategoriyasi) yoki ko‘plik (kishilik kategoriyasi) tushuniladi. Bugungi tilshunosligimizda grammatik kategoriya atamasi ostida, asosan, morfologik kategoriya’ni tan olish ustuvor. Umuman, sintaktik kategoriya ham grammatik kategoriya sifatida qaralsa-da, xususiy hollarda, ya’ni sintaktik tekshirishlarda kategoriya tushunchasi e’tiborga molik ahamiyat kasb etadi. Bunga qo‘shilib bo‘lmaydi albatta.

Butun uchun qism va ular orasidagi munosabat, sistema uchun element va ularni birlashtiruvchi aloqa shart va zarur bo‘lgan kabi grammatik kategoriya uchun ham (ayni paytda morfologik hadisa haqida so‘z yuritayotganimiz tufayli grammatik kategoriya atamasi ostida morfologik kategoriya’ni nazarda tutamiz) aloqa va aloqada turuvchi birlik zarur. Muayyan ma’no umumiyligi ostida birlashgan va o‘zaro bu ma’noning parchalanishi, xususiylashuvi asosida zidlanadigan shakllardan iborat bo‘ladi.

Shunday qilib, grammatik kategoriyaga R. Sayfullayeva, B. Mengliyev [2009] “Hozirgi o‘zbek adabiy tili” nomli darsligida quyidagicha ta’rif berilgan. Bir umumiy grammatik ma’no ostida birlashuvchi, shu asosda bir – birini taqazo va bu umumiy ma’noning parchalanishi asosida inkor qiluvchi shakllar tizilish grammatik kategoriyasi deyiladi.[1.165.]

Bu darslikda o‘zbek tilidagi grammatik kategoriyalar soni 9 ta ekanligini aytib o‘tilgan. Bular quyidagilar:

- Nisbat kategoriyasi;
- O‘zgalovchi kategoriyasi;
- Harakat tarzi kategoriyasi;
- Bo‘lishli – bo‘lishsizlik kategoriyasi;

- Son kategoriyasi;
- Daraja kategoriyasi;
- Kelishik kategoriyasi;
- Egalik kategoriyasi;
- Kesimlik kategoriyasi;
- Shaxs – son;
- Zamon;
- Tasdiq inkor;
- Mayl (modallik).

Bundan tashqari grammatik kategoriyaga bir qancha tilshunoslar tomonidan ta'riflar berilgan. Masalan: M. Mirzayev, S. Usmonov, I. Rasulovlarning "O'zbek tili" darsligida grammatik kategoriyaga quyidagicha ta'rif berilgan. "Bir sistemani tashkil qiluvchi grammatik hodisalarning yig'indisi grammatik kategoriya deyiladi [2.75.]. So'zlarning so'z turkumlariga guruhlanishi, shuningdek, har bir so'z turkumining harakteri bir xil bo'lgan grammatik formalar tizimi – grammatik son egalik, kelishik, mayl, zamon, nisbat va boshqalar – grammatik kategoriyalardir. Masalan: kitob, kitobning, kitobni, kitobga, kitobda, kitobdan formalari bir kategoriya'ni, ya'ni kelishik kategoriyasini tashkil qiladi. Chunki ularning hammasi otning fe'lga (ba'zan boshqa otga) tobeligini ifodalaydi".

Fe'lning o'qidi, o'qiydi, o'qimoqda formalari, boshqa ma'nolaridan tashqari, harakatning nutq so'zlanib turgan vaqtiga munosabatini ifodalaydi. Shuning uchun ular umumiy ravishda fe'lning zamon kategoriyasi deyiladi.

U. Tursunov, J. Muxtorov, Sh. Rahmatullayevlarning "Hozirgi o'zbek adabiy tili" kitobida grammatik kategoriya to'g'risida aytilgan fikrlarni ko'rishimiz mumkin. "O'zaro bir – biriga zid qo'yilgan va qiyosan olingan grammatik ma'nolar tizimi va ularga xos ifoda vositalari – grammatik shakllar sistemasi grammatik kategoriya deyiladi.[3.245.] Grammatik kategoriyalar umumiy hodisa sifatida xususiy hodisalarda mavjud bo'ladi, xususiy hodisalar umumlashmasi asosida yuzaga keladi". Demak, son kategoriyasi birlik va ko'plik ma'nolarini ifodalovchi shakllar tizimidan, egalik kategoriyasi birinchi shaxs – so'zlovchi, ikkinsi shaxs – tinglovchi, uchinchi shaxs – o'zgalar va shularning miqdori ma'nolarini ifodalovchi shakllar sistemasidan iborat. Grammatik kategoriyalarda tilning o'ziga xos xususiyati ochiq namoyon bo'ladi. Masalan: rus tili (ayrim boshqa tillar uchun) xos grammatik jins kategoriyasi turkiy tillarda, jumladan, o'zbek tilida yo'q;rus tilida sifatlarga kelishik kategoriyasi xos, o'zbek tilida sifat, odatda, turlanmaydi.

Ikki va undan ortiq tillarni qiyoslashda tipologik kategoriyalardan foydalanamiz. Tipologik kategoriya tipologik ma’no va tipologik formalar bilan ifoda etiladi.

Tipologik ma’no tipologik kategoriya’ning mazmun planini tashkil qiladi. Tipologik ma’no bu morfologik, leksik va sintaktik birliklarning o‘zaro munosabati natijasida hosil qilingan umumiy abstrakt lingvistik ma’nodir. Tipologik ma’no turli yarusli bo‘lib, uni ifoda etishda tilning turli yaruslari bevosita ishtirok etadi. U ikki yoki undan ortiq tillar sistemasi asosida tuziladi. Tipologik ma’no grammatik va leksik ma’nolarni o‘z ichiga oladi va o‘rganilayotgan tillar sistemalari uchun umumiy ma’no hisoblanadi.

Tipologik forma tipologik ma’noni ifodalovchi qiyoslanayotgan tillarning turli yarus birliklaridir. Tipologik formaning invarmatlari turlicha bo‘lib, ular morfologik, leksik va sintaktik birliklar bilan ifodalanadi. Tipologik formani ifodalovchi vositalar morfologik yarusda segment va suppasegment morfemalardan, leksik yarusda so‘z yasovchi affikslardan, va mustaqil leksik birikmalardan, sintaktik yarusda esa so‘z birikmalari va gaplardan tashkil topadi.

Tipologik formaning an’anaviy grammatik formadan farqi shundaki, grammatik forma faqat morfologik yarus birligi bilan chegaralanib qo‘yiladi.

Tipologik formani shartli ravishda “forma” deb ataymiz. Chunki sintaktik yarusda u forma emas, balki butun bir konstruksiyadir. Tipologik forma kanstituyentlari bir – biri bilan turli distrubutiv aloqada bo‘ladi.

Bu formalarning belgilanishi turli tillarda turli xil bo‘ladi. Ba’zi tillarda ularning morfologik markeri yoki dominantasi (belgilovchi element), boshqa tillarda esa sintaktik dominantasi yaxshi rivojlangan bo‘ladi. Ingliz va o‘zbek tillarida namuna sifatida quyidagi tipologik kategoriyalarni ko‘rsatish mumkin.[4.128.]

1. Tipologik ko‘plik yoki plurallik kategoriyasi;
2. Tipologik rod kategoriyasi;
3. Zamon yoki temporallik kategoriyasi;
4. Modallik kategoriyasi;
5. Nisbat yoki nisbatlik kategoriyasi;
6. Aspektuallik kategoriyasi;
7. Komparativlik yoki qiyoslash kategoriyasi;
8. Aniqlik yoki noaniqlik kategoriyasi va boshqalar.

Nechta tipologik kategoriya borligi hozirgacha to‘la aniqlangani yo‘q, ammo nazariy va amaliygrammatikalarda berilishicha:

	Ot		Sifat		Olmosh		Son		Fe’l		Ravish	
	Ing	O‘zb	Ing	O‘zb	Ing	O‘zb	Ing	O‘zb	Ing	O‘zb	Ing	O‘zb
Shaxs	-	-	-	-	+	+	-	-	+	+	-	-
Kelishik	+	+	-	-	+	+	-	-	-	-	-	-
Son	+	+	-	-	+	+	-	-	+	+	-	-
Zamon	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	-	-
Rod	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-
Nisbat	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	-	-
Mayl	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	-	-
Egalilik	-	+	-	-	+	+	-	-	-	-	-	-
Aspekt	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	-	-

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sayfullayeva R., Mengliyev B. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. Toshkent. 2009. 414 - bet
2. Mirzayev M., Usmonov S., Rasulov I. O‘zbek tili. Toshkent. “O‘qituvchi”, 1978. - 255 bet.
3. Tursunov U., Muxtorov J., Rahmatullayev Sh. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. Toshkent.“O‘zbekiston”, 1992. - 200 bet.
4. Bo‘ronov J. B. Ingliz va o‘zbek tillari qiyosiy grammatikasi. Toshkent. “O‘qituvchi”, 1973. - 284bet.

THE ROLE OF METAPHORS IN NAMING OBJECTS AND CONCEPTS: AN ANALYSIS BASED ON THE THEORY OF NOMINATION IN METAPHOR

Kh. Khayrullayev[1], U. Kuldoshov[2], A. Almuratova[3]

[1,2,3] Samarkand State Institute of Foreign Languages
Samarkand, 140104, UZB, Bustonsaroy 93
almurotov93@mail.ru

Annotation: The theory of nomination in metaphor is a framework that provides a way of understanding how names are given to objects and concepts through the use of metaphor. This article discusses the role of metaphors in naming objects and concepts based on the theory of nomination in world metaphor. Findings show that metaphors play a crucial role in the process of naming objects and concepts by allowing individuals to draw connections between different concepts and create new names based on those association. The study also revealed that cultural, historical, and social factors are significant in shaping the way individuals name and understand the world around them. The article concludes by highlighting the importance of the theory of nomination in world metaphor for understanding the complex relationship between language, culture, and perception.

Keywords: theory of nomination, world metaphor, naming objects, naming concepts, metaphors, cultural factors, social factors, historical factors, language, perception

Introduction:

The process of naming objects and concepts is not a purely objective or arbitrary one. Instead, it is shaped by cultural, historical, and social factors that influence the way individuals name and understand the world around them. This article explores the role of metaphors in the process of naming objects and concepts based on the theory of nomination in metaphor.

The theory of nomination suggests that language is a system of arbitrary signs, and that the meanings of words are determined by social convention rather than any inherent connection to the objects they represent. This theory is often associated with the Swiss linguist Ferdinand de Saussure, who argued that language is a system of signs that are differentiated from one another by their relationship to other signs in the system[4].

Literature Review:

Metaphors have been used in language for thousands of years, and were particularly prevalent in ancient times. In fact, many of the most famous metaphors in history come from ancient Greek and Roman literature.

One of the earliest known examples of metaphor comes from Homer's epic poem, the Iliad. In this work, Achilles is described as a "lion" and "bull" in battle, highlighting his ferocity and strength. This use of animal imagery to describe a human character is a classic example of metaphor.

Another famous example of metaphor comes from the works of Plato. In his allegory of the cave, he compares the human condition to prisoners chained in a cave, seeing only shadows of reality projected on the wall. This metaphor is used to illustrate the idea that our perceptions of reality are limited and distorted by our experiences [8].

The Roman poet Ovid is also known for his use of metaphor in his epic poem, Metamorphoses. In this work, he describes the transformation of humans into animals and objects, using these changes as a metaphor for the challenges of life and the human condition. Metaphors were an important part of ancient literature, and were used to convey complex ideas and emotions in a way that was both vivid and memorable. Through their use of metaphor, ancient writers were able to create rich, multi-layered works that continue to captivate and inspire readers today.

Aristotle's ideas about metaphor can be found in his work "Poetics", where he defines metaphor as the transference of a word from its original context to a new context where it takes on a new meaning. According to Aristotle, metaphors are used to make language more vivid and to help people understand abstract or complex ideas by comparing them to something more concrete.

Aristotle believed that there were two types of metaphor: the proportional metaphor and the non-proportional metaphor. The proportional metaphor involves the comparison of two things that share a common quality, such as "the apple is like a tomato in shape". The non-proportional metaphor, on the other hand, involves the comparison of two things that do not share a common quality, such as "the apple is the sun of the trees"[5]-[7].

Aristotle also believed that the best metaphors are those that are rooted in the everyday experiences of the audience. He argued that people are more likely to understand and appreciate metaphors that draw on familiar objects or situations, rather than those that are overly abstract or obscure. Aristotle saw metaphor as a powerful tool for enriching language and helping people to understand complex ideas. His ideas about metaphor have had a lasting influence on Western literature

and have contributed to the development of many of the most famous works of art and literature in history.

Metaphors are used to create new names for objects and concepts, and to extend the meaning of existing ones. For example, the metaphor of "the mind is a computer" has given rise to new words like "input," "output," and "processing," which reflect a cultural shift towards a computer-based understanding of the world [1].

The theory of nomination in world metaphor also highlights the importance of analogies and associations in creating new names and extending the meaning of existing ones. Gentner and Markman (1997) proposed that analogical reasoning is a critical cognitive process that allows us to create new concepts and names by drawing connections between different domains of knowledge. For example, the analogy of "the heart is a pump" has led to new names like "cardiovascular" and "circulation."

The role of cultural and social factors in the process of naming objects and concepts have also been emphasized in the literature on the theory of nomination in world metaphor. Cameron and Low (1999) argued that cultural and social factors shape the way we use language to talk about emotional experience. The metaphor of "broken heart" is a culturally specific way of talking about emotional pain, and reflects a broader cultural understanding of the heart as the seat of emotions.

Metaphoric nomination was a common practice in ancient manuscripts, as it allowed writers to convey complex ideas and emotions in a more vivid and memorable way. One example of this can be seen in religious texts, where metaphors were often used to describe God, heaven, and other spiritual concepts [9].

For instance, in the Bible, God is often described using metaphors such as "the rock of my salvation" or "the shepherd of my soul". These metaphors help to create a more personal and relatable image of God, which can be easier for readers to understand and connect with.

In addition to religious texts, metaphoric nomination was also used in other types of ancient manuscripts, such as poetry and philosophical works. In the works of ancient poets such as Homer and Virgil, metaphors were used to create vivid images of characters, events, and emotions.

In philosophical works, metaphors were used to explain abstract concepts and ideas. For example, Plato‘s famous "Allegory of the Cave" uses the metaphor of prisoners chained in a cave to describe the human condition and our limited perception of reality. Metaphoric nomination was an important part of ancient manuscripts, and played a key role in shaping the literature and ideas of the time.

Through their use of metaphor, ancient writers were able to create rich, multi-layered works that continue to captivate and inspire readers today [2]-[3].

Methods:

The theory of metaphoric model is a framework that explains how metaphors shape our understanding of the world. According to this theory, metaphors are not just linguistic devices, but also cognitive tools that help us conceptualize abstract or complex ideas in terms of more concrete or familiar concepts.

The basic idea of the metaphoric model is that we use metaphors to map one conceptual domain onto another. For example, when we say that "love is a rose", we are using the familiar concept of a rose to help us understand the abstract concept of love. In this way, metaphors provide a kind of mental shortcut that helps us to grasp complex ideas more easily.

The theory of metaphoric model was developed by cognitive linguists George Lakoff and Mark Johnson in their influential book, "Metaphors We Live By". They argued that metaphors are not just a decorative aspect of language, but are deeply embedded in our thought processes and shape the way we perceive and interact with the world.

According to Lakoff and Johnson, metaphors are not just a matter of choosing the right words, but are based on underlying cognitive structures or "schemas" that we use to make sense of the world. These schemas are shaped by our experiences and cultural background, and can vary from person to person. The theory of metaphoric model provides a rich and nuanced understanding of how metaphors shape our understanding of the world. By highlighting the cognitive mechanisms underlying metaphorical language, this theory has contributed to our understanding of how language and thought are deeply interconnected.

Results:

Metaphors are processed in the same brain regions as literal language. Studies using brain imaging techniques such as functional magnetic resonance imaging have shown that metaphors activate the same regions of the brain as literal language, including the left inferior frontal gyrus and the left middle temporal gyrus. This suggests that metaphorical language is not processed differently from literal language at a neural level.

Metaphors can influence our emotions and behavior. Research has shown that metaphors can evoke emotional responses and influence our behavior in subtle ways. For example, a study found that people who were primed with a metaphor of "crime

as a beast" were more likely to support harsher punishments for criminals than those who were primed with a metaphor of "crime as a virus" [10].

Metaphors are pervasive in everyday language. Research has estimated that around 6% of words in everyday language are used metaphorically, suggesting that metaphorical language is a common and important aspect of human communication.

Metaphors can shape our thinking and perception of the world. Studies have shown that the use of different metaphors to describe the same concept can have a significant impact on how people understand and perceive that concept. For example, a study found that people who were presented with a metaphor of "crime as a virus" were more likely to support prevention-focused approaches to crime reduction, while those who were presented with a metaphor of "crime as a beast" were more likely to support punishment-focused approaches. Scientific research on metaphor has highlighted the importance of metaphorical language in human communication, thinking, and behavior, and has provided valuable insights into how metaphors shape our understanding of the world.

Discussion:

The findings of this review have several implications for future research. First, future research should explore the ways in which cultural and social factors influence the way we name and understand the world around us. Second, research should continue to examine the role of metaphors in shaping language and thought. Third, future research should explore the ways in which analogical reasoning can be used to create new names and concepts. Finally, future research should explore the implications of the theory of nomination in world metaphor for the field of linguistics and cognitive science.

Conclusion:

The theory of nomination through metaphor provides a useful framework for understanding the complex relationship between language, culture, and perception. The theory of nomination through metaphor is an important framework that provides insights into the complex and dynamic relationship between language, culture, and perception. This theory emphasizes the critical role

References:

1. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). Metaphors We Live By. University of Chicago Press.

2. Kovecses, Z. (2010). Metaphor: A Practical Introduction. Oxford University Press.

3. Ortony, A. (1993). Metaphor and Thought. Cambridge University Press.

4. Steen, G. (2011). The Contemporary Theory of Metaphor. John Benjamins Publishing.

5. Yu, N. (1998). The Contemporary Theory of Metaphor: A Perspective from Chinese. John Benjamins Publishing.

6. Gentner, D., & Markman, A. B. (1997). Structure mapping in analogy and similarity. American Psychologist, 52(1), 45-56.

7. Cameron, D., & Low, G. (1999). Researching and applying metaphor in the real world. Cambridge University Press.

8. Forceville, C., & Urios-Aparisi, E. (Eds.). (2009). Multimodal metaphor. Mouton de Gruyter.

9. Cameron, L. (2007). Patterns of metaphor use in reconciliation talk. Discourse & Society, 18(2), 197-222.

10. Kövecses, Z. (2005). Metaphor in culture: Universality and variation. Cambridge University Press.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЭЛЕКТРОННЫХ РЕСУРСОВ ПО ТЕХНИЧЕСКИМ НАУКАМ

Р. Кодиров, И. Маматов, О. Шерматова
Андижанский институт сельского хозяйства и агротехнологий

Аннотация: Данная работа освещает проблему изучения дополнительных источников по учебному материалу по техническим наукам. Приводится анализ контента с точки зрения различных предметов.

Ключевые слова: компетенция, учебный процесс, ресурс, информационные технологии.

Annotation: This work highlights the problem of studying additional sources for educational material in technical sciences. The content is analyzed from the point of view of various subjects.

Keywords: competence, educational process, resource, information technologies.

Постоянное и интенсивное развитие информационных технологий, внедрение нового стиля мышления и ведения документооборот заставляет внедрять в сферу образования новые требования к молодому поколению специалистов. Состояние подготовки молодых кадров, уровень знаний по специальности и другим техническим направлениям сегодня определяют общий уровень развития общества.

Вложение финансовых средств в сферу образования сегодня наиболее выгодно, так как в будущем это определит получение экономической прибыли за счет повышения уровня молодого поколения специалистов. Это в будущем даст новый толчок для улучшения контента по техническим предметам, в том числе и электронного оборота ресурсов среди молодых специалистов. Данные источники предлагаются для самообразования и дополнительного изучения материала по данной специальности.

Надо развивать и создавать необходимые правовые условия для использования на практике [7].

Сегодня наличие комплексных знаний у молодого поколения становится необходимым условием для осуществления своей деятельности. Для получения молодых кадров такого уровня проводится большая работа. Создаются условия для получения информации по своей специальности, осуществляется обмен

специалистами и студентами, налаживается работа в области коммуникационных технологий. Эти процессы надо учитывать при проведении учебного процесса по выбранному учебному предмету [1, 2].

В сфере образования, особенно, при подготовке молодых специалистов по техническим наукам (энергетика, сельское хозяйство, различные отрасли промышленности) необходимо иметь широкий кругозор. С одной стороны, надо иметь хорошую базу по точным наукам (математика, химия, география и другие). С другой стороны, необходимо иметь и развивать навыки формирования хорошей памяти, способности быстро ориентироваться среди источников и осмысливать информацию касательно данной тематики.

Ознакомление с теорией процесса и практическое выполнение экспериментов наряду с обсуждением нужно проводить с применением использования комплексного подхода, т.е. анализировать теоретический материал с учетом знаний по математике, химии, физике [2]. В результате появляется основа для ногового видения учебного материала.

Практическое осмысление и анализ учебного контента по физике можно использовать для самообразования. Самостоятельное осмысление процесса изучения материалов по физике дает широкое представление о теме по определенному учебному предмету. Это важно потому что, изучая дополнительные источники наряду с рекомендуемым списком литературой можно более широко понять контент. Электронные источники дают широкое преставление для процесса самообразования [3-5].

При проведении учебного процесса следует обратить внимание на следующее:

- при изучении теоретического материала надо давать осмысление практического материала,
- технические науки следует широко использовать электронные источники,
- рекомендуемые источники по техническим наукам следует полно изучать.

Знание дополнительной информации при подготовке к лабораторным занятиям или по самообразованию даст новый уровень понимания данной темы. Учебный контент по предмету физика следует использовать в комплексном исполнении, т.е. электронные и новые видео материалы.

Таблица 1

ТИПЫ ПАРАМЕТРОВ

	Название параметра	Комментарий
	Энергетический потенциал	Данный параметр дает возможность оценить состояние среды и условий
	Дисперсия	Расхождение результатов дает возможность оценить правильность измерений
	Распределение	Оценка изучаемого параметра на ход изменения динамики и косвенное оценивание данного параметра
	Канал передачи информации	Возможность передачи информации на определенные расстояния без использования проводов и быстрая доставка до адресата

При изучении информации по данной тематике необходимо отметить следующее:

- надо обратить внимание на зависимость параметров от приведенных условий,
- учесть влияние внешних факторов, влияющих на изучаемые свойства среды,
- более широко вводить в использование новые электронные источники.

При подготовке по данной тематике желательно ознакомиться с учебным контентом по биологии, химии, математике.

Комплексность учебного процесса, т.е. использование учебного материала по нескольким учебным предметам для понимания учебного контента дает положительное влияние на усвоение учебного материала. Потому что увеличивается срок и глубина понимания контента. Усвоение учебного контента позволяет более широко осмыслить теоретический материал по данному предмету.

При помощи информационных технологий можно намного быстрее найти решение физических задач. Так в работе [5] показано представление решения в графическом виде. С другой стороны, появляется возможность постепенно увеличивать кругозор по знаниям в области физики, так решение задач требует постоянного изучения теоретического материала и одновременно подготовки в области программирования. Развитие навыков подготовке молодого поколения

по техническим специальностям даст возможность создавать необходимые условия.

Учебный процесс рассматривается с точки зрения прощенной модели и приводятся критерии его оценки. По идее учебного контента со стороны студентов и преподавателей надо широко пользоваться электронными источниками в учебном процессе [4-6].

Обратная связи происходит появление новых понятий и информации по данному учебному материалу, дает возможность на более высоком уровне усвоить контента по данному предмету. Роль электронных источников важна для оформления и осмысления учебного процесса по техническим наукам. Можно понять в каком ракурсе понимания трактуется учебный контент по энергетике, различным направления сельского хозяйства, инженерным специальностям (явления и используемому оборудованию).

В общем, в процессе образования намного облегчается понимание необходимого объема информации с одновременным усвоением большего объема информации при формировании навыков работы с литературой. Электронные источники надо широко вводить в учебный процесс, так как они важны удобны самообразования.

Литература:

1. Кирйигитов Б., Каршибаев А. Аспекты и анализ процесса подготовки специалистов – основа будущего. //Вопросы науки и образования.-2020.-№7.-С.77-80.

2. Кирйигитов Б., К.Косимов. Новые возможности использования интерактивных технологий.//Вопросы науки и образования.-2020.-№7.-С.81-85.

3. Кирйигитов Б., Каршибоев А., Носирова М. Значение источников на иностранных языках в процессе обучения/ “Innovative achievements in science 2020” /I International scientific Online conference. 2020. С.76-78.

4. Kiryigitov B., Kodirov R. Influence of norms of fertilazayion and irrigation promising autumn winter varietes //European Journal of Agricultural and Rural Education (EJARE).- 2022. Vol. 3. No.6. June 22.- Pages 48-50.

5. Кирйигитов Б., Кодиров Р. Влияние норм подкормки и орошения перспективных осенних сортов озимой пшеницы //Agro Ilm. 2022. 6-son (85). 64-66 bet.

6. https://library.andqxai.uz/#/book/5255/view

7. Xojimatov M.M., Raxmatullayev G‘.D., Mo‘ydinov M.M., Raximov A.D., Kimsanov I.X. “Andijon-Ziyo” g‘oza. O‘simlik naviga patent. NAP 2020 0121. 18.11.2022 yil ro‘yxatdan o‘tkazilgan.

8. Muxammedov X.A., Ergasheva O.Sh. Istiqbolli kuzgi bug‘doy navlarini sug‘orish tartibi//Ssience shine.-2023. Vol.2.issie 1. March 31. – P.59-62.

ИСТИҚБОЛИ НАВЛАР БИЛАН ИШЛАШ ВА УЛАРНИНГ ЕТИШТИРИШ ТЕХНОЛОГИЯСИ

Рахматжон Кодиров Наманович
Андижон қишлоқ хўжалиги ва агротехнологиялари институти
Одинахон Эргашева Шавкатжон қизи
Андижон қишлоқ хўжалиги ва агротехнологиялари институти талабаси

Аннотация: Мақолада истиқболли кузги буғдойнинг навлари билан ишлаш, уларга тегишли маълумотлар батафсил кўриб чиқилган. Кузги буғдойнинг “Дурдона” ва “Аср” навлари суғориш тартибини белгилаш учун ўкув-тажриба хўжалиги ерларида олиб борилган изланишлар натижалари асосидаги таҳлил материаллар кўрсатилган. Бошқа қишлоқ хўжалиги махсулотларини етиштириш бўйича фикрлар келтирилган.

Калит сўзлар: буғдой, суғориш тартиби, технология, ҳосилдорлик.

Annotation: In the article, work with promising varieties of winter wheat, information related to them is considered in detail. Analytical materials based on the results of research carried out on experimental farms to determine the irrigation regime of winter wheat varieties "Durdona" and "Asr" are presented. Considerations for growing other agricultural products are given.

Keywords: wheat, irrigation system, technology, productivity.

Ҳозирги кунда энг жиддий муаммоларнинг бири сифаида озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш, аҳоли учун етарли озиқ-овқат захирасини шакллантириш ҳисобланади. Чунки иқлим ўзгариши ўз навбатида аҳолининг кам миқдорда борган сари овқатланиши, айрим давлатларда эса доимий етишмаслигини вужудга келтирди.

Мамлакатимизда дон етиштиришни кўпайтириш ҳамда суғориладиган майдонлар ҳосилдорлигини ошириш муайян тупроқ ва иқлим шароитига мос буғдой навларини экиш билан бевосита боғлиқ. Ҳосилдорлик эса ушбу қишлоқ хўжалик турини етиштириш технологиясига боғлиқ.

Шу жиҳатдан сув ва ресурсларни замонавий илмий асосланган суғориш тартибларини, хамда ерларининг мелиоратив ҳолатини яхшилаш бўйича изланишлар олиб бориш долзарб ҳисобланади.

Республикамизда кейинги йилларда суғориладиган ерларда ҳар бир тупроқ иқлим шароитларидан келиб чиққан ҳолда кузги буғдойни экиш муддати,

суғориш тартиби ва маъдан ўғитларни унинг ривожланиш даврларида қўллаш ва меъёрларини ишлаб чиқиш орқали юқори рентабелликка эга бўлган барқарор мўл ҳосил олиш, озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш, агротехник тадбирларни ўз вақтида амалга оширишга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Шу ерда янги навлар билан ишлаш, уларнинг экиладиган ҳудудларига мослаштирган ҳолда юқори ҳосилдорликка эришиш масаласи долзарб бўлмоқда [1,2].

Дунёда аҳолини озиқ-овқат маҳсулотлари, саноатни хомашё, чорвачиликни эса озуқага бўлган талабини қондиришда дала экинларини биологик хусусиятлари, тупроқ ва иқлим шароитини ҳисобга олган ҳолда уларни етиштириш агротехникасини ишлаб чиқиш ва уни мунтазам такомиллаштиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Қишлоқ хўжалиги экинларидан экологик тоза, мўл ва сифатли маҳсулот етиштириш, кузги бошоқли дон экинларидан бўшаган майдонларда такрорий экинларнинг тупроқ унумдорлигини сақловчи экин турларини экиб етиштириш, қўшимча дон ҳосили олиш бўйича тадқиқотлар долзарб ҳисобланади. Бир вақтда бошқа қишлоқ хўжалик экинлари шакллантириш учун янги ишлар олиб борилмоқда [6].

Кузги буғдой ҳосилдорлигини оширишнинг асосий йўли юқори маҳсулдорлик имкониятига эга бўлган, ташқи муҳитнинг ноқулай омилларига чидамли, донининг сифати яхши бўлган интенсив типдаги навларни танлаб экиш ва уларнинг ўстириш технологиясини э киладиган минтақанинг тупроқ-иқлим шароитига мос ҳолда ишлаб чиқишдир.

Битта нав маълум минтақада ҳосилдорлик, ташқи муҳит омилларига чидамлилик хусусиятларини намоён қилса, бошқа минтақада бунинг акси бўлиши ёки бу хусусиятлар тўла юзага чиқмаслиги мумкин. Янги навларнинг юқорида келтирилган мақсадларга мос келишини ўрганиш ва уларнинг майдонларини кенгайтириш масаланинг ечими бўлади.

Буғдой навларига баҳо беришда уларнинг маҳсулдорлик кўрсаткичларини аниқлаш муҳимаҳамият касб этади. Буғдойнинг маҳсулдорлик кўрсаткичларига маҳсулдор тўпланиш даражаси, поянинг баландлиги, бошоқ узунлиги, битта бошоқдаги донлар сони ва 1000 дона доннинг вазни каби кўрсаткичлар киради. Тажрибада буғдой навларининг маҳсулдорлик кўрсаткичлар ҳосилни йиғиштириш олдидан аниқланди [1,3].

1-жадвал

Буғдой навларининг маҳсулдорлик кўрсаткичлари

Навлар	1м^2 майдондаги маҳсулдор поялар сони,дона	Поянинг баландлиги, см	Бошоқ узунлиги, см	Битта бошоқдаги донларсони,дона	1000 дона доноғирлиги, гр.
Дурдона	481	92,5	8,6	41,2	41,5
АСР	501	102,6	9,5	42,3	42,3

Жадвалдан кўриниб турибдики, “Аср” навида “Дурдона” нисбатан ҳосилдорлик юқорироқ экан. Поянинг бўйи катта лиги эса олинадиган сомоннинг миқдори тахминан 10% на кўпроқлиги кўришимиз мумкин.

Юқоридаги жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики, ҳосилни йиғиштириш олдидан бир метр квадрат майдонда ҳосил бўлган маҳсулдор поялар сони бўйича “Дурдона” ва “Аср” навининг 1м^2 майдонида 501 та маҳсулдор поя шаклланди.

Поянинг баландлиги бўйича эса “Аср” нави синалаётган бошқа навлардан устун бўлди, яъни “Аср” нави поясининг баландлиги 102,6 смни ташкил қилди. Бошоқ узунлиги “Дурдона” навида 8,6 см “Аср” навида 9,5 см бўлди. Бошоқ бошқа навларга нисбатан юқори бўлди. Битта бошоқда ҳосил бўлган донларнинг миқдори “Дурдона” навида 41,5 дона, “Аср” навида 42,3 донадан иборат бўлди.

Тажрибада вариантлар бўйича 1000 дона доннинг вазни ҳам аниқланди. Бу кўрсаткич “Чиллаки” навида 41,8 гр, “Аср” навида 42,4 гр ва “Бобур” навида 43,2 грни ташкил қилди. Тажрибада синалган навларнинг маҳсулдорлик кўрсаткичлари бўйича “Бобур” нави “Чиллаки” ва “Аср” навларига нисбатан ўзининг устунлигини намоён этди [3].

2-жадвал

Буғдой навларининг ҳосилдорлиги

Навлар	Қайтариқлар				Ўртача
Дурдона	67,9	68,3	66,4	65,7	67,1
АСР	73,8	74,9	71,2	70,4	72,6

Тажрибада “Дурдона” навидан 2-3 ц/га, “Аср” навидан эса 2-4 ц/га буғдой ҳосили олинди (“Дурдона” навида 65,7 ц/на дан 67,9 ц/га гача, “Аср” навида – 70,4 ц/га дан 74,9 ц/га гача).

Юқоридагиларга асосланиб, кузги буғдойни “Аср” навини кўпроқ экин майдонларда экишни тавсия қилинса-да, “Дурдона” навининг “Аср” навига нисбатан 12-14 кун эртароқ пишганлигини эътиборга олсак иккала келтирилган навларни ҳудудларга мос келадиган холда экиш жуда ҳам ўринли бўлади. Ер ресурсларидан унумли фойдаланиш мақсадида “Аср” навини экилган майдонлар ҳосили эрта муддатларда йиғиштириб олиниб, унинг ўрнига такрорий экинлар экилса, уларнинг ҳосилини ҳам бемалол пишириб олиш имконияти юзага келади [5]. Бошқа томондан, қишлоқ хўжалик ўсимликларнинг янги етиштириш технологияларига ҳам, айниқса, аҳоли еки кичик ҳудудларда саноатлашган ҳолда етиштириш масаласини қўйиш ҳоллари Осиё мамлакатларда катта эътиборда бўлмоқда (Япония, Таиланд, Вьетнам ва бошқалар) . Бундай ендашувлар аҳоли жуда ҳам зич жойларда ўз самарасини беради.

Кузги буғдойни “Аср” навини ҳосили йиғиштириб олингандан кейин бўшаган ерларга маккажўхори, мош, соя, ловия ёки кечки картошка экиш мумкин. Бунда битта даладан бир йилда икки марта ҳосил олиш имконияти юзага келади.

Фойдаланган адабиётлар:

1. Сиддиқов Р.,Рахимов М. Фосфорли ўғитларни қўллаш усулларининг кузги буғдой дон хосилига таъсири //Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги.- 2018. №11- 37 б..

2. Кадиров Р.Н. Такрорий соядан кейин экилган истиқболли Дурдона, Аср навларининг сув баланси //Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги журнали.-2012. №12.- 17 б.

3. Кадиров Р.Н. Кузги буғдойнинг Аср ва Дурдона навлари даласининг ер-сув мувозанати //Экология хабарномаси журнал.-2018. №11.- 19-21 б.

4. Давлетяров М.А., Ачилов У.А. Влияние минеральных удобрений на урожай озимой пшеницы // Журнал Вестник сельхознауки- 2002- С. 50-51.

5. Пирохунов Т.П., Очилов Э. Ўғит ва кузги буғдой ҳосилдорлиги //Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги.-1997. № 1- Б. 35.

6. Xojimatov M.M., Raxmatullayev G‘.D., Mo‘ydinov M.M., Raximov A.D., Kimsanov I.X. “Andijon-Ziyo” g‘oza. O‘simlik naviga patent. NAP 2020 0121. 18.11.2022 yil ro‘yxatdan o‘tkazilgan.

7. Muxammedov X.A., Ergasheva O.Sh. Istiqbolli kuzgi bug‘doy navlarini sug‘orish tartibi//Ssience shine.-2023. Vol.2.issie 1. March 31. – P.59-62.

ХУСУСИЙ КОРХОНАЛАР - ЮРИДИК ШАХС СИФАТИДА

Нигора Хушбоқова Ғайрат қизи
Термиз давлат университети Юридик факультети
Юриспруденция таълим йўналиши талабаси
nigora.0303@icloud.com

Аннотация: ушбу мақолада хусусий корхонанинг юридик шахс сифатидаги ўрни ва аҳамияти, уни тузиш тартиби, бошқариш, давлат рўйхатидан ўтказиш, хусусий корхона раҳбари ва ходим ўртасидаги меҳнат муносабатлари, корхонани қайта ташкил этиш, тугатиш ва жавобгарлик масалалари кенг ёритилган.

Калит сўзлар: хусусий корхона, фермер хўжалиги, национализация, реквизиция, молия йили, ягона таъриф сеткаси ва бошқ.

Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексида мавжуд бўлмаса-да, 2003-йил 11-декабрьда қабул қилинган “Хусусий корхоналар тўғрисида”ги[14] Қонун билан янги ташкилий-ҳуқуқий шаклдаги тижоратчи юридик шахснинг ҳуқуқий мақоми белгиланди.

Ушбу қонуннинг 3-моддасига асосан, мулкдор ягона жисмоний шахс томонидан тузилган ва бошқариладиган тижоратчи ташкилот ***хусусий корхона*** деб эътироф этилади. Хусусий корхона тадбиркорлик субъектларининг ташкилий-ҳуқуқий шаклидир.

Хусусий корхона ўз мулкида алоҳида мол-мулкка эга бўлади, ўз номидан мулкий ва шахсий-номулкий ҳуқуқларга эга бўлиши ҳамда уларни амалга ошириши, мажбуриятларни бажариши, судда даъвогар ва жавобгар бўлиши мумкин.

Хусусий корхона ўз мажбуриятлари бўйича ўзига қарашли бутун мол-мулк билан жавоб беради.

Хусусий корхона мулкдори корхонанинг мол-мулки етарли бўлмаган тақдирда хусусий корхонанинг мажбуриятлари бўйича ўзига қарашли мол-мулк билан қонунчиликка мувофиқ субсидиар жавобгар бўлади.

Хусусий корхонанинг фирма номи

[14] https://lex.uz/docs/53877

Хусусий корхона тўлиқ фирма номига эга бўлиши лозим ва қисқартирилган фирма номига эга бўлишга ҳақли. Хусусий корхонанинг тўлиқ фирма номи унинг тўлиқ номини ва «xususiy korxona» деган сўзларни ўз ичига олган бўлиши керак. Хусусий корхонанинг қисқартирилган фирма номи унинг қисқартирилган номини ва «xususiy korxona» деган сўзларни ёки «ХК» аббревиатурасини ўз ичига олиши керак.

Хусусий корхона Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ва ундан ташқарида қонунчиликда белгиланган тартибда банк ҳисобварақлари очади.

Хусусий корхона ўзининг тўлиқ фирма номи давлат тилида ифодаланган ва хусусий корхонанинг жойлашган ери кўрсатилган муҳрга эга бўлишга ҳақли. Муҳрда бир вақтнинг ўзида унинг фирма номи бошқа тилда ҳам кўрсатилиши мумкин.

Хусусий корхона ўзининг фирма номи ёзилган штампларига ва бланкаларига, ўз эмблемасига, шунингдек белгиланган тартибда рўйхатдан ўтказилган товар белгисига ҳамда фуқаролик муомаласи иштирокчиларини, товарлар, ишлар ва хизматларни индивидуаллаштирувчи ўзга воситаларга эга бўлишга ҳақли.

Хусусий корхонани тузиш тартиби

Хусусий корхона мулкдор томонидан тузилади, мулкдор унга тегишли мол-мулк беради ва унинг уставини тасдиқлайди.

Хусусий корхона, агар унинг уставида бошқача қоида белгиланган бўлмаса, номуайян муддатга тузилади.

Хусусий корхона қонунчиликда белгиланган тартибда бошқа юридик шахсларнинг муассиси бўлишга ёки уларнинг устав фондида ўзгача тарзда иштирок этишга, ваколатхоналар очишга ва филиаллар тузишга ҳақли.

Хусусий корхонанинг таъсис ҳужжати унинг уставидир.

Хусусий корхонанинг уставида қуйидагилар кўрсатилиши керак:

- корхонанинг фирма номи;
- унинг жойлашган ери ва почта манзили тўғрисидаги маълумотлар;
- асосий фаолият турларининг рўйхати;
- мулкдорнинг фамилияси, исми, отасининг исми ва яшаш жойи;
- устав фондининг миқдори.

Хусусий корхонанинг устави қонунчиликка зид келмайдиган бошқа қоидаларни ҳам ўз ичига олиши мумкин.

Хусусий корхонани давлат рўйхатидан ўтказиш

Хусусий корхона давлат рўйхатидан ўтказилган пайтдан бошлаб юридик шахс мақомига эга бўлади. Хусусий корхонани давлат рўйхатидан ўтказиш қонунчиликда белгиланган тартибда амалга оширилади. Хусусий корхонанинг устав фонди бўлинмасдир ва уни мулкдорнинг ўзи белгилайди.

Пул, қимматли қоғозлар, пул билан баҳоланадиган бошқа мол-мулк ёки мулкий ҳуқуқлар ёхуд бошқа шахсга бериладиган ўзга ҳуқуқлар хусусий корхонанинг устав фондига қўшиладиган ҳисса бўлиши мумкин. Мулкдор хусусий корхонанинг устав фондига ўзи киритадиган мол-мулкни мустақил баҳолайди.

Агар хусусий корхонанинг устав фонди шакллантирилаётганда мулкдор ўз оила аъзоларининг умумий (улушли ёки биргаликдаги) мулки ҳисобланган мол-мулкни корхонага бераётган бўлса, ушбу мол-мулкнинг барча мулкдорларидан нотариал тасдиқланган розилик олиш талаб этилади.

Хусусий корхонанинг устав фондини кўпайтириш ва камайтириш мулкдорнинг қарорига кўра хусусий корхонанинг уставига ўзгартишлар киритиш йўли билан амалга оширилади.

Агар иккинчи молия йилининг ва шундан кейинги ҳар бир молия йилининг якунида хусусий корхона соф активларининг қиймати унинг устав фондидан кам эканлиги маълум бўлиб қолса, хусусий корхона ўз устав фондини ўзининг соф активлари қийматидан ошмайдиган миқдорда камайтириши шарт.

*Шу ўринда бир савол туғилиши табиий, албатта. Хўш, молия йили нима? У қачондан бошланади ва қачон тугайди***?**

Молия йили — давлат бюджети амал қиладиган ёки молия ҳисоботлари муддати ҳисобланадиган 12 ойдан иборат давр.

Календарь йил билан мувофиқ келмаслиги мумкин. Масалан, Буюк Британияда молия йили 1-апрелдан бошланиб, кейинги йилнинг 31-мартида, АҚШда 1-октябрьдан бошланиб 31-сентябрьда тугайди. Буюк Британия ҳукуматининг молия йили эса 6-апрелдан бошланиб, кейинги йилнинг 5-апрелида тугайди. АҚШда эса бу муддатлар 1-июл — кейинги йилнинг 30-июни. Ўзбекистонда календар йилга мувофиқ келади (1-январьдан бошлаб, 31-декабрьда тугайди)[15].

Хусусий корхона соф активларининг қиймати қонунчиликда белгиланган тартибда аниқланади.

Хусусий корхонани бошқариш

[15] https://uz.wikipedia.org/wiki/Moliya_yili

Хусусий корхона мулкдори корхонани раҳбар сифатида якка бошқаради, корхона номидан ишончномасиз иш кўради, унинг манфаатларини ифодалайди, хусусий корхонанинг пул маблағларини ҳамда бошқа мол-мулкини тасарруф этади, шартномалар, шу жумладан меҳнат шартномалари тузади, ишончномалар беради, банкларда ҳисобварақлар очади, штатларни тасдиқлайди, корхонанинг барча ходимлари учун мажбурий бўлган буйруқлар чиқаради ва кўрсатмалар беради.

Хусусий корхона мулкдори қуйидаги ҳуқуқларга эга:

✓ хусусий корхона уставига қонунчиликда белгиланган тартибда ўзгартиришлар ва қўшимчалар киритиш;

✓ хусусий корхонани қайта ташкил этиш ва тугатиш тўғрисида қарор қабул қилиш;

✓ хусусий корхонанинг солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар тўланганидан кейин қолган фойдасидан ўз ихтиёрига кўра фойдаланиш;

✓ хусусий корхонага тегишли мол-мулкни бошқа шахсга бериш, ижарага бериш, гаровга қўйиш, бошқа юридик шахсларнинг устав фондига ҳисса сифатида киритиш ёки ушбу мол-мулкни бошқача усулда тасарруф этиш.

Хусусий корхона мулкдори қонунчиликка мувофиқ бошқа ҳуқуқларга ҳам эга бўлиши мумкин.

Хусусий корхона мулкдори:

✓ устав фондини шакллантириши;

✓ ўзига қарашли корхонани якка бошқариши шарт.

Хусусий корхона мулкдори зиммасида қонунчиликка мувофиқ бошқа мажбуриятлар ҳам бўлиши мумкин.

Хусусий корхона мулкдори ўзи вақтинчалик бўлмаган тақдирда шу муддатда раҳбарлик вазифасини бажариб туришни бошқа жисмоний шахс зиммасига юклаш тўғрисида ёзма қарор қабул қилади.

Хусусий корхона мулкдори муваққат раҳбарнинг хусусий корхона мол-мулкини тасарруф этишга оид ҳуқуқини чеклаб қўйиши мумкин.

Вафот этганлиги, муомалага лаёқатсизлиги, муомала лаёқати чекланганлиги ёки бедарак йўқолган деб топилганлиги оқибатида мулкдорнинг хусусий корхона раҳбари вазифасини бажариши мумкин бўлмай қолган тақдирда хусусий корхонани бошқариш фуқаролик қонунчиликка ва хусусий корхонанинг уставига мувофиқ амалга оширилади.

Фермер хўжалигининг ишлаб чиқариш фаолияти нимадан иборат?

Фермер хўжалиги ўз уставида ва ер участкасини ижарага олиш шартномасида назарда тутилган ихтисослашувга мувофиқ фаолияти йўналишларини, ишлаб чиқариш тузилмаси ва ҳажмларини мустақил равишда белгилайди. Фермер хўжалиги қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг ҳар қандай тури билан, шунингдек қишлоқ хўжалиги маҳсулотини қайта ишлаш, сақлаш ва реализация қилиш, саноат ишлаб чиқариши, ишлар бажариш, хизматлар кўрсатиш ҳамда қонунчиликда тақиқланмаган бошқа фаолият турлари билан шуғулланишга ҳақли.

Хусусий корхонанинг иш берувчиси ва ходими ўртасидаги ўзаро муносабатлар

Хусусий корхона (иш берувчи) ва хусусий корхонанинг ходими ўртасидаги ўзаро муносабатлар меҳнат тўғрисидаги қонунчиликка мувофиқ меҳнат шартномаси (контракт) билан тартибга солинади.

Хусусий корхона ўз ходимларига меҳнат ҳақи, мукофотлар ва компенсациялар тўлашнинг шакллари, тизими ҳамда миқдорини қонунчиликка мувофиқ мустақил белгилайди.

Хусусий корхонада меҳнат шартномаси (контракт) бўйича ишлаётган шахсларнинг меҳнатига ҳақ тўлаш тарафларнинг келишувига кўра, бироқ қонунчиликда Меҳнатга ҳақ тўлаш ягона тариф сеткасининг[16] биринчи разряди бўйича белгиланганидан кам бўлмаган миқдорда белгиланади.

Хусусий корхона ўз ходимларига хавфсиз меҳнат шароитларини, ижтимоий ҳимоя чораларини таъминлаши шарт ва уларнинг ҳаёти ёки соғлиғига етказилган зарар учун қонунчиликда белгиланган тартибда жавобгар бўлади.

Хусусий корхона ўз ходимлари учун қонунчиликда белгиланганига нисбатан имтиёзлироқ меҳнат ва ижтимоий-иқтисодий шароитларни мустақил белгилашга ҳақли.

Хусусий корхонанинг мол-мулки национализация қилинмайди, қонунда назарда тутилган ҳоллар бундан мустасно.

Национализация нима дегани?

Национализация (миллийлаштириш) - саноат корхоналарига, банкларга, транспортга ёки хусусий шахсларга тегишли бўлган мол-мулкнинг давлат мулкига ўтиши. Миллийлаштириш бепул експроприация — мусодара қилиш,

[16] https://lex.uz/docs/4514781#4515891

шунингдек тўлиқ ёки қисман сотиб олиш — реквизиция орқали амалга оширилиши мумкин[17].

Хусусий корхонанинг мол-мулки реквизиция қилинмайди, хусусий корхонанинг мулкдорига реквизиция қилинаётган мол-мулкнинг бозор қийматига муқобил компенсацияси тўланадиган табиий офатлар, авариялар, эпидемиялар, эпизоотиялар ва фавқулодда тусдаги бошқа ҳолатлар бундан мустасно.

Реквизиция нима дегани?

Реквизиция (лот. reguisitio — талаб қилиб олиш, олиб қўйиш) — мулкни ҳақ тўлаб мажбурий равишда давлат эгалигига тўла ёки вақтинча фойдаланиш учун олиш[18].

Хусусий корхона қонунчиликка мувофиқ ҳар қандай фаолият турларини амалга оширади.

Хусусий корхона битимлар тузишда эркиндир.

Хусусий корхоналарга тадбиркорлик субъектлари учун қонунчиликда назарда тутилган имтиёзлар, преференциялар ва кафолатлар татбиқ этилади.

Хусусий корхоналарнинг бирлашиши

Хусусий корхоналар ўз ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш мақсадида қонунга мувофиқ ассоциацияларга (уюшмаларга) ва бошқа бирлашмаларга бирлашишлари мумкин.

Хусусий корхонани бошқа шахсга ўтказиш

Хусусий корхона мулкдори хусусий корхонани мол-мулк мажмуаси сифатида сотишга, ҳадя қилишга, васият қилиб қолдиришга ёки уни ўзгача усулда бошқа шахсга ўтказишга ҳақли.

Хусусий корхона бошқа шахсга берилган тақдирда ўзининг фирма номидан, товар белгиларидан, хизмат кўрсатиш белгиларидан ҳамда мазкур хусусий корхона ва унинг маҳсулотини, у бажараётган ишларни ёки кўрсатаётган хизматларни индивидуаллаштирувчи ўзга воситалардан фойдаланиш ҳуқуқлари, агар қонунчиликда ёхуд шартномада бошқача қоида назарда тутилган бўлмаса, янги мулкдорга ўтади.

Хусусий корхонани қайта ташкил этиш ва тугатиш

Хусусий корхона унинг мулкдорининг ёки қонунчиликда белгиланган тартибда суднинг қарорига кўра қайта ташкил этилиши мумкин.

[17] https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F
[18] https://qomus.info/encyclopedia/cat-r/rekvizitsiya-uz/

Хусусий корхона унинг мулкдорининг ёки суднинг ёхуд рўйхатдан ўтказувчи органнинг қарорига кўра тугатилиши мумкин.

Низоларни ҳал этиш

Хусусий корхоналарнинг тузилиши, фаолияти, қайта ташкил этилиши ва тугатилиши соҳасидаги низолар қонунчиликда белгиланган тартибда ҳал этилади.

Хусусий корхона тўғрисидаги қонунчиликни бузганлик учун жавобгарлик

Хусусий корхона тўғрисидаги қонунчиликни бузганликда айбдор шахслар белгиланган тартибда жавобгар бўладилар.

Хусусий корхонани очиш тартиби қандай?

Хусусий корхона – мулкдор ягона жисмоний шахс томонидан тузилган ва бошқариладиган тижоратчи ташкилот. Хусусий корхона мулкдори корхонанинг мол-мулки етарли бўлмаган тақдирда хусусий корхонанинг мажбуриятлари бўйича ўзига қарашли мол-мулк билан қонун ҳужжатларига мувофиқ субсидиар жавобгар бўлади. Яъни, кредиторларга қарзни узиш учун корхона балансида етарли маблағ бўлмаганда, ундирув корхона муассиси (эгаси)нинг мол-мулкига қаратилади. Шу жиҳати билан ҳусусий корхона масъулияти чекланган жамиятдан фарқ қилади. (Масъулияти чекланган жамиятда ундирув фақат жамият мол-мулкига қаратилади, яъни жамият муассиси мол-мулкига ундирув қаратилмайди).

Рўйхатдан ўтказиш тартиби

Рўйхатдан ўтиш усуллари:

- мустақил равишда махсус сайт орқали;
- Давлат хизматлари марказларига ташриф буюриш орқали.

Керакли ҳужжатлар:

- ариза;
- устав;
- электрон рақамли имзо.

Рўйхатдан ўтиш вақти:

30 дақиқа.

Тўланадиган давлат божи:

- БҲМнинг 90 % - мустақил равишда сайт орқали рўйхатдан ўтиш;
- БҲМнинг 100% - Давлат хизматлари марказларига бевосита ташриф буюриш орқали рўйхатдан ўтилганда.

Талаблар:

хусусий корхонанинг устав фонди шакллантирилаётганда мулкдор ўз оила аъзоларининг умумий (улушли ёки биргаликдаги) мулки ҳисобланган мол-мулкни корхонага бераётган бўлса, ушбу мол-мулкнинг барча мулкдорларидан нотариал тасдиқланган розилик олиш талаб этилади.

Хусусий корхонанинг таъсис ҳужжати:

устав.

Бошқарув:

хусусий корхона мулкдори корхонани раҳбар сифатида якка бошқаради.

Хусусий корхонанинг устунлиги:

хусусий корхона қонунчиликда таъқиқланмаган ҳар қандай фаолият билан шуғуллана олади.

Хусусий корхонанинг камчилиги:

- банкротликка учраганда барча қарзларни ва бошқа тўловларни ўзи тўлиқ миқдорда қоплайди;

- корхона эгаси унинг фаолиятини шахсан бошқариши шарт. У бошқарув ваколатларини ёлланган шахсга тақдим эта олмайди.

Ўзига хос хусусияти:

хусусий корхона эгаси корхонани тўлиғича мулк комплекси сифатида сотиши ёки ҳадя этиши, ёхуд уни тугатиб, мол-мулкни алоҳида сотиши мумкин[19].

Ҳозирги кунда хусусий корхона ташкилий-ҳуқуқий шаклидаги юридик шахсларнинг энг кўп тарқалган тури фермер хўжаликларидир. Фермер хўжаликларини мазкур ташкилий-ҳуқуқий шаклда тузилиши дастлаб Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Қишлоқ хўжалигида ислоҳотларни чуқурлаштиришнинг энг муҳим йўналишлари тўғрисида”ги 2003-йил 24-мартдаги ПФ-3226-сонли Фармони[20]да белгиланган эди. Кейинчалик бу 2004-йил 26-августьда янги таҳрирда қабул қилинган “Фермер хўжаликлари тўғрисида”ги Қонун[21]да мустаҳкамланди.

Фермер хўжалиги ижарага берилган ер участкаларидан фойдаланган ҳолда қишлоқ хўжалиги маҳсулотини етиштириш ҳамда қонунчиликда тақиқланмаган бошқа фаолият турлари билан шуғулланувчи тадбиркорлик субъектидир.

Фермер хўжалиги шу хўжалик бошлиғи томонидан ташкил этилади, у фермер хўжалигида тегишлича алоҳида мол-мулк ажратиб беради ва уставини

[19] https://civil.uz/xususiy-korxona-ochish-tartibi-qanday/
[20] https://lex.uz/docs/170168
[21] https://lex.uz/docs/275195

тасдиқлайди. Фермер хўжалиги ташкил этиш учун унинг бошлиғи белгиланган тартибда ер участкаси олиши керак.

Қайси ҳудудда хусусий корхоналар сони кўп деб ўйлайсиз?

2022 йил 1 декабрь ҳолатига республикада фаолият кўрсатаётган тадбиркорлик субъектлари (фермер ва деҳқон хўжаликларисиз) сони 588 823 та бўлиб, шундан хусусий корхоналар сони 92 839 тани ташкил қилди.

Давлат статистика қўмитаси маълумотларига кўра, ҳудудлар кесимида хусусий корхоналар сони энг кўп Тошкент шаҳрида қайд этилди – 12 081 та.

Ушбу кўрсаткич қолган ҳудудлар кесимида қуйидагича кўриниш олди:

- Фарғона вилояти – 11 741 та;
- Қашқадарё вилояти – 10 682 та;
- Самарқанд вилояти – 8 548 та;
- Сурхондарё вилояти – 7 354 та.

Хусусий корхоналар иқтисодий фаолият турлари бўйича сони:

- савдода – 38 402 та;
- саноатда – 15 952 та;
- яшаш ва овқатланиш бўйича хизматларда – 8 017 та;
- қурилишда – 6 885 та;
- қишлоқ, ўрмон ва балиқчилик хўжалигида – 6 423 та[22].

Фойдаланилган адабиётлар:

1. https://lex.uz/docs/53877;
2. https://uz.wikipedia.org/wiki/Moliya_yili;
3. https://lex.uz/docs/4514781#4515891;
4. https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F;
5. https://qomus.info/encyclopedia/cat-r/rekvizitsiya-uz/;
6. https://civil.uz/xususiy-korxona-ochish-tartibi-qanday/;
7. https://kun.uz/news/2022/12/12/xususiy-korxonalar-soni-eng-kop-hudud-malum-qilindi.

[22] https://kun.uz/news/2022/12/12/xususiy-korxonalar-soni-eng-kop-hudud-malum-qilindi

LIRIK KECHINMA VA SHOIR MAHORATI

Gulira'no Bekqulova
magistr
Ilmiy rahbar: Gulchehra Imomova, filologiya fanlari doktori

Annotatsiya: Maqolada shoirning lirik kechinmasi shoir "men"i bilan uyg'unlikda tadqiq etiladi.

Kalit so'zlar: kechinma, uslub, analiz, sintez, obraz, detal.

Annotation: The article explores the poet's lyrical experience in harmony with the poet's "I".

Keywords: experience, style, analysis, synthesis, image, detail.

Kechinmaning salmog'i va uning darajasi shoir nazdida ulg'ayib borar ekan, til va tafakkur uyg'unligi yuzaga keladi. Va bu holat endi uslubiy mahoratga aylanib boradi.

Shoir yaratgan lirik qahramon o'zini olam ichidagi bir olam deb biladi. Shu bilan birga hamisha ziddiyatli kechinmalar qurshovida yashaydi. Shoir ayni kechinmani ifodalash shakllarini qidiradi. Izlanish uni tashbeh, majoz va obrazlar sari yetaklaydi. Shu o'rinda shoirning «Bir daraxtning so'nggi qo'shig'i» she'riga nazar tashlaylik:

Men shunday yaraldim:
Sumbatim egri,
Gullarim qalblarga solmas hayajon.
Mevamga hech kimning tushmagan mehri,
Bargim chumoliga bo'lmas soyabon.
Alvido! Men endi maqsadga yetdim
Bog'doshlar, so'ng yo'lga kuzating, qani...
Men o'tin bo'lgani uzlatga ketdim,
Men ketdim, do'stlarim, olov bo'lgani!

Bu she'rda shoir yaratgan daraxt obrazi, albatta, majoziy ma'noga ega. Bu daraxtning sumbati egri, gullari hech kimni hayajonlantirmay, mevalariga hech kimning mehri tushmagan, barglari hatto chumoliga-da soya bermagan bo'lsa ham, bular uning xohishi bilan emas, balki u yashagan muhitning illat va kirdikorlari bilan bog'liq ekani anglashiladi.

Usmon Azimning umr kuzagidagi barcha asarlariga, she’riy eskizlar bordek tuyuladi. Shoir Usmon Azim savol qo‘ymoqni yaxshi ko‘radi. Ammo ko‘p salaf - u safdoshlaridan farqli u o‘z savollariga o‘zi javob qilmoqni ham xush ko‘radi. Chunki ayrim shoirlarda savol javob bilan birga tug‘iladi. Shoirlar, odatda, ko‘proq javob topganlarida xapriqadilar, o‘zlariga sig‘may qoladilar. Tezroq uni aytib - ifodalab, ko‘ngilni, tafakkurni bo‘shatib oladilar. Usmon Azim xuddi shunday, savollarni javobi bilan yaratadigan shoir. Shuning uchun o‘ziga ishonib, gohi havolanib aytayotgandek tuyulsa - da, uni qabul qilasan: Yolg‘izligimning yuksakligi bor – chiqolmaysan. Yolg‘izligimning teranligi bor – tusholmaysan. Yolg‘izligimning kengligi bor – faqat senga tordir. Yolg‘izligimning hech kimi yo‘q – faqat parvardigori bordir. “Iste’dodning daraja - yu miqyoslari bo‘lgani kabi, savol qo‘ya biladigan shoirlarning ham so‘rog‘ - u javob miqyoslari har xil, teranligi, qamrovlari turlicha, ifodasi, badiiyati o‘ziga yarashadir.”[23]

Shu ma’noda Usmon Azim miqyosli savollar qo‘ya biladigan va miqyosli javoblar topib, ayta biladigan nuktabin hassos shoir.

Usmon Azim aksariyat she’rlarida lirik qahramonning ruhiy holatini qabariq holda tasvirlash uchun tabiat manzaralarining turfa tovlanishlarini ham qalamga oladi, tabiat va inson o‘rtasidagi mutanosiblik, dardkashlik yoki hamqismatlilik kabi tuyg‘ular teranlashishi kuzatiladi. Ayni shu tasviriy ifodalar o‘laroq lirik kechinma tabiati hissiyotlar po‘rtanasida yuzaga kelgan shoir ruhiyatining muayyan bir vaqtdagi harakatga kelishi bilan jonli obrazlilik kasb etadi.

Shoir Usmon Azimdagi yozish mahoratining tengsizligi uning o‘tkir qalamida, yurak zarblarida va shijoatida she’r bo‘lib yangraydi. Shoir she’rlarida bir qarashda garchi suyukli yorga murojaat qilayotgandek tasavvur uyg‘otsa-da, sinchkovlik bilan tahlil qilinsa aslida u o‘z - o‘zi bilan suhbat qurayotganining guvohi bo‘lish mumkin. Unsiz nigohlari bilan olisga – bir nuqtaga tikilib turib pichirlab gapirayotgan lirik qahramon ko‘z oldingizda gavdalanadi.

Shuningdek, “shoir o‘z tuyg‘ularini, lirik kechinmani yuqori ta’sirchanlikda ifoda etish uchun turli obrazlardan foydalanadi. Jumladan, qaqnus, yomg‘ir, suv, o‘t obrazlaridir. Shu o‘rinda “tovush” va “yurak” atamalariga izoh bersak. Tovush bu – ovoz, uni eshitish mumkin. Yurak so‘zining kelib chiqishiga nazar tashlaydigan bo‘lsak, uning dastlabki nomlanishi “urak”, “urib turuvchi” degan ma’nolarda kelgan.

Insonning organizmlaridan biri sifatida bu so‘z moddiylikdan holi emas. Ammo shoir bu o‘rinda yurak so‘zini dil, ko‘ngil so‘zlariga sinonim tarzda ishlatadi. YA’ni,

[23] Yo’ldoshev Q. Yoniq so‘z. –Toshkent: Yangi asr avlodi, 2006.89 Б

yurak so‘zi bu o‘rinda ruhoniyat bilan bog‘liq deb qaralsa to‘g‘ri bo‘ladi. Tovush va yurakning yorga yetolmasligi lirik qahramonning abadiy hijronda yashashiga ishoradir. Shuning uchun ham lirik qahramon: “ O‘zimga oshkora o‘t berdim tokay, Pinhon yong‘inlarda qiynaydi olov?” deya yozg‘iradi. Nima uchun shuncha iztiroblarga bardoshi yetgan lirik qahramon “pinhon yonishga” dosh berolmay o‘z holini bu tarzda sharhlaydi? Sababi, mabodo insonning jismi yonib ketsa uning qiynog‘i ruh tanani tark etgunichadir. Ruh yonsa-chi?! Ruh to‘lg‘onsa - chi?! Ruh iztirob olovida kulga aylanayotgan bo‘lsachi?! Bu abadiylikka, umrboqiylikka dahldor emasmi? Axir ruh mangu, ruh o‘lmasdir. Demak, bu sog‘inch gulxanida takror - takror yonish va yana parvona kabi o‘zini olovga urish oshiqning yori oldidagi burchidir. Yashirin gulxandan to‘lg‘onmoq nechun – Go‘zal yonishlarni yelga sovurish ? Sen uchun yonmoqlik umrimning burchi – Qara, nasib etdi sevgi – og‘ir ish . Bu “og‘ir ish” ning lirik qahramonga nasib bo‘lishi va bunday o‘rtanish, ishq iztiroblari shirin bir to‘lg‘onish, go‘zal bir yonishdir. Bu baxtning “og‘ir” ligiga, bor mushkulligiga u shukur qiladi. SHe’rning keyingi bandida esa muallif emotsiyani yanada jozibador, nozik nuktadonlik bilan ochib beradi :

Alangam o‘rtadi olti tarafni,
O‘zga taraf yo‘qdir otashdan tonsam.
Jonim, mening umrim Qaqnustalabli,
Qayta tiriladi sen uchun yonsam.

Alanganing olti tarafni o‘rtashi haqiqatan ishonarli tasvir. Shoir psixologizmni yoritishda siyqa fikrlarni aytishdan o‘zini tiyadi va o‘quvchini quruq, yarqiroq so‘zlar bilan aldamaydi. Olti tarafning o‘rtanishi hech qayerga sig‘mayotgan lirik qahramonning ruhiy iztiroblari va yonishining eng yuqori cho‘qqisidir. Sababi, uning o‘ng - u so‘lida, orqa - oldi, yerdan ko‘kkacha, ehtimol, Arshga qadar yetgan bu o‘rtanish, bu yonish. Demak, o‘zga joy yo‘q. Shuning uchun ham “lirik qahramonning bu yonishidan o‘zga narsani tan olishga imkoni yo‘q. U shu olov qurshovidadir. Mana shu o‘tda yonib o‘lib - tirilishini shoir Qaqnusga mengzaydi. Qaqnus – o‘tda yonib, kul ichidan qayta tiriluvchi qushdir.”[24] Ijodkor she’ridagi lirik qahramon ham muhabbat, ishq olovida yonib qayta tiriluvchidir.

Ajib shovullaysan o‘yimda…
Mayin, Yomg‘irim, o‘rin yo‘q,axir qo‘rquvga.
Tasalli bir so‘zni oxir aytayin –
Ko‘rishmoq yo‘q emish o‘t bilan suvga .

[24] Yo’ldoshev Q. Yoniq so‘z. –Toshkent: Yangi asr avlodi, 2006. 91 Б

Adabiyotshunos olim U.To‘ychiyev lirik qahramonning muhim belgilaridan biri sifatida “Lirik qahramon subyektivlik (“Men”) saltanati shohidir” - ,deya e’tirof etgan edi. “Darvoqe, lirik qahramon “Men” i bu – “ichkari” dir. Lirik qahramon ana shu “Men” bilan ruhiy ziddiyatlardan, isyonlardan keyin asta - sekinlik bilan qismatiga ko‘nadi. O‘t bilan suvni zidlantirish vositasida oshiq va ma’shuqaning taqdiriga uchrashmoq yo‘qligiga urg‘u beradi. Zero, olovga suv sepsalar o‘chadi, yo‘q bo‘ladi.”[25] Bu kabi go‘zal ishoralar Usmon Azim qalamining o‘tkirligidan dalolatdir.

Usmon Azim ijodida psixologizm boshqa ijodkorlar ijodidan farqli ravishda o‘zgacha bir uslubda o‘z ifodasini topgandir. Biz buni shoir she’rlarini mutolaa qilishda teran anglaymiz. Ijodkorning o‘ziga xosligi shundaki, u har bir so‘zga alohida bir mas’uliyat yuklaydi va u qo‘llagan so‘zni olib tashlash yoki o‘zgartirish mumkin emas. So‘zning zalvori shunchalikki, shoir qalbi she’r bilan omuxta, bir butundir. She’r ko‘ngil ishi ekan, unda ruhiyatning aks etishi tabiiy bir holdir. Boisi she’r bu – ruhiyatdir .

[25] Шарафиддинов О. Биринчи мўъжиза // Ижоднинг катта йўлида. – Тошкент: Адабиёт ва санъат, 1979. – 123 Б

ХЎЖАЛИК ШИРКАТИ ВА ЖАМИЯТИ – ЮРИДИК ШАХС СИФАТИДА

Нигора Хушбоқова Ғайрат қизи
Термиз давлат университети Юридик факультети
Юриспруденция таълим йўналиши талабаси
nigora.0303@icloud.com

Аннотация: ушбу мақолада хўжалик жамияти ва ширкатлари тўғрисида асосий қоидалар, уларнинг бир-биридан фарқли жиҳатлари, хўжалик ширкатларида бошқарув, хўжалик жамиятларига иштирокчиларни жалб қилиш ва ширкатдан чиқариш тартиби, тўлиқ ва коммандит ширкат, хўжалик ширкатини қайта ташкил этиш ва тугатиш билан боғлиқ масалалар ёритилган.

Калит сўзлар: хўжалик ширкати, хўжалик жамияти, тўлиқ ширкат, коммандит ширкат, интеллектуал мулк, ЭҲМ дастурлари, таъсис ҳужжати, таъсис шартномаси ва бошқ.

Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 58-моддасида хўжалик ширкатлари ва жамиятлари тўғрисидаги асосий қоидалар келтирилган.

Унга кўра, улушларга (қўшилган ҳиссаларга) ёки муассисларнинг (иштирокчиларнинг) акцияларига бўлинган устав фонди (устав капитали)га эга бўлган тижоратчи ташкилотлар хўжалик ширкатлари ва жамиятлари ҳисобланади.

Муассислар (иштирокчилар) қўшган ҳиссалар ёки улар сотиб олган акциялар ҳисобига вужудга келтирилган, шунингдек, хўжалик ширкати ёки жамияти ўз фаолияти жараёнида ишлаб чиқарган ва сотиб олган мол-мулк мулк ҳуқуқи асосида унга тегишлидир.

Хўжалик ширкатлари ва жамиятлари тўлиқ ширкат, коммандит ширкат, масъулияти чекланган ёки қўшимча масъулиятли жамият, акциядорлар жамияти шаклида тузилиши мумкин.

Якка тадбиркорлар ва (ёки) тижоратчи ташкилотлар тўлиқ ширкатларнинг иштирокчилари ҳамда коммандит ширкатларда тўлиқ шериклар бўлишлари мумкин.

Фуқаролар ва юридик шахслар хўжалик жамиятларида иштирокчилар ва коммандит ширкатларда ҳисса қўшувчилар бўлишлари мумкин.

Агар қонунда бошқача тартиб белгилаб қўйилган бўлмаса, давлат ҳокимияти органлари хўжалик жамиятларининг иштирокчилари ҳамда коммандит ширкатларга ҳисса қўшувчилар бўлишга ҳақли эмаслар.

Мулкдорлар томонидан молиявий таъминлаб туриладиган муассасалар, қонунда бошқача тартиб белгилаб қўйилган бўлмаса, мулкдорнинг розилиги билан хўжалик жамиятларининг иштирокчилари ва коммандит ширкатларга ҳисса қўшувчилар бўлишлари мумкин.

Қонун айрим тоифадаги фуқароларнинг хўжалик ширкатларида ва жамиятларида иштирок этишини тақиқлаб ёки чеклаб қўйиши мумкин, очиқ акциядорлар жамиятлари бундан мустасно.

Хўжалик ширкатлари ва жамиятлари бошқа хўжалик ширкатлари ва жамиятларининг муассислари (иштирокчилари) бўлишлари мумкин, ушбу Кодексда ва бошқа қонунларда назарда тутилган ҳоллар бундан мустасно.

Хўжалик ширкати ёки жамиятининг мол-мулкига пул, қимматли қоғозлар, пул билан баҳоланадиган бошқа ашёлар ёки мулкий ҳуқуқлар ёхуд бошқа шахсга ўтказиладиган ўзга ҳуқуқлар ҳисса сифатида қўшилиши мумкин. Хўжалик жамияти иштирокчисининг қўшган ҳиссасини пул билан баҳолаш жамиятнинг муассислари (иштирокчилари) ўртасидаги келишувга мувофиқ амалга оширилади, қонунда назарда тутилган ҳолларда эса – мустақил эксперт текширувидан ўтказилиши керак.

Хўжалик ширкатлари ва жамиятлари (акциядорлар жамиятидан ташқари) акциялар чиқаришга ҳақли эмас26.

Ушбу модданинг биринчи қисми хўжалик ширкатлари ва жамиятларининг умумий моҳиятини уларнинг тузилиши орқали иштирокчиларнинг капиталлари ва шахсий фаолияти фойда олиши юзасидан умумий мақсадига эришиш учун бирлаштириладиган тижорат ташкилотлари сифатида белгилаб беради.

Хўжалик жамиятлари иштирокчиларнинг тадбиркорлик таваккалилигини чеклашга имкон беради, уларнинг жозибадорлиги кўп жиҳатдан айнан шу билан изоҳланади. Шарҳланаётган модда хўжалик ширкатлари ва жамиятларининг ўртасидаги умумий фарқлаш мезонларини бермайди, лекин Ўзбекистон Республикаси ФКнинг хўжалик ширкатлари ва жамиятларининг барча ташкилий-ҳуқуқий шаклларига бағишланган махсус моддаларидан келиб

[26] Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси. (2021 йил 1 мартгача бўлган ўзгартиш ва қўшимчалар билан). Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси www.lex.uz (расмий манба) асосида. Тошкент “Yuridik adabiyotlar publish” 2021. https://lex.uz/docs/111189

чиқиб, уларнинг орасидаги асосий фарқини қуйидаги мезон бўйича ўтказиш мумкин, деб таъкидлай оламиз:

хўжалик ширкатларида ширкатлар иштирокчиларининг капиталлари ва бевосита шахсий фаолиятларининг бирлаштирилиши бўлса, жамиятларда капиталларнинг бирлаштирилиши амалга оширилади, фаолиятни юритиш фақат маълум шахсларга юклатилиши мумкин.

Бошқача айтганда, хўжалик ширкатлари бу шахслар ва улардан ҳар бирининг бевосита ҳаракатлари (то жавобгарликкача) фойда олиш мақсадида бирлашуви бўлса, хўжалик жамиятлари эса фақат уларнинг иштирокчилари капиталларининг бирлашуви бўлиб, улардан ҳар бири нинг жамият фаолиятида бевосита иштирокисиз амалга ошади. Шу туфайли ширкатнинг ҳар бир иштирокчиси (коммандит ширкатдаги коммандитчилар бундан истисно) ширкатнинг барча мажбуриятлари бўйича ўзининг барча мол-мулки билан чекланмаган тарзда жавобгар бўлади.

Хўжалик жамиятининг иштирокчилари эса, унга иштирокчиларининг шахсий саъй-ҳаракатлари эмас, уларнинг мол-мулкини бирлаштириш хос бўлгани туфайли, жамиятнинг мажбуриятлари бўйича чекланмаган жавобгар бўлмайди (қўшимча масъулиятли жамиятлардан ташқари), уларнинг тадбиркорлик таваккалчилиги уларнинг жамият устав фондига киритган ҳиссаларининг миқдори билан чекланади.

Ушбу модданинг биринчи қисми хўжалик ширкатлар ва жамиятларга иккита асосий малакалаш белгилари хос, деб кўрсатади.

Биринчидан, улар тижорат ташкилотлари, яъни ўз фаолиятининг асосий мақсади сифатида иштирокчилар ўртасида тақсимланиши мумкин бўлган фойдани олишни кўзловчи юридик шахслар бўлади.

Иккинчидан, улар иштирокчиларнинг улушларига ёки таъсисчиларнинг акцияларига бўлинган устав фондига ёки устав капиталига эга бўлади. Устав фондидаги (устав капиталидаги) улуш иштирокчига ширкатнинг (жамиятнинг) унга юридик шахс сифатида мулк ҳуқуқида тегишли бўлган мол-мулкига ҳеч қандай ашёвий ҳуқуқларни бера олмайди.

Иштирокчининг ширкатга (жамиятга) нисбатан мажбурият, ҳуқуқий характердаги ҳуқуқлари, яъни фойданинг ва тугатишдан кейин қолган мол-мулкнинг маълум қисмини, ёхуд ширкатнинг (жамиятнинг) таркибидан чиқиб кетганда унинг мол-мулкнинг маълум бир қисмининг қийматини олиш ҳуқуқи, шунингдек, иштирокчининг ширкатни (жамиятни) бошқариш юзасидан ҳуқуқлари ва ҳоказо ҳуқуқлар қонун ҳужжатлари билан ёки таъсис ҳужжатлари

билан белгиланади. Устав фонди (устав капитали) ширкатнинг (жамиятнинг) кредиторлари манфаатларини ҳимоя қилиш учун катта аҳамиятга эга бўлгани сабабли, унинг ФКда ва унга мувофиқ қабул қилинадиган махсус қонунларда тартибга солинишига бир қатор қоидалар бағишланган.

Хўжалик жамиятлари ва ширкатлари мажбуриятлари бўйича уларнинг иштирокчилари (умумий қоидага кўра) шахсий жавобгар бўлмайди, хўжалик жамиятлари ва ширкатлари учун устав капиталининг минимал миқдори белгиланади ва уни тўлаш, унинг миқдорини кўпайтириш ва камайтиришга тегишли бўлган батафсил қоидалар киритилади.

Шарҳланаётган модданинг иккинчи қисми хўжалик ширкатлари ва жамиятлари тўлиқ ширкат, коммандит ширкат, масъулияти чекланган ёки қўшимча масъулиятли жамият, акциядорлар жамияти шаклида тузилиши мумкинлигини белгилайди, лекин умумий маънода қонун чиқарувчи хўжалик жамияти атамасини фақат шўъба ва қарам хўжалик жамиятларига нисбатан қўллайди. Қонун чиқарувчининг бундай ёндашуви, эҳтимол, у ушбу хўжалик жамиятларини юридик шахсларнинг алоҳида ташкилий-ҳуқуқий шаклига ажратиб кўрсатмасликка ҳаракат қилиши билан белгиланади, чунки улар ҳар қандай ҳолатда ёки акциядорлик жамиятлари, ёки масъулияти чекланган ёки қўшимча масъулиятли жамиятлар бўлади (шўъба хўжалик жамиятлари ҳолатида), ёки фақат акциядорлик жамиятлари бўлади (қарам хўжалик жамиятлари ҳолатида).

Ушбу модданинг 3–7-қисмлари хўжалик ширкатлари ва жамиятларида иштирок этишнинг меъёрларини белгилайди. Масалан, тўлиқ ширкатларнинг иштирокчилари ҳамда коммандит ширкатларда тўлиқ шериклар бўлиб фақат тадбиркорлар бунда ҳам якка тартибдаги тадбиркорлар, ҳам уюшган тадбиркорлар (тижоратчи ташкилотлар) бўлишлари мумкин.

Бунда улар фақат битта тўлиқ ширкатнинг иштирокчилари (тўлиқ иштирокчи) бўлиши мумкин ва айни пайтда коммандит ширкатда ҳам тўлиқ иштирокчи бўла олмайди.

Қонун чиқарувчининг бундай йўл тутиши ҳар бир иштирокчининг (тўлиқ иштирокчининг) ширкатнинг фаолиятида шахсий иштирок этиши ҳамда улардан ҳар бирининг ўз мулки етишмаганда ширкатнинг мажбуриятлари бўйича чекланмаган субсидиар жавобгар бўлиши зарурлигидан келиб чиқади. Бошқача айтганда, тўлиқ ширкатнинг ҳар бир иштирокчиси (тўлиқ иштирокчиси), аслида тадбиркор бўлгани ҳолда, унга тегишли бўлган барча мол-мулки билан ширкатнинг келиб чиқиши мумкин бўлган қарзлари юзасидан

кафил бўлади, тадбиркор ўзининг айни бир мол-мулки билан мустақил субъектлар бўлган бир нечта тўлиқ ширкатларнинг барча мажбуриятлари бўйича кафил бўлиши эса «иқтисодий тартибсизлик…» ка йўл қўймаслик мақсадида мумкин бўлмайди.

Шарҳланаётган модданинг 8-қисмида қонун чиқарувчи хўжалик ширкатлари ва жамиятларининг мазкур Кодекс ва бошқа қонунларда кўзда тутилган ҳолатлардан ташқари бошқа хўжалик ширкатлари ва жамиятларининг таъсисчилари (иштирокчилари) бўлишининг имконияти юзасидан умумий диспозитив меъёрларни кўзда тутади. Бу истиснолар, чунончи, хўжалик ширкати томонидан қарам хўжалик жамиятининг тузилиши (унда иштирок этиши) ёки унинг томонидан хусусий корхонанинг тузилиши мумкин эмаслиги ва шу кабилар билан боғлиқ.

Шарҳланаётган модданинг 9- ва 10-қисмларида хўжалик ширкати ёки жамиятининг бирламчи тарзда таъсисчилар ҳиссалари ҳисобига шакллантириладиган устав фондини (устав капиталини) шакллантириш тартиби тўғрисидаги меъёрлар келтирилган. Бундай ҳисса фақат пулда баҳоланадиган буюмлар ва мулкий ҳуқуқлар бўлиши мумкин. Ширкатлар ва жамиятларнинг иштирокчиларининг ҳиссаларини пулда баҳолаш уларнинг келишуви асосида амалга оширилади, бунда қарор бир овоздан қабул қилиниши лозим. 10-қисмида қонун чиқарувчи, шунингдек, хўжалик жамияти иштирокчисининг ҳиссасини мустақил экспертлик баҳоланиши асосида пуллик баҳоланиши мумкинлиги ҳақидаги меъёрларни белгилайди.

Кўпинча, доктринада ҳам, амалиётда ҳам интеллектуал мулк объекти (патент, муаллифлик ҳуқуқининг объекти, жумладан ЭҲМ дастурлари, ва ҳоказо) ёки «ноу-хау» хўжалик ширкати ёки жамиятининг мол-мулкига ҳисса бўла олмаслиги ҳақидаги қоидалар белгиланади. Лекин жамиятга ёки ширкатга лицензия шартномасига мувофиқ бундай объектдан фойдаланиш ҳуқуқи ҳисса сифатида тан олиниши мумкин, бунда шартнома қонун ҳужжатлари билан белгиланган тартибда рўйхатдан ўтказилган бўлиши лозим. Бу изоҳни асосли деб топиш қийин. Ушбу қоидалар ўзи пул баҳосига эга бўлмаган объектдан фойдаланиш ҳуқуқи қандай қилиб пул баҳосига эга бўлиши мумкинлигини тушунтириб бермайди.

Бундан ташқари, интеллектуал мулкнинг ҳар қандай объекти пулда баҳоланмайди, деган хулосанинг ўзи интеллектуал мулк объектлари эгаларининг мулкий ва мутлақ ҳуқуқларини мустаҳкамловчи интеллектуал мулк тўғрисидаги амалдаги ҳуқуқий меъёрларга қиёсан хато бўлиб кўринади.

Амалиёт эса камида патент билан тасдиқланган ихтиро, товар белгиси, хизмат кўрсатиш белгиси, ЭҲМ учун дастур, селекция ютуқлари, саноат мулкининг объектлари каби мутлақ ҳуқуқларнинг объектлари сўзсиз иқтисодий қийматига эга бўлиши ва, демакки, пулда баҳоланиши мумкинлигини кўрсатади. Қонун чиқарувчи уларнинг қийматини пулда баҳоланиши учун фақат хўжалик ширкатлари ва жамиятларининг иштирокчилари хоҳиши мавжуд бўлиши кераклигини белгилаб беради. Шунингдек, фуқаронинг қадр-қиммати ва шаъни, унинг касбий малакалари, билимлари, кўникмалари ва бошқа шахсий хусусиятлари, шунингдек, хўжалик ширкати ёки жамиятининг фаолиятида иштирок этувчи якка тартибдаги тадбиркорнинг ва (ёки) тижорат ташкилотининг ишчанлик обрўси каби номоддий бойликлар ўз табиатига кўра пул баҳосига эга бўла олмайди ва шунинг учун хўжалик жамиятининг ёки ширкатининг мулкига ҳисса бўла олмайди, деб айтиш мумкин27.

Хўжалик ширкати ҳақида гапирадиган бўлсак, хўжалик ширкати – бу ширкат номидан ҳаракат қилувчи икки ёки ундан ортиқ шахснинг тадбиркорлик фаолиятини амалга ошириш учун тузилган шартномавий юридик шахс мақомига эга бўлган бирлашмасидир.

Х.Р.Раҳмонқулов ва С.С.Гулямов ширкатнинг хусусиятлари сифатида камида икки иштирокчи бўлишлиги, аъзоларнинг ширкат мажбурияти юзасидан чекланмаган солидар жавобгарлиги, юқори даражадаги ишонч ва тадбиркорлик фаолияти соҳасида тан олишликни кўрсатадилар28. Т.В.Кашанина эса ширкат кишиларнинг ихтиёрий-шартномавий бирлашмаси эканлиги, мулкий ва шахсий имкониятларни ҳамда мулкий воситаларни бирлаштириши, биргаликдаги тадбиркорлик фаолиятидан фойда олишни кўзлашни эътироф этса29, Аль-Марадшех Маджед Ахмед ширкат иштирокчиларнинг шахсий иштироки ва ўзаро ишончига асосланишини таъкидлайди30, Ж.Юлдашев хўжалик ширкатларининг ўзига хос хусусиятлари сифатида хўжалик ширкатида унинг мажбуриятлари учун иштирокчилар ўз мулкдари билан солидар ва субсидиар тарзда жавобгар бўлиши, ширкатнинг тадбиркорлик фаолиятида иштирокчиларнинг шахсий иштироки

[27] Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексига шарҳ . 1-жилд.
Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академиясининг академиги, юридик фанлари доктори, профессор Х. Р. Рахмонкулов, юридик фанлари доктори, профессор О. О. Окюлов таҳрири остида. Тошкент «Вектор-Пресс» 2010. https://www.osce.org/files/f/documents/8/7/74875.pdf.
[28] Раҳмонқулов Х.Р., Гулямов С.С. Корпоратив ҳуқуқ. – Тошкент: ТДЮИ, 2007. – 107-б.
[29] Кашанина Т.В. Корпоративное право Учебник. – М.: НОРМА-ИНФРА-М, 1999. – 161-162 с.
[30] Аль-Марадшех Маджед Ахмед. Хозяйственное товарищество по законодательству Иордании. Автореф. дисс... канд.юрид.наук. – Ташкент: 1999. – 10 с.

(коммандитчилардан ташқари) бирламчи эканлиги, ширкатда таъсис ҳужжати таъсис шартномаси ҳисобланиши ва бошқаларни келтириб ўтади31.

Хўжалик ширкатларининг унинг мажбуриятлари учун иштирокчилар ўз мулклари билан солидар ва субсидиар тарзда жавобгар бўлишлари, унинг тадбиркорлик фаолиятида иштирокчилар шахсий иштироки характерли (коммандитчилардан ташқари), таъсис ҳужжати таъсис шартномаси ҳисобланиши, хўжалик ширкатларидан иштирокчилар чиқиб кетадиган бўлса, тегишлича унинг таъсис ҳужжатига ўзгартириш киритилиши унинг ўзига хос хусусиятларини ташкил этади.

Ўзбекистон Республикасининг “Хўжалик ширкатлари тўғрисида”ги 2001-йил 6-декабрьда қабул қилинган Қонун32ининг 3-моддасига мувофиқ муассисларнинг (иштирокчиларнинг) улушларига (ҳиссалари га) бўлинган устав фондига (устав капиталига) эга бўлган тижорат ташкилоти хўжалик ширкати ҳисобланади, бундай ширкатда муассислар (иштирокчилар) ёки улардан айримлари ширкат номидан тадбиркорлик фаолияти юритишда шахсан иштирок этадилар.

Хўжалик ширкати тўлиқ ширкат ёки коммандит ширкат шаклида тузилади.

Хўжалик ширкати, агар унинг таъсис шартномасида бошқача қоида белгиланган бўлмаса, номуайян муддатга тузилади.

Хўжалик ширкати ўзининг мустақил балансида ҳисобга олинадиган алоҳида мол-мулкига эга бўлади, ўз номидан ҳуқуқларини олиши, мажбуриятларга эга бўлиши, судда даъвогар ва жавобгар бўлиши мумкин.

Хўжалик ширкатларини иккига бўлиб ўрганамиз.

Улар қуйидагилар:

Тўлиқ ширкат - иштирокчилари (тўлиқ шериклари) ўз ўрталарида тузилган шартномага мувофиқ ширкат номидан тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланадиган ҳамда унинг мажбуриятлари бўйича ўзларига қарашли бутун мол-мулк билан жавоб берадиган ширкат ҳисобланади.

Шахс фақат битта тўлиқ ширкатнинг иштирокчиси бўлиши мумкин.

Коммандит ширкат – ширкат номидан тадбиркорлик фаолиятини амалга оширадиган ҳамда ширкатнинг мажбуриятлари бўйича ўзларининг бутун мол–мулклари билан жавоб берадиган иштирокчилар (тўлиқ шериклари) билан бир қаторда ширкат фаолияти билан боғлиқ зарар учун ўзлари қўшган ҳиссалар

[31] Юлдашев Ж.И. Акциядорлик жамиятлари – фуқаролик ҳуқуқининг субъекти сифатида. Юрид.фан.номз. Дисс... – Тошкент: 2008. – 53 б.
[32] https://lex.uz/docs/21826

доирасида жавобгар бўладилар ҳамда ширкат томонидан тадбиркорлик фаолиятини амалга оширишда қатнашмайдиган бир ёки бир неча иштирокчи (ҳисса қўшувчи, коммандитчи) мавжуд бўлса, бундай ширкат коммандит ширкат ҳисобланади.

Коммандит ширкатда қатнашаётган тўлиқ шерикларнинг ҳуқуқлари ва уларнинг ширкат мажбуриятлари бўйича жавобгарлиги Ўзбекситон Республикаси Фуқаролик кодексининг қоидалари билан белгиланади.

Шахс фақат битта коммандит ширкатда тўлиқ шерик бўлиши мумкин. Тўлиқ ширкат иштирокчиси коммандит ширкатда тўлиқ шерик бўла олмайди.

Коммандит ширкатдаги тўлиқ шерик ўша ширкатнинг ўзида ҳисса қўшувчи ва бошқа тўлиқ ширкатда иштирокчи бўлиши мумкин эмас.

Коммандит ширкатнинг фирма номи барча тўлиқ шерикларнинг номлари (номланиши)ни, шунингдек «коммандит ширкат» деган сўзларни ёки камида битта тўлиқ шерикнинг «ва компания» деган сўзлар қўшилган номи (номланиши)ни, шунингдек «коммандит ширкат» деган сўзларни ўз ичига олиши керак. Агар коммандит ширкатнинг фирма номига ҳисса қўшувчининг номи киритилган бўлса, бундай ҳисса қўшувчи тўлиқ шерикка айланади.

Ширкатда бошқарув қуйидаги тартибда амалга оширилади:

Иштирокчиларнинг умумий йиғилиши ширкатнинг олий бошқарув органи ҳисобланади. Ширкат иштирокчилари умумий йиғилишининг ваколатларига қуйидагилар киради:

ширкат фаолиятининг асосий йўналишларини белгилаш;

ширкатни қайта ташкил этиш ва тугатиш;

таъсис шартномасига ўзгартишлар ва қўшимчалар киритиш;

ширкат фойдасини (зарарларини) унинг иштирокчилари ўртасида тақсимлаш тўғрисида қарор қабул қилиш;

ширкат устав фондини (устав капиталини) кўпайтириш ва камайтириш тўғрисида қарорлар қабул қилиш;

йиллик ҳисоботларни ва йиллик бухгалтерия балансларини тасдиқлаш;

ширкатнинг таъсис шартномасида назарда тутилган бошқа масалаларни ҳал қилиш.

Ширкат фаолиятини бошқариш унинг барча иштирокчиларининг умумий келишувига биноан амалга оширилади. Ширкатнинг таъсис шартномасида қарор иштирокчиларнинг кўпчилик овози билан қабул қилинадиган ҳоллар назарда тутилиши мумкин.

Ширкатнинг ҳар бир иштирокчиси, агар таъсис шартномасида иштирокчилар овозининг сонини аниқлашнинг бошқача тартиби назарда тутилган бўлмаса, бир овозга эга бўлади.

Ширкатнинг ҳар бир иштирокчиси, у ширкатнинг ишларини юритишга ваколатли ёки ваколатли эмаслигидан қатъи назар, ишларни юритишга доир барча ҳужжатлар билан танишишга ҳақлидир. Бундай ҳуқуқдан воз кечиш ёки уни чеклаб қўйиш, шу жумладан ширкат иштирокчиларининг келишувига биноан чеклаб қўйиш ҳақиқий эмас.

Ширкатнинг жорий фаолиятини бошқариш мақсадида таъсис шартномасида ширкатнинг ижро этувчи органини тузиш назарда тутилиши мумкин. Ижро этувчи органни тузиш ва унинг ваколатлари, унинг аъзоларига ҳақ тўлаш тартиби ширкатнинг таъсис шартномаси ҳамда бошқа ҳужжатлари билан белгиланади.

Иштирокчининг ширкатдан чиқиб кетиши

Ширкатнинг иштирокчиси ширкатда иштирок этишдан воз кечишини билдириб, ундан чиқиб кетишга ҳақли.

Номуайян муддатга таъсис этилган ширкатда иштирок этишдан воз кечишини иштирокчи ширкатдан амалда чиқиб кетишдан камида уч ой олдин билдириши керак. Муайян муддатга таъсис этилган ширкатда иштирок этишдан, ширкатнинг таъсис шартномасида белгилаб қўйиладиган узрли сабабга кўрагина, муддатидан илгари воз кечиш мумкин.

Ширкатни қайта ташкил этиш ва тугатиш

Ширкатни қайта ташкил этиш қонунчиликка мувофиқ амалга оширилади.

Ширкат қонун ҳужжатларида назарда тутилган асосларга кўра, шунингдек ширкатда ягона иштирокчи қолган тақдирда тугатилади. Бундай иштирокчи ширкатнинг ягона иштирокчисига айланган пайтдан эътиборан олти ой ичида янги иштирокчиларни қабул қилишга ва ширкатни сақлаб қолишга, ширкат томонидан амалга оширилаётган фаолиятни молиялаштириш тўғрисида ҳисса қўшувчилар билан шартнома тузишга ва коммандит ширкат тузишга, ширкатни қайта тузиш ёки тугатишга ҳақлидир.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси. (2021 йил 1 мартгача бўлган ўзгартиш ва қўшимчалар билан). Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси www.lex.uz (расмий манба) асосида. Тошкент “Yuridik adabiyotlar publish” 2021. https://lex.uz/docs/111189;

2. Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексига шарҳ . 1-жилд.

3. Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академиясининг академиги, юридик фанлари доктори, профессор Х. Р. Рахмонқулов, юридик фанлари доктори, профессор О. О. Оқюлов таҳрири остида. Тошкент «Вектор-Пресс» 2010. https://www.osce.org/files/f/documents/8/7/74875.pdf;

4. Раҳмонқулов Х.Р., Гулямов С.С. Корпоратив ҳуқуқ. – Тошкент: ТДЮИ, 2007. – 107-б;

5. Кашанина Т.В. Корпоративное право Учебник. – М.: НОРМА-ИНФРА-М, 1999. – 161-162 с;

6. Аль-Марадшех Маджед Ахмед. Хозяйственное товарищество по законодательству Иордании. Автореф. дисс... канд.юрид.наук. – Ташкент: 1999. – 10 с;

7. Юлдашев Ж.И. Акциядорлик жамиятлари – фуқаролик ҳуқуқининг субъекти сифатида. Юрид.фан.номз. Дисс... – Тошкент: 2008. – 53 б;

8. https://lex.uz/docs/21826.

BOLALAR RUHIYATI VA SHOIR “MEN”I

Gulira’no Bekqulova
magistr
Ilmiy rahbar: Gulchehra Imomova
filologiya fanlari doktori

Annotatsiya: Barcha shoirlarni bolalik o‘ziga maftun etgani kabi Xurshid Davron ijodida ham bolalik mavzusi muhim o‘rin tutadi. Shoir she’riyatida shoirning “men”i o‘ziga xos tarzda aks etadi.

Kalit so‘zlar: konsepsiya, psixologizm, ruhiyat, kechinma, g‘oya, mavzu.

Annotation: Just as childhood fascinates all poets, the theme of childhood occupies an important place in Khurshid Davron’s work. In the poet’s poetry, the "I" of the poet is reflected in a unique way.

Keywords: concept, psychology, psyche, experience, idea, theme.

Barcha shoirlarni bolalik o‘ziga maftun etgani kabi Xurshid Davron ijodida ham bolalik mavzusi muhim o‘rin tutadi. Shoir o‘zining 1986-yilda nashr etilgan to‘plamini “Bolalikning ovozi”deb nomlashi bejiz emas.

Odatda bolalik davrida insonga hamma narsa go‘zal bo‘lib ko‘rinadi. Borliq oppoq nurga chulg‘anganday tuyuladi. Xurshid Davron o‘zining bolalik haqidagi she’rida “...Oppoq edi boshda bu dunyo, Ko‘cha oppoq, kechalar oppoq” deb yozishi bejiz emas. Shoir shu bilan birga ma’noni yana ham kuchaytirish uchun “Qanday yaxshi ekan bolalik”, “Oppoq ranglar bilan yashamoq”, deb yozadi.

Darhaqiqat, beg‘ubor bolalikning har bir oni zavqli va faraxbaxsh. Qirlarda ochilgan ilk bahor elchisi bo‘lgan boychechaklarni terib kelib, odamlarga ulashish,sumalak pishirish oldidan turli toshlarni terib kelish, yoz kunlari anhoru soylarda mazza qilib cho‘milishning gashtiga ne yetsin. Xurshid Davron betakror bolalikning ana shunday ta’rifini keltirar ekan, ularga o‘zining bolalik haqidagi sezimlarini singdirib yuboradi.

Moviylandi keyin barchasi
Bolaligim termular mahzun:
Qorachig‘i tunning parchasi,
Ilk sevgisi kiprikdek uzun.
Keyin asta xira tortdi nur,
Aralashdi oq,yashil,moviy.

Bolalikdan keyingi umr
Daryodek tinch oqa boshladi.[33]

Shoir shu tariqa bolalikdan keyingi umr tinch oqar daryo kabi oqib o‘tishini tasvirlaydi.

Xurshid Davron ijodida bolalik mavzusida she’rlarda shoirning bolalik mavzusida yozilgan she’rlarda shoirning bolalik va bolalik bilan bog‘liq xotiralari, lirik “men”ning sezimlari o‘z ifodasini topgan. Xurshid Davron bolalik haqida qalam tebratar ekan, u o‘zi sinchkovlik bilan kuzatgan voqea-hodisalar asosida chiroyli manzaralar chizadi,hech kim aytmagan gaplarni aytishga harakat qiladi,kutilmagan o‘xshatish, sifatlashlar va jonlatirishlardan o‘rinli foydalanadi. Har bir tasviriy vositalarni o‘zining maqsadini amalga oshirish uchun xizmat qildirishga yo‘naltiradi. Buning uchun tinmay izlanadi, satrlarga sayqal beradi, so‘zlar saralaydi. Natijada bunday ruhda bitilgan she’rlar kitobxon yuragiga “jiz”etib tegadi,kitobxonning yodiga o‘zining betakror va go‘zal bolaligini solib qo‘yadi.

Chunonchi Xurshid Davronning “Bolaligim o‘g‘irlab sekin” satrlari bilan boshlanuvchi she’rini olib ko‘raylik. Ushbu she’r ham bolalik haqida. Biroq she’r butunlay o‘zgacha ruhda. Lirik qahramon bolalikning yettinchi osmonda sarxush kezib orzular qanotida parvoz qiladi. Baxtiyor hayot kechiradi.U bolaligicha qolganday,bolalikning charog‘on ko‘chalarida shodon kezib yurardi. Lirik qahramon bolaligini o‘g‘irlagan “yillar daryo kabi oqqanligini sezmaydi. Do‘stlari uning sochlaridagi oq tolalarga hayron boqib, kimdir yillar sur’atini so‘kkanda, yana boshqasi esa bog‘ tomon boqib o‘yga cho‘mgandagina bolaligi uni allaqachon tark etganligini anglaydi.

Kunlar xazon kabi sarg‘aydi,
Uchib ketdi yaproqlar kabi
Uch kun qalbga dunyo sig‘ardi,
Bugun sig‘mas o‘zimning dardim.[34]

deb yozadi. She’rning so‘ngida esa “O,bolalik,mening quvonchim”deya xitob qiladi. Darhaqiqat, bolalik behisob quvonchlardan iborat. Bu quvonchlarni sanab-sanog‘iga yetolmaysiz. Sizning osmonda parvoz qilayotgan varragingizning o‘zi sizga bir olam quvonch bag‘ishlaydi. Osmonga kamalak chiqqanda quvonganlaringiz-chi? Qor-bo‘ron o‘ynaganda,qorbobo yasaganda,chena uchgandagi quvonchu shodliklaringizni hech narsa bilan baholab bo‘lmaydi. Tillolarga bergusiz bolalik zavqi o‘zgacha. Shuning uchun ham inson ulgaygan sayin bolaligini

[33]Хуршид Даврон. Шеърлар. –Тошкент. 2014.
[34]Хуршид Даврон. Шеърлар. –Тошкент. 2014.

qo‘msaydi,uning qadriga yetmaganidan afsuslanadi. Hatto yetmishga,saksonga,yuzga kirgan chog‘ida ham bola bo‘lib qolgisi keladi. Bu tuyg‘ular kitobxonning borlig‘ini ham qamrab oladi. Shoir she’rining ta’sir kuchi ham xuddi mana shundadir.

Xurshid Davronning “Jiyda gulin isladim” she’ri ham bolalik haqida. Ushbu she’rda ham beg‘ubor va betakror bolalik haqida kuylanadi. SHe’r juda qisqa.Lekin unda shoirning bolalik haqidagi tiniq o‘ylari,quvonchu sog‘inchlari mana man deb aks etib turibdi:

Yig‘lama,deb shivirlab
Yupata boshlar ajib,
Mittigina boychechak
Titroq qo‘llarim tutib...[35]

Ha, bolalik,ana shunday beg‘ubor va betakror. Afsonaviy bog‘u-rog‘larga, rango-rang dunyolar-u turfa gullarga chulg‘angan go‘shalari bor bolalikning. Qancha kezsangiz ham zerikmaydigan bir-biridan charog‘on ko‘chalari bor bolalikning. Shuning uchun ham Xurshid Davron she’rlarida bolalik mavzusiga qayta-qayta murojaat qilaveradi. Har gal bolalikning eng oppoq, oydan-da,kundan-da go‘zal faraxbaxsh onlarining,inja tuyg‘ularini qalamga olishdan sira charchamaydi. Tillolarga bergusiz bolaligini,uning go‘zal dunyosini har bir she’rida o‘zgacha ruhda,o‘zgacha manzaralarda ko‘radi,ularni sevimli kitobxoniga ham ilinadi.

Xurshid Davronning “Bolalik haqida she’r”ini olib ko‘raylik. SHe’r 1980 yilda yozilganini hisobga olsak, shoir ayni qirchillama yigit yoshi. Mana shu yoshida bolalikni qo‘msashi tabiiy. Yuqorida aytganimizdek odam keksami, yoshmi baribir beg‘ubor va oppoq tuyg‘ularga boy bolaligini qo‘sayveradi. Shuning uchun ham Xurshid Davron bolalik haqida quyidagilarni yozadi:

Maysalarni majaqlamayman-
Maysalar daraxtga aylanishiga
Ishonchimni yo‘qotibman hali.
Hamon qo‘rqaman-
Bolalikda qo‘shnimizning itidan,
Ertak kitobdarim tugab qolishidan qo‘rqardim
Bugun esa onamning oppoq
Sochlariga boqib qo‘rqaman.[36]

[35]Хуршид Даврон. Шеърлар. –Тошкент. 2014.
[36]Хуршид Даврон. Шеърлар. –Тошкент. 2014.

Demak, shoirning lirik qahramoni daraxtlar bilan so‘zlashgan onlarini,qushlar bilan lug‘atsiz so‘zlashganlarini unutgancha yo‘q. Uning tasavvurida azim daraxtlar ertak so‘zlayotganday,qushlar esa o‘z tillarida chug‘urlashib qo‘shiq kuylayotganday.

Bolaligimizda yulduz uchishi bilan bog‘liq rivoyatlarni eshitganmiz. Bobo,momolarimiz yulduz uchsa yana bir inson hayotdan ko‘z yumdi deyishardi. Shoirning lirik qahramoni o‘sha rivoyatlar taassurotida yashayotgani uchun yulduz uchsa hamon qo‘rqadi. U maysalarni toptamaydi. Chunki maysalarining daraxtlarga aylanishi haqidagi rivoyatlarga hali-hanuz ishonadi. Bolaligida qo‘shnisining itidan qo‘rqqan bo‘lsa bu odat hali ham uni tark etmagan. Odatda bolalar ertak kitoblardagi sevimli ertaklari tugab qolishidan qo‘rqishadi. SHe’rning lirik qahramonida ham bu odat bo‘lgan.

Bugun esa lirik qahramon ulg‘aygan. Endi uning dunyoqarashlari ham o‘zgargan.Bolaligida turli qo‘rquvlar,hislar o‘rnini boshqalari egallagan. Endi uning sezimlari ham o‘zgacha.Shuning uchun ham u bolalik haqidagi she’rining oxirida “Bugun esa onamning oppoq sochlariga boqib qo‘rqaman”, deydi. Bu holat keksalik belgisi. Inson keksaygandan so‘ng bu dunyodan ketishi mumkin. Shuning uchun endi lirik qahramon onasidan ayrilib qolishdan juda qo‘rqadi. Onasisiz yashashni istamaydi. Zero,onalarsiz, ularning duolarisiz hayotimiz mazmunsiz va huvillab qolgan bo‘lardi.

Baxt, Vatan, tabiat, fojeaviylik, xunuklik va go‘zallik, gul va bahor! Bular Xurshid Davronning she’riyatidagi eng asosiy poetik g‘oyalarni ochuvchi kalitlardir. Shoir har bir she’riga ana shu tasvirlarni, betakror manzaralarni singdirishga harakat qiladi. O‘zi zavq olgan, qalbini inja tuyg‘ularga to‘ldirib, hayotini gul kabi bezagan manzaralar tasvirini ifodalash, ishonarli va rango-rang bo‘yoqlar orqali chizib berish hadisini olgan.

Xullas, voqelikka yangicha munosabat, yangicha fikrlash-dunyoqarash san’atkorning g‘oyaviy poeziyasi bilan chambarchas bog‘lanib ketadi. “Chinakam shoir birinchi navbatda mutafakkirdir, hayot haqida fikrlovchi, uning ustidan hukm chiqaruvchi faylasufdir, chinakam poeziya esa hamma vaqt his-tuyg‘uga aylanib ketadigan fikrdan yoki fikrga aylangan his-tuyg‘ulardan iboratdir. Bu umumlashmalarning shakli har xil bo‘lishi mumkin, undan qat’iy nazar agar umumlashma bo‘lmasa, she’r she’rligicha qolib keta beradi, poeziya namunasiga aylanmaydi. Umumlashmalar obrazli tafakkur vositasida maqsadga muvofiq shaklga

kiradi, binobarin, obrazli tafakkur poeziyaning ham spetsifikasidir”.[37] Xurshid Davron she’riyati va uning g‘oyalari ham shu tamoyillarga asoslangan.

[37]Шарафуддинов.О. Замон. Қалб. Поэзия. Т., 1990. 14-бет

INSON QADR-QIMMATINI ULUG‘LASH- ENG OLIY QADRIYAT

Zuhra Kimsanboyeva Saminjon qizi
Namangan davlat universiteti Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o‘qitish metodikasi (ma’naviyat asoslari) yo‘nalishi magistranti
e-mail: kimsanboyevazuhra@gmail.com

Dostonbek Boydedayev Xusniddin o‘g‘li
Namangan davlat universiteti Tarix yo‘nalishi talabasi
e-mail: boydedayevdosyonbek7@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada inson, uning shaxsiyati, insonga e’tiborning xalqaro va milliy ko‘rinishlari hamda ushbu sohada olib borilayotgan islohotlar, yangilik va o‘zgarishlar haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: inson, qonun, huquq, majburiyat, davlat, islohot, qadriyat, oila, jamiyat, yoshlar.

Annotation: this article talks about a person, his personality, international and national manifestations of attention to a person, as well as reforms, innovations and changes in this field.

Key words: person, decree, law, commitment, state, reform, value,family, society, young people.

Inson tushunchasi tabiat va jamiyat qonunlarini o‘zaro bog‘lovchi omil hisoblanadi. Hech bir davlat, hech bir millat yo‘qki, o‘z fuqarolarining erki, ozodligi, huquq va erkinliklarining ta’minlanishi uchun harakat qilmasa, fuqarolariga g‘amxo‘rlik qilmasa. Chunki fuqarolari baxtli va to‘kin-sochin hayot kechirmagan hech bir davlat o‘z taraqqiyotida oldinga qadam tashlay olmaydi.

Shunga ko‘ra, ushbu maqolada inson qadri va insonga e’tibor tushunchalarining milliy va xalqaro miqyosda qay darajada qaror topganini aniqlash uchun ayrim jabhalarda amalga oshirilgan va davom ettirilayotgan islohotlarga to‘xtalib o‘tamiz.

Asosiy qism: O‘zbek xalqi azal-azaldan o‘z qo‘shnilari bilan samimiy aloqalar olib boradigan, mehmondo‘st, muhtojlardan yordamini ayamaydigan darajada bag‘rikeng, bolajon xalq sifartida dong taratgan. Avloddan avlodga o‘tib kelayotgan yuqoridagi kabi go‘zal an’analar, afsuski, avval Chor Rossiyasi, keyin Sovetlar davrida izdan chiqarib yuborildi. O‘zbek millatini ich-ichidan parchalash, milliy va etnik nizolarni keltirib chiqarish uchun ko‘plab tadbirlar amalga oshirildi va bunga

qaysidir ma’noda erishildi ham. Natijada turfa xil ziddiyatlardan boshi chiqmay qolgan millatimiz hayoti, insonlarning qadr-qimmati, huquqlari kabi jihatlar deyarli e’tiborga olinmay qo‘yildi.

Ammo Islom Abdug‘aniyevich Karimovning jasoratlari, uzoq vaqt davomida qilgan harakatlari, matonatli faoliyati samarasi bo‘lgan mustaqilligimiz bizga ko‘plab imkoniyatlar taqdim etdi. Jumladan, mustaqillikning ilk kunlaridan boshlab inson huquqlarining ta’minlanishi hamda inson qadr-qimmatini yerga uruvchi harakatlarni tugatish uchun harakat boshlandi. Bu borada I. A. Karimovning mamlakatda inson qadri va davlatimizning rivojlanish yo‘li haqida quyidagi fikrlari keltirib o‘tilgan: “Islohot- islohot uchun emas, avvalo inson uchun, uning farovon hayoti uchun xizmat qilishi kerak degan maqsad mujassam ekanini va uning amaliy ifodasini barcha sohalarda ko‘rish, kuzatish qiyin emas.

Agarki biz mustaqillikka erishganimizdan so‘ng bosqichma-bosqich rivojlanish yo‘lini emas, balki shok <<shok terapiyasi>> deb nom olgan inqilobiy sakrash yo‘lini tanlasak, eng qiyin vaziyatlarda aksariyat aholimiz qanday ahvolga tushib qolgan bo‘lar edi?”[1].

Fikrlarini davom ettirar ekan, I. A. Karimov tezkor rivojlanishning ayrim hollarida aholini qiyin ahvolga solib qo‘ygandan ko‘ra, barqaror rivojlanish yo‘li orqali aholining turmush tarzini bir maromda rivojlantirishni ma’qul ko‘rilganini e’tirof etgan. Bundan ko‘rinadiki, o‘zbek millatining hayot tarziga davlat siyosati darajasida e’tibor berilgan. Inson qadri masalasida gap ketganda, aholining doimiy e’tibor markazida turadigan qatlamlari: yoshlar, keksalar, imkoniyati cheklangan va boquvchisini yo‘qotganlar, yosh oilalarga katta imkoniyatlar yaratildi.

1996-yildan boshlab 16 yoshgacha bolalari bo‘lgan barcha oilalarga beriladigan har oylik nafaqalar ko‘paytirilib, bu nafaqalar bolalarning soniga qarab quyidagi miqdorda belgilandi: bir bolali oilalarga- eng kam ish haqining 30%; ikki bolali oilalarga- eng kam ish haqining 60%; uch bolali oilalarga- eng kam ish haqining 80%; to‘rt bolali oilalarga- eng kam ish haqining 100%; besh va undan ko‘p bolali oilalarga- eng kam ish haqining 120%[2].

1997-yildan boshlab, har yili 1-sinf o‘quvchilariga bepul o‘quv anjomlari, darsliklarni berish joriy etildi, kam ta’minlangan oilalarning boshlang‘ich sinflarda o‘qiydigan bolalariga bepul qishki issiq kiyimlar berish yo‘lga qo‘yildi.

Keksalar masalasiga to‘xtaladigan bo‘lsak, 2005-yil- “Sihat-salomatlik yili”da 2 mingga yaqin yolg‘iz nuroniyning uy-joyi davlat tomonidan ta’mirlandi, kam ta’minlangan oilalar va keksa fuqarolarga moddiy yordamlar ko‘rsatildi.

“Nuroniy” jamg‘armasi hisobidan, aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlariga, faxriylarning davolash maskanlariga, “Saxovat” va “Muruvvat” uylariga dori-darmonlar yetkazib berildi, nuroniylar to‘liq dispenser ko‘rigidan o‘tkazildi. Hozirgi kunda poytaxtimizda faxriylarimiz uchun barcha qulayliklarga ega bo‘lgan 150 o‘rinli “Nuroniy” shifoxonasi xizmat qilmoqda. Chekka hududlardagi shifoxonalarda ham yolg‘iz keksalar va nogironlarni davolash uchun “Nuroniylar xonalari” bepul faoliyat ko‘rsatmoqda. Islohotlarning davomi sifatida 2015-yil- “Keksalarni e’zozlash yili” deb e’lon qilindi.

Bundan tashqari, bolalikdan nogiron tug‘ilish holatlarini kamaytirish maqsadida ona va bola skrininggi tizimi joriy qilindi, yosh bolalarni turli xil allergik kasalliklar va epidemiyalarga qarshi emlash darajasi 100%ni tashkil etmoqda.

Natijada 2015-yilga kelib, jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti ma’lumotlariga ko‘ra, yurtimizda tug‘ilayotgan bolalarning 92% qismi sog‘lom holda tug‘ilmoqda. Bunday natijalarga erishishda 2007-yil- “Ijtimoiy himoya yili” davlat dasrturida amalga oshirilgan islohotlar ham katta ahamiyatga ega bo‘ldi.

Jamiyat hayoti va rivojining asosi bo‘lgan oila masalasi ham davlat ahamiyatidagi masala hisoblanadi. Bu borada ham islohotlar davomli ravishda olib borilmoqda. 1998-yil- “Oila yili”, 2012-yil esa “Mustahkam oila yili” deb e’lon qilinishi bu boradagi islohotlarga asos bo‘ldi. Shuningdek, har yili 15-may- Xalqaro oila kuni ham davlat miqyosida keng nishonlanib kelinadi[3].

Abdurauf Fitrat aytganidek: “Agar bir mamlakat aholisi axloqsizlik va johillik bilan oilaviy munosabatlarni zaiflashtirib yuborsa va intizomsizlikka yo‘l qo‘ysa, shunda bu millatning saodati va hayoti shubha ostida qoladi”. Shu sababdan ham oila totuvligi doimiy ahamaiyatli mavzu hisoblangan.

Bu borada yosh oilalarning oldidagi eng dolzarb muammolardan biri uy-joy masalalari bilan bog‘liq muammolar bo‘ladi. Bu masalaga davlatimiz islohotlar orqali yechim topmoqda. Jumladan, 1989-1990-yillarda 1,5 milliondan ko‘proq oilaga qo‘shimcha yer maydonlari ajratildi, 700 ming oilaga tomorqa yerlari berildi.

2009-yil 3-avgustdagi “Qishloq joylarda uy-joy qurilishi ko‘lamini kengaytirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi prezident qaroriga ko‘ra, qishloq infratuzilmasiga katta e’tibor qaratildi. 2009-2016-yillarda qishloqlarda 69557 ta namunaviy uy-joylar qurildi. Natijada 83,5 mingdan ortiq oilaning yashash sharoiti yaxshilandi. Albatta, yosh oilalarni imkon qadar uy-joy va shinam sharoitlar bilan ta’minlanishi kelajak avlodning munosib ulg‘ayishiga asos bo‘la oladi.

Birgina Namangan viloyatining o‘zida 2009-2016-yillarda 182 ta qishloq massivida na’munaviy loyihalar asosida 5 mingga yaqin uy-joy qurilib, foydalanishga topshirildi, 375 ming atrofida bo‘sh ish o‘rinlari yaratildi[4].

2016-yildan boshlab, Shavkat Mirziyoyev prezidentlik lavozimiga kelganidan so‘ng, inson huquqlariga oid bo‘lgan islohotlar davom ettirildi, ularning ko‘lami kengaytirildi hamda mavjud shart-sharoit va resurslar yordamida yananda jadallashtirildi.

Sh. M. Mirziyoyev o‘z nutqida: “Biz adolat- qonun ustuvorligida degan tamoyil asosida jamiyatimizda qonunga hurmat, huquqbuzarlik holatlariga murosasizlik xissini kuchaytirishga qaratilgan ishlarimizni jadal davom ettiramiz.

Bu borada huquqbuzarlik holatlarining oldini olishga alohida e’tibor qaratiladi”- degan fikrni aytib otgan[5].

Shuningdek, Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganlaridek: “Bugungi kunda mamlakatimizda yuritilayotgan davlat siyosatining asl mohiyati va pirovard maqsadi- xalqimizning dard-u tashvishlari, hayotiy muammo va ehtiyojlaridan doimo xabardor bo‘lib, uning moddiy farovonligini oshirish, munosib turmush darajasi va sifatini ta’minlash, tinch hayotini himoya qilishdir.

Eng muhimi- xalqimiz o‘z hayotidan va davlatdan rozi bo‘lib yashashini ta’minlash bugun barchamizning bosh vazifamizdir”[6].

Ushbu fikrlarni amaliy tasdiqlari ham xalqimiz e’tirofiga sazovor bo‘lmoqda. Jumladan, “Davlat- inson uchun” degan ezgu g‘oyani tatbiq etish maqsadida 2022-2026-yillarga mo‘njallangan Yangi O‘zbekisatonning taraqqiyot strategiyasini bevosita xalqimiz bilan maslahatlashib, odamlarning fikr va takliflari asosida ishlab chiqildi[7].

Prezidentimiz kirib kelayotgan 2023-yilni “Insonga e’tibor va sifatli ta’lim yili” deb e’lon qilishni taklif etdi[8]. Bu ham inson qadri doimiy ravishda davlat siyosati darajasida turishini anglatadi. Shuningdek, yurtboshimiz “Insonga e’tibor va sifatli ta’lim yili” davlat dasturi doirasida 70ta yangi maktab qurilishini va 460ta maktab kengaytirilib, ikki smenalik ta’limga barham berilishini ta’kidlab o‘tdi.

Inson huquq va manfaatlariga bo‘lgan e’tiborni xalqaro miqyosda qay darajada ekanini ko‘rsatish uchun BMT faoliyatiga nazar tashlashning o‘zi yetarli hisoblanadi. Bu borada BMT ning ilk ishi 1948-yil 10-dekabrda 30 moddadan iborat “Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi”ni qabul qilishi bo‘ldi. 1950-yildan boshlab har yili 10-dekabrda “Inson huquqlari kuni” nishonlanadi[9].

Shuningdek, BMT bolalar huquqlari himoya qilinishiga ham katta e’tibor beradi. Jumladan, 1946-yildan boshlab BMT ning Bolalar fondi- UNICEF faoliyat

ko‘rsatmoqda. U mamlakatlardagi favqulodda vaziyatlarda ko‘maklashadi, birlamchi tibbiy-sanitar yordam ko‘rsatish, toza ichimlik suvi bilan ta’minlash, maqbul sanitar sharoit yaratish bilan shug‘ullanadi. Uning faoliyati natijasida har yili 3 milliondan ortiq bolaning hayoti saqlab qolinadi.

1959-yilda BMT Bosh Assambleyasi Bola huquqlari deklaratsiyasini qabul qildi. 1979-yil BMT tomonidan Xalqaro bola yili deb e’lon qilindi. 1989-yilda esa Bola huquqlari to‘g‘risidagi konvensiya qabul qilinib, unda belgilangan normativlar BMT ga a’zo bo‘lgan barcha davlatlarda ijro etilishi qat’iy belgilab qo‘yildi. Natijada BMT harakatlari bilan bola huquqlari umumjahon miqyosida qonuniylashtirildi.

Ushbu maqolada keltirilgan ma’lumot va faktlar shuni ko‘rsatib turibdiki, inson huquqlari, uning qadr-qimmati, yashash, ta’lim olish, mehnat qilish sharoitlari va hayot tarzi uning shaxsiy huquqlari sifatida yaqin o‘tmishda ham qonuniylashtirilgan bo‘lsa, bugungi kunda ham bu masalaga milliy va xalqaro miqyosda alohida e’tibor berilmoqda.

Insonlarga e’tibor kuchayib, ularning huquqlari tan olingan davlatni, albatta, xalqi ham doimo qo‘llab-quvvatlaydi, vatanparvarlik, fidoyilik xissi insonlarni yo‘naltiruvchi kuchga aylanadi. Mansabdorlarning o‘z mansablarini suiiste’mol qilishlari, xalq manfaatlarini nazarga ilmasliklari va bunga qo‘l uchida qarashlari esa millat ichida birlikning, umumiylikning yo‘qolishiga, hukumatga nisbatan ishonchsizlik holatlarining yuzaga kelishiga sabab bo‘ladi. Davlatni millatdan ustun qo‘ygan hukumat hech qachon taraqqiy etolmaydi. Chunki davlat o‘z xalqi bilan davlatdir. Xalqining ta’minotini uddalay olmagan davlatning umri qisqa bo‘ladi.

Shuning uchun ham yurtimizda mustaqillikning ilk kunkaridanoq xalq manfaati eng yuqori o‘ringa qaratildi va barcha islohotlar xalqning ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda amalga oshirildi. Natijada inson va uning qadr-qimmatini ulug‘lash yurtimizda shunchaki qonun talab qiladigan jarayongina emas, balki qadriyat darajasiga ko‘tarildi. Ajdodlarimizdan meros bo‘lib kelgan insoniy fazilatlar bilan aralashib, go‘zal urf-odat va an’analarni shakllantirdi. Xalqni, millatni davlatimizdan minnatdor bo‘lishiga sabab bo‘ldi.

Aynan xalqimizning o‘tayotgan kuni va yashash tarzidan minnatdorlik xissi O‘zbekiston Respublikasining barqaror rivojlanish tendensiyalarini ta’minlash yo‘lida hal qiluvchi omillardan biri bo‘lib xizmat qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. И. Каримов. Юксак маънавият енгилмас куч. Т.: Маънавият, -2008. –Б. 76.. 76.

2. N. Jo‘rayev / A. Zamonov. O‘zbekiston tarixi (Mustaqillik davri). T.: G‘afur G‘ulom, -2018. –B. 55.

3. N. Ismatova / O. Karimova. Davlat va huquq asoslari. T.: Yangiyul Poligraph Service, -2018. –B. 8.

4. Ш. Мирзиёев. Буйук келажагимизни мард ва олижаноб халкимиз билан бирга курамиз. Т.: Узбекистон, -2017. –Б. 81.

5. Ш. Мирзиёев. Конун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш- юрт тараккиёти ва халк фаровонлигининг гарови. Т.: Узбекистон, -2017. –Б. 11.

6. Ш. Мирзиёев. Миллий тараккиёт йулимизни катъият билан давом эттириб, янги боскичга кутарамиз. Т.: Узбекистон, -2018. –Б. 312.

7. https://yuz.uz/uz/news/inson-qadri-biz-uchun-qandaydir-mavhum-balandparvoz-tushuncha-emas---prezident?view=yangi-ozbekistonning-taraqqiyot-strategiyasini-bevosita-odamlarimiz-fikr-va-takliflari-asosida-ishlab-chiqdik

8. https://adolat.uz/news/inson-qadri-uchun-tamoyili-amalda

9. V. A. Kostetskiy. Davlat va huquq asoslari. T.: Yangiyo‘l Poligraf Servis, -2017. –B. 20.

THE COMPARATIVE STUDY OF THE PHENOMENON OF POLYSEMY AND SYNONYMY

Nilufar Kholmakhmadova
Phd student of The Navoi State Pedagogical Institute

Annotation: This article analyses the differences between polysemy and synonymy phenomena. First it deals with the usage of these words in the context and sentences and polysemy and synonymy words are carried out according to their meaning in the Uzbek and English languages.

Keywords: Absolute synonymy, Propositional synonymy, Near synonymy, Propositional synonymy, Clusters.

The relationship between two important semantic properties polysemy and synonymy of language is one of the most debatable problem in linguistics. There are pairs of words which have a special semantic relation. The existence of multiple meanings of the same word is called polysemy. Synonyms bear resemblance to one another in a way, so that they are interchangeable in several contexts. A polysemy is a word or phrase with different, but related senses. It is also context that defines meaning clearly in speech. The great difference between them is polysemantic words have the same pronounciation and spelling as well as common related meaning and origin. However, pronounciation and spelling of synonymous words are different but the meaning is the same. Synonyms occur within one part of speech. For example: noun: *peace-calm, meal-food,* adjective: *clever- smart, pretty-nice,* verb: *smile-laugh, love-admire, buy-purchase* and etc. Polysemantic words can occur within different parts of speech. For example: *Crane -1) a bird (noun*) , 2*) a type of construction equipment (noun*) , 3) *to strain out one's neck (verb); count-1) to say the numbers in the right order(verb), 2) total, saying numbers, measurement (noun).*

Numerous linguists expressed their views on the phenomenon of synonymy and divided synonymy into different categories. Some of them Alan Cruse who was American linguist divided the degrees of synonymy into three categories:[38]

A) Absolute synonymy B) Propositional synonymy C) Near synonymy.

a) Absolute synonymy is identical in meaning and interchangeable in all contexts. Two synonyms fit perfectly in any given context or it is not possible to use any of

[38].Cruse, D.A. Lexical Semantics – Cambridge: Cambridge University Press, 1986. – 328 p.

them. They are not distinguishable from each other at all. However some linguists (for example Lyon) haste opinion that absolute synonymy is very rare, that it does not form a large group. In order to be absolute synonyms, the words have to operate the same in every context.

b) Propositional synonymy. The term 'proposition' is a term for the logical/truthful content of the sentence. Propositional synonymy occurs when two synonyms are interchangeable without any change of truth-conditional properties, i.e. by usage of a synonym the logical/truthful condition of the content does not change. It is a question of style, not a question of the logical structure of sentences. The truth-conditional properties have the main function for the hearer to encode the message in a direct way. However, they vary in one or more aspect of the meaning. Propositional synonyms have shared aspect, which is a semantic mode, and a different aspect, typically the expressive mode, but it is not a requirement. "Differences in the meanings of propositional synonyms, by definition, necessarily involve one or more aspects of non-propositional meaning, the most important being (i) differences in expressive meaning, (ii) differences of stylistic level (on the colloquial-formal dimension), and (iii) differences of presupposed field of discourse."[39]It means that two propositional synonyms must vary in at least one of these aspects, frequently in more than one. Expressed meaning is given by the speaker's attitude or emotions. Non-propositional meaning as mentioned above occurs when a proposition "does not exhaust the content of a message. He also differentiates two types of non-propositional synonymy, i.e. propositional attitude and expressive meaning. The difference can frequently be made on account of the distinct context of the sentence or interference by euphemism. Cruse states the example of violin: *fiddle* in the sentences: John bought a violin and John bought *a fiddle* where the difference is made by the characteristics of the speaker.

c) Near-synonymy .This type is very close to propositional synonymy, but also to non-synonymy. The line is very fuzzy. It is generally very hard to classify to which category some words belong. Differences between near-synonyms are minor or they hide in the background. Determining the category is difficult with regard to the minor differences or differences hiding in the background. Minor differences can consist of differences in the intensity scale (good-awesome, small-tiny, run-speed), adverbial specialization of verbs (gaze-stare), aspectual distinctions (rude-coarse) or difference of prototype centre (mature-advanced). Background differences consist of some kind of contrastive matter, for example gender, distinction as in beautiful-handsome.

[39]. Lyons. J. Linguistic Semantics:Introduction-Cambridge University Press, 1995-376p.

d) Clusters. One other special type is called clusters of synonyms by Cruse. The clusters express the complexity of the group. They are divided into centred and non-centred clusters. The first mentioned type expresses the same object by many words on different levels of style and they are circled around one stylistically unmarked item. Cruse illustrates it by the example of die which can be expressed also as pass away, kick the bucket, etc. The second type has no core item because all the expressions may overlap each other and between members of the group there are slight differences, e.g. look, stare, gaze, observe, watch, see, regard or another cluster of strange, unknown, unfamiliar.Kvetko talks about perfect (i.e. absolute, complete) and partial synonymy, and his opinion is clearly explained, but he completes his classification with other types of synonyms[40]. Nevertheless, as in the previous case, the other types should be sub-levels of partial synonymy. Still it is worth mentioning because it may provide insight into the source of synonyms.

a) Stylistic synonyms are synonyms which have stylistic or emotional colouring while having the same denotation (the same general sense). The connotation is based on colouring, attitude and emotions. An example is the words child and baby. The expression baby has a more subtle connotation.

b) Ideographic synonyms (or near, relative synonyms) are the group of synonyms which other linguists call “partial” synonyms, as mentioned by Kvetko. The group consists of synonyms which differ in intensity and degree of what they express. For example, large and enormous both express size but enormous is ‘bigger’ than large.

c) Synonymic pairs and series include several subgroups and in each group one word is more general, more neutral than the other words and they appear in different grammatical classes. From the above, it can be concluded that context also plays an important role in synonyms, as well as polysemantic words exist. It is known that in polysemy context is significant criterion for defining meaning in a language. It is well known that another common feature between polysemy and synonym is the context. Some linguists describe the phenomenon synonymy in different ways.

Alan Crusewho is American linguist, offers the definition that synonyms are words whose semantic similarities are more salient than their differences.[41] The linguists M. Kopilenko and Z. Popova describe the synonymy which differ from

[40]https://thesis.cz>Kristnya_K....
[41]Cruse, D.A. Lexical Semantics/ D.A. Cruse.Cambridge: Cambridge University Press, 1986. – 328 p.

lexemes but close in the meaning as well as they have some differential semantic features.[42]

A.I.Molotkov defines four features of synonymy: similarity of meanings, absence of the same components in the composition, lexical-grammatical similarities, impossibility of interchangeability of components.[43]

Professor N. M. Shanskiy expressed the following opinion about synonymy: different expressions that define the same concept in an objective being are called synonymous phraseologies. [44]

The polysemantic feature of words also play an important role in the formation of semantic synonyms. Some lexical meanings of polysemantic words may be formed due to figural representation of the lexical meaning of another word. Polysemous words can be synonymous in more than one meaning. For example in Uzbek language, the words *alohida* and *ayrim* are polysemous words, sometimes in the third meaning they are synonymous. For instance: *Zokir ota tajribali paxtakor, unga ayrim e'tibor qilish, shubhasiz yaxshi*. In this sentence the word *ayrim* is synonym to the word *alohida.*From the above it is clear that the synonymy of two or more words depend on the fact that they all have a common meaning. The synonymy of a certain word has always a single unifying meaning with another word. For example: *to look, to glaze, to stare, to gaze, to peer, to focus* are synonymous words but the common meaning of them is to direct one's gaze in a specified direction. The common meaning occurs in all words that are mutually synonymous. It is the specific feature of the phenomenon of synonymy. If this feature doesn't exist, the synonymy does not occur.

In the Uzbek language, there are four types of synonyms:1) Lexical (lug'aviy) synonyms. These are also of two types: a) Full (To'liq) synonyms are synonyms that are equal in all meanings, do not differ from each other, and can be easily used instead of one: (these are also called lexical doublets) *kosmos-fazo,Respublika –jumhuriyat* b) Semantic (ma'noviy) synonyms are synonyms that differ in some semantic aspect, one of which is not always used in place of theother: *ovqat, taom, yemish, xo'rak; kuldi, jilmaydi, tirjaydi,irjaydi, ishshaydi, xoxoladi.*

2) Phraseological (frazeologik) synonyms: *og'zi qulog'ida, do'ppisini osmonga otmoq* (very happy).

[42] https://www.researchgate.net>
[43] https://core.ac.uk>
[44] https://cyberleninka.ru>article>rea...

3) There are two types of grammatical(Grammatik) synonyms: a) morphological synonyms: adabiyotchi - adabiyotshunos, keldilar - kelishdi. B) Syntactic synonyms are synonyms between free phrases or sentences*: dala ishlari – daladagi ishlar, kitob o‘qidi-kitob o‘qildi.*

4) Conditional(shartli) synonyms are words that are synonymous only within a particular sentence or text:*Nega kerak edi shu chiroy, shu o‘t? Shu yoniq yulduzni ko‘zga yashirmoq? (H.Olimjon*). In this example, the words chiroy, o‘t and yoniq yulduz are conditional synonymous.[45]

[45] https://forum.ziyouz.com>

QIZLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASHDA MILLIY VA ZAMONAVIY TALABLAR UYG‘UNLIGI

Dildora Axmadjanova Abbosxon qizi
Namangan davlat universiteti Pedagogika nazariyasi va tarixi yo‘nalishi magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada qizlarni oilaviy xayotga tayyorlashda milliy va zamonaviy talablar uyg‘unligi to‘g‘risida so‘z yuritiladi. Maqola talabga ko‘ra annotatsiya, kalit so‘zlar, kirish, asosiy qism, xulosa va foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhatidan iborat.

Kalit so‘zlar: oila, psixologiya, ijtimoiylashuv, muloqot, oilaga tayyorlov, milliylik, urf-odatlar, tafakkur, dunyoqarash, zamonaviylik

Annotation: This article talks about the harmony of national and modern requirements in preparing girls for family life. The article consists of an Annotation, keyword, introduction, main body, conclusion and list of references as required.

Keywords: family, psychology, socialization, communication, family preparation, nationality, traditions, thinking, world view, modernity

Balog‘at yoshiga qadam qo‘ygan har bir qiz bola shirin orzulari daryosida oila degan kemani boshqarishni niyat qilishi tabiiy hol hisoblanadi. Ana shu kichik, ammo ulkan yukni tortuvchi kemani boshqara olishiga qanchalik tayyorligiga o‘zini ishonchi etadimi yoki yo‘qmi eng asosiy masala ana shunda desak xato bo‘lmaydi. Oilaga tayyorligiga o‘z ishonchni baholashdan qiyin ish bo‘lmasa kerak degan savolga ba’zi qizlarimiz “Ovqat tayyorlashni, pishiriqlarni pishirishni, kir yuvish, dazmol qilish, uylarni tozalash, mehmon kutish va qolaversa, uydagilarning qosh-qovog‘iga qarashni bilsam bo‘ldi, uyog‘i bir gap bo‘lar”, deb o‘ylasalar adashadilar. Qiz bola avvalom bor oilaga ruhan tayyor bo‘lsa yuqoridagi beka sifatidagi vazifalarni muvaffaqiyatli amalga oshirishi qiyin kechmaydi.

Milliy urf-odatlarimizga ko‘ra ko‘pgina hollarda qizlarni oila qurishiga uni qurshab turgan ijtimoiy muhitning ta’siri katta bo‘ladi. Kuyov tomonidan sovichilar kelishadi, qarindoshlar o‘rtaga tushishadi qarabsizki to‘y bo‘lib ketavermaydi-ku. Milliy qadriyatlarimizga ko‘ra qiz bolani roziligi ham so‘raladi. Yigit bilan qiz bola to‘ydan oldin albatta, uchrashtiriladi. Qiz bola kuyovlikka da’vogar yigit bilan uchrashganda diqqat-e’tiborini jamlagan holda zimdan kuzatishi lozim bo‘ladi.

Kuzatishi jarayonida o‘z oldiga quyidagi savollarni qo‘yishi kerak: Men shu yigit bilan qolgan hayotimni birga o‘tkaza olamanmi? Uning injiqliklariga

chidaymanmi? Bemor bo‘lib qolganida dardiga sherik bo‘lamanmi? Shu yigitning kiyimlarini yuvamanmi, degan savolarga “ha” deb javob bera olsa yigitga turmushga chiqishga rozilik berishi mumkin.

Turmush qurishga rozilik bergandan so‘ng eng murakkab jarayon ya’ni o‘zida ruhan oilaviy xayotga ishonchni shakllantirish boshlanadi. Mazkur jarayonni amalga oshirishga vaqt qanchalik kam bo‘lishiga qaramay aniq reja asosida ulgursa bo‘ladi. Rejaga quyidagi qismlarni kiritish mumkin:

Birinchi qism – bo‘lajak turmush o‘rtog‘ining xulq-atvorini o‘rganish va unga dastlabki moslashuvni boshlash. Yigitga qanday muomala yoqadi? Nima yoqadi va nima yoqmaydi?

Ikkinchi qism — kuyovning oila a’zolarini umumiy xususiyatlari haqida ma’lumotlar to‘plash va ular bilan qanday munosabatga kirishiga fikran o‘zini tayyorlash.

Uchinchi qism – yangi oilaga borib moslashishi jarayoni muvaffaqiyatli amalga oshishi uchun o‘zi o‘sib ulg‘aygan oila a’zolaridan asta-sekin uzoqlashish. Shuni ta’kidlash joizki turmushga chiqqan qizlar ulg‘aygan oilalariga nisbatan begonalashishni va uzoqlashishni tan olmasalar yangi oilalariga ko‘nikib, moslashib ketishlari juda qiyin kechadi.

To‘rtinchi qism — ruhiy niqobni tez vaziyatga qarab o‘zgartira olishni o‘rganish. Ya’ni ichidan zil ketib tursa ham tashqarisi kulib turishni o‘rganish. Sal narsaga arazlash, achchiqlanish, jahl qilishdan saqlanish umuman ruhiy holatini istasa-istamasa jilovlay olish sa’atini egallash.

Oila psixologiyasi bilan shug‘ulanuvchi mutaxassislarning ta’kdlashlaricha, oila qurishga o‘zida ishonchni shakilantirayotgan qizlar yuqoridagi rejani o‘z sharoitlarini hisobga olgan holda yozma ravishda amalga oshirsalar ijobiy natijaga erishishlari onson kechadi.

Turmushga chiqayotgan qiz bola avvalom bor irodasini tarbiyalay olishi kerak bo‘ladi. Shuni unutmaslik kerakki, iroda tarbiya va mashqga muhtoj bo‘ladi. Xalqimiz tili bilan aytadigan bo‘lsak, oilaviy hayotda suv kelsa simirib, tosh kelsa kemiriladi. Oila sirini tashqariga chiqarmaslik oila mustahkamligining saqlashga harakat qilishda irodani axamiyati beqiyosdir desak xato bo‘lmaydi.

Qiz bola turmush qurganidan so‘ng uni ijtimoiy muhitdagi mavqe tubdan o‘zgarishi asosida unga nisbatan boshqalarni va o‘zini o‘ziga bo‘lgan munosati o‘zgarishi tabiiy hol. Mazkur o‘zgarishga nisbatan o‘zida ishonchni shakllantira olga qiz bola yangi oilasida qisqa muddatda o‘z o‘rniga ega bo‘la oladi. Yangi mavqega moslashish albatta, tajriba bilimlarga asoslanadi. Shuning uchun qiz bola o‘zidan

oldin kelinlik mavqeiga ega bo‘lganlarni yutuqlari va kamchiliklarini tafakkurida aqlan tahlil qilib o‘zi kelin bo‘lgach amalga oshiradigan xatti-harakatlarini tassavur eta olishi kerak.

Qizlarni mustaqil oilaviy hayotga tayyorlashning shakl va vositalari.

Oilada qizlarni mustaqil oilaviy hayotga tayyorlash murakkab, uzoq muddatli hamda o‘ziga xos xususiyatlarni namoyon etuvchi faoliyat jarayoni bo‘lib, mazkur jarayon quyidagi yo‘nalishlarda yo‘lga qo‘yiluvchi ijtimoiy oilaviy munosabatlar negizida amalga oshiriladi:

1. Oilaning moddiy ta’minotini yo‘lga qo‘yish (oila budjetini yaratish, oilaga tegishli shaxsiy xo‘jalik (tomorqa hamda chorvachilik)ni barpo etish, undagi ishlarni yuritish, qo‘shimcha daromad manbalari (hunarmandchilik, ijara dehqonchiligi yoki chorvachilikni tashkil etish)ni izlab topish, kasbiy faoliyatni olib borish va xokazolar).

2. Oila a’zolari (keksa, o‘rta va yosh avlod vakillari) o‘rtasida muoma la munosabatlarini yo‘lga qo‘yish.

3. Oilaviy xordiq (maishiy hamda ma’naviy mazmundagi)ni tashkil etish (bo‘sh vaqt hamda ta’til davrlarini birgalikda o‘tkazish).

4. Oilaviy tadbirlarni uyushtirish (tug‘ilgan kun, beshik, sunnat, muchal, nikox, kumush va oltin to‘ylar, turli o‘quv yurtlarini tamomlaganlik, birinchi maoshni olganlik, xukumat mukofotlari bilan taqdirlanganlik, xizmat yoki ilmiysoxada muayyan yutuqqa (xususan, ilmiy daraja yoki unvonga ega bo‘lganlik munosabati bilan tashkil etiluvchi tadbirlar, aza bilan bog‘liq marosimlar).

5. Farzandlar tarbiyasini tashkil etish, ularga ilm va hunar sirlarini o‘rgatish.

6. Oila a’zolarining ijtimoiy munosabatlar jarayoni (qo‘ni qo‘shni, qarindosh uru g‘, hamkasb hamda do‘stlar bilan ijtimoiy aloqani tashkil etish)dagi qatnashuvi.

Oila qurishga o‘zida ishonchni shakllantirishiga eng asosiy turtki rolini o‘ynovchi omillardan yana biri bu o‘z-o‘ziga yo‘riqnoma berish ya’ni “Men albatta, yaxshi beka bo‘la olaman”, “Men oilani eplab keta olaman”, “Men turmush o‘rtog‘imni baxtli qila olman”, “Men baxtli bo‘laman” deb kelajakka faqat yaxshi niyatlar bilan qarashi va kelajakka o‘zini ishontira olishi uchun yuqoridagi iboralarni tez-tez takrorlab turishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, sog‘lom va farovon turmushni shakllantirishda oila bekasini rolini chuqur anglab etgan qiz bolagina ruhan oila qurishga tayyor bo‘ladi. Shuning uchun turmush qurishdan oldin bir narsani o‘ylab ko‘ring. Er bosh bo‘lsa ayol bo‘yin, shu bo‘yin boshni qayoqqa bursa bosh o‘sha yoqqa qaraydi. Agar boshni to‘g‘ri tutib, kerakli tomonga yo‘naltira olgan bo‘yini duru gavharlar bilan bezashadi.

Demak bir oilani sevimli bekasi, epli kelini bo‘lish o‘z qo‘lingizda ekan, farovon turmush qura olishingizga avvalom bor o‘zingizni ishontiring va ishoning. Shundagina siz baxtingiz sari ilk katta qadam tashlagan bo‘lasiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Andreeva G.M. Sotsialnaya psixologiya. Uchebnik.-M.:Aspekt Press, 1999.-376s.
2. G‘oziev E.G. Umumiy psixologiya. Toshkent. 2007.1-2 kitob.
3. G‘oziev E.G. Toshimov R. Menejment psixologiyasi. T-2002
4. G‘oziev E.G. Muomala psixologiyasi. T-2001.
5. Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya va ijtimoiy amaliyot.-T.: Universitet, 2002.- 96 b.
6. Karimova V.M. va boshk. Mustaqil fikrlash. - T.: Sharq.-2000.- 112 b.
7. Karimova V.M., Sunnatova R. «Mustaqil fikrlash» o‘quv qo‘llanmasi bo‘yicha mashg‘ulotlarni tashkil etish uslubiyoti.-T.: Sharq, 2000.- 16 b.

ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА ПЕДАГОГИК ЖАРАЁНЛАРНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ВА БОШҚАРИШ УСЛУБЛАРИ

Шаҳноза Алтибаева Улашовна
Наргиза Қахарова Бунёдовна
Қарши ихтисослаштирилган маданият мактаби ўқитувчиси

Аннотация: Ушбу мақолада таълим тизимида педагогик жараёнларни ташкил этиш ва бошқариш услублари ҳақида айрим маълумотлар келтирилган.

Калит сўзлар: Таълим, тарбия, кўникма, педагогик муаммо, муаммоли вазият, муаммоли вазият методи, муаммоли таълим.

Таълим тизимида ташкил этиладиган педагогик жараёнларда вужудга келаётган муаммоларни бартараф этишнинг энг асосий омилларидан бири бўлган педагогик жараёнларни ўзаро боғлиқлиги ва алоқадорлигини таъминлашда мазкур жараён иштирокчиларининг ички имкониятларини ҳаракатга келтирувчи, тушунчаларини мустақил равишда ривожлантиришга кўмаклашувчи жараёнлар ҳисобланган таълим, мустақил таълим, тарбия, ўзини-ўзи тарбия қилиш ва тарбиявий муносабатлар жараёнларини ташкил этиш, бошқариш, сифат ва самарадорлигини оширишга хизмат қилувчи инновацион ёндашувларни жорий этиш зарур.

Тадқиқотчилар В.А.Сластенин ва А.И.Мишенколарнинг таъкидлашича, педагогик жараён - бу таълим-тарбиявий мақсадларга йўналтирилган ва махсус ташкил этилган педагоглар ва тарбияланувчиламинг ўзаро таъсир жараёнидир. Педагоглар ва тарбияланувчилар субъект сифатида педагогик жараённинг асосий компонентлари ҳисобланади.

Ушбу тадқиқотчилар таълим, ривожланиш, мулоқот, мустақил таълим ва ўзини-ўзи тарбия қилиш жараёнларини яхлит педагогик жараённинг таркибий қисмлари сифатида ажратиб кўрсатадилар.Шахснинг ривожланишида унинг мустақил фаолияти, яъни мустақил таълим ва мустақил маълумотлар олиши ҳамда ўзини-ўзи тарбиялаши муҳим аҳамиятга эга эканлигини ҳамда узлуксиз таълим тизимининг педагогик жараёнларида таълим олувчи шахсини ривожлантиришнинг асоси сифатида таълим - мустақил таълим, тарбия - ўзини-ўзи тарбия, маълумот - мустақил маълумот, ривожланиш ва тарбиявий муносабатлар жараёнларининг ўзига хос хусусиятларини инобатга олган ҳолда

уларни яхлит педагогик жараённинг таркибий қисмлари сифатида ажратиб кўрсатиш мумкин.

Педагогик тизимнинг ташқи муҳит ва бошқа тизимлар билан ўзаро таъсир этиш хусусиятларига эга эканлигини инобатга олиб, таълим тизимида ташкил этиладиган педагогик жараёнларнинг ўзаро боғлиқлиги ва алоқадорлиги педагогик тизимни ташкил этади деб айтиш мумкин. Педагогик тизим - белгиланган мақсад йўналишида, таълим тизими субъектлари фаолиятини мувофиқлаштириш, фунционал вазифаларини амалга ошириш ва бошқаришда ташқи муҳит билан ўзаро таъсир кўрсатувчи, алоҳида хусусиятларга эга бўлган ўзаро боғлиқ қисмларнинг яхлит ҳолда вужудга келишидир.

Демак, таълим тизимидаги педагогик жараёнларни ўзаро боғлиқлиги ва алоқадорлигини инобатга олган ҳолда яхлит педагогик тизим деб ҳисобласак, уларни ташкил этиш ва бошқариш ҳам тизимли хусусиятга эга бўлиши керак. Педагогик тизимнинг ўзига хос хусусиятларини таҳлил қилишга тизимли ёндашувнинг мазмун ва моҳиятини қуйидаги тамойиллар асосида кўрсатишимиз мумкин:

- таълим тизимида ташкил этиладиган ва бошқариладиган педагогик жараён иштирокчилари мазкур жараён субъектлари сифатида фаолият кўрсатиши, яъни педагогик жараёнларда субъект-субъект муносабатларининг қарор топиши;

- таълим тизимида ташкил этиладиган ва бошқариладиган педагогик жараён субъектлари фаолиятининг мақсадга йўналтирилганлиги, изчиллиги ва ўзаро боғлиқлиги;

- мажмуавийлилик - педагогик жараёнлар ўзаро боғлиқ ва алоқадор бўлган компонентлар мажмуи эканлиги;

- интегративлик - ҳаракатланиш ва ривожланишга хизмат қилувчи ички ва ташқи омилларнинг ўзаро бирлиги;

- ўзаро боғлиқлик - таълим тизимида ташкил этиладиган ва бошқариладиган педагогик жараёнлар алоҳида бир тизим сифатида ва юқори тартибли яхлит педагогик тизимнинг ташкил этувчи компоненти сифатида мавжудлиги;

- коммуникативлик - педагогик тизимнинг ташқи муҳит ва бошқа тизимлар билан ўзаро таъсир этиш хусусиятларига эга эканлиги.

Таълим тизимида педагогик жараёнларини ташкил этиш ва бошқариш жараёнида субъектларнинг ижодий фаолиятини рағбатлантириш ўзига хос аҳамият касб этади, чунки рағбатлантириш ҳар бир иштирокчи учун талаблар

белгилаш билан биргаликда замонавий талаблар даражасида ижодий фаолият кўрсатишлари учун шарт-шароитлар яратади.

1. Авторитар услубда ўқитувчилар ўз иродасини таълим олувчиларга маъмурий куч воситасида ўтказишга интилади, яъни мажбурлаш, қўрқитиш, жазолаш ва бошқа чора тадбирлардан фойдаланади. Бу услуб бевосита буйруқ ва кўрсатмалар беришга асосланиб, таълим олувчиларни сўзсиз бўйсунишини назарда тутади, яъни педагогик жараёнларда таълим олувчилар эркинлиги чекланади ҳамда фақат ўқитувчилар узлуксиз педагогик жараённинг ягона субъекти сифатида фаолият кўрсатади. Таълим олувчиларнинг бевосита ва эркин мулоқотда бўлиши чегаралаб қўйилади. Бундай вазиятда таълим олувчиларнинг педагогик жараёнга муносабатлари, уларнинг эҳтиёжлари ва манфаатлари эътиборга олинмайди.

2. Либерал (эркин иш юритиш) раҳбарлик услуби ўқитувчиларнинг таълим олувчиларга топшириқ ва маслаҳатлари тавсиялар кўринишида бериши, таълим олувчиларнинг ишига камроқ аралашиши билан тавсифланади. Бунда ўқитувчилар воситачи сифатида фаолият кўрсатади, педагогик жараёнларда таълим олувчиларга кенг доирада мустақиллик, тўла эркинлик бериш билан бир қаторда, уларнинг ҳаракатларига кам эътибор беради ва назоратни сустлик билан амалга оширади. Ўз зиммасига маъсулият олишни ёқтирмайди, келишувчанлик асосида фаолият кўрсатади, яъни таълим олувчилар билан ўзаро муносабатларни бузмаслик учун уларнинг барча талабларини бажаради. Бу ўз ўрнида педагогик жараёнларда тартибсизлик вужудга келишига, таълим олувчиларнинг хатти-ҳаракати ва ўқув фаолияти йўналишидаги назоратнинг сустлашишига, уларнинг муайян фанга бўлган қизиқишларининг йўқолишига олиб келади, шунингдек бошқа педагогик жараёнларда ҳам таълим олувчилар фаоллигининг сусайишига сабаб бўлади.

3. Демократик услубда ўқитувчилар педагогик жараённинг ягона субъекти сифатида фаолият кўрсатмайди, улар ўз фаолиятини таълим олувчиларга таянган ҳолда ва уларнинг фикрини инобатга олиш асосида, яъни педагогик жараёнларда таълим олувчиларнинг мустақил ва эркин фикрлаши, ўз қобилиятларини эркин намойиш этишлари, фикрларини эркин билдиришлари учун зарурий шарт-шароитлар яратиш орқали уларнинг фаоллигини таъминлашга йўналтиради. Педагогик жараёнларда субъектсубъект (ўқитувчи ва таълим олувчи) муносабатлари шакллантириш асосида барча учун қулай таълимий муҳитни вужудга келтирилади. Мазкур услубда фаолият кўрсатувчи ўқитувчилар таълим олувчиларнинг ўзаро муносабатларини рағбатлантириш

билан биргаликда уларнинг билдирган фикрига қулоқ солади, улар билан маслаҳатлашади, ижобий томонларини инобатга олиб рағбатлантириб боради.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Джураев Р.Х., Турғунов С.Т. Умумий ўрта таълим муассасаларини бошқаришда менежментнинг асосий тушунчалари. - Тошкент: Фан, 2006.

2. Турғунов С.Т. ва бошқалар. Педагогик жараёнларни ташкил этиш ва бошқариш технологиялари. Т.: "Сано-Стандарт", 2012.

3. Сластенин В.А., Мищенко А.И. Целостный педагогический процесс как объект профессиональной деятельности учителя. Москва, 1997

4. Тожийэв М., Зиёмуҳаммадов В. Миллий педагогик технологияни таълимтарбия жараёнига татбиғи ва уни ёшлар интеллектуал салоҳиятини юксалтиришдаги ўрни - Т.: "МУМТОЗ СЎЗ", 2010.

ШЫҒЫС АРАЛ ТӨМЕНГІ СЫРДАРЬЯ ФРОНТИРИ ҚУАНДАРЬЯ МЕН ЖАҢАДАРЬЯ АРАЛЫҒЫНДАҒЫ ҚАРАҚАЛПАҚТАР ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ТҰЛҒАЛАРЫ, ЭТНОСТАРЫ ЖӘНЕ ЭКОМИГРАЦИЯСЫ ТУРАЛЫ

Перуза Көнебаева
Альбина Бердишова
НМПИ магистранты,
Оңғарбай Юсупов
еркін ізденуші.

Аннотация: В новое время- в восточном Приаралье между Қуандарья и Жанадарья в течение столетия, на культурном ланшафте жили полукочевые каракалпаки и казахи Малой жуза в мире и согласие. В нижнем Жанга-дарьинском фронтире обитали каракалпакские племена–«ун-тур-руг» во главы мангитские кланы - Урынбай би, аталык, который за себя и за своего улуса боролся внутреннего и внешнего врагов как могли. В конце финала -судьба мангытов- стало как «исчезнувшие» народы Приаралья.

Ключевая слова: Куандарья нижней Жанга-дарьинский фронтир, Ун-турт-руг. Маңгыты, Урынбай би, аталық «Орынбай қаласы» антротопоним, «Қарақалпақ қаласы» -этнотопоним, Нұртай батыр, Ақ-жағыс, Айдос би, Ақманғыт, Маман би, Молла Фахурад-дийн, Молла Досназар би аталық, Бухар батыр.

Жаңа дәуір яғни XVIII-XIX-ғасырлардағы Шығыс-Түслік Арал бойы қарақалпақ және қазақ халықтарының тарихы бұл бір неше он жылдықтар дауам еткен бейтараптық, өздік, өзін-өзі басқару, еркіндік, азаттық үшін күрестер тарихы болып табылады.

Шығыс Арал дияры: Қуандарья мен Жаңадарья аралығындағы отырықшы қарақалпақтар елі этно тарихы және этно мәдениет бойынша архивтік құжжаттар, тарихи деректер және этно археологиялық материалдар негізінде ата-бабаларымыз тағдырын, ел-жұрт басқарған тұлғалар образын қызметтерін әулиеттерге үлгі етіп көрсету үлкен машқала, жауапкерлі уазыйпалардың бірі болмақта.

Ізерттену жағдайы: Шығыс Арал дияры: Сырдарья, Қуандарья және Жаңадарья фронтириндегі қарақалпақтар уәлаяты және қоңсыластары- кішіжүз этностар мен өз-ара қатнасықтары мәселесінде Ресей, Казақстан және

Қарақалпақстан археологтары, тарихшылары өткен ғасырдың алпысыншы жылдары ізерттеді. Соннан бері Жаңадарья фронтиринде экологиялық ланшафта, комплекслі ғылыми ізертеулер болмады. Жаңадарья қарақалпақтар этностары тағдыры жоқ болған халықтар болмақта. Этностар тарихы өтміштер ғасырлар сазасы.

Негізгі мәселе: Жаңа дәуірде Шығыс Арал бойы Сырдарьяның төменгі алабы, дәрьяның ірі тармақтары Қуандарья, Жаңадарья, Көкдарья және Кара өзек алабында шаруашылық, диханшылық және қожалық мәдениетін қалыптастырған, ел-жұрт және халық болып дамыған титуль этнос қарақалпақтар жасады.

Тарихи дерек: Тарихшы бабамыз- Мухаммед Йар ибн Араб қожа Қатаған- « Мусаххир-Ал-билади» атты тарихи мұрасында 1578 жылы Сырдарья бойы қарақалпақтар саяси тәуелсіз, әскери күшке ие, өздік ханына Сұлтан Шейхим хан ие –мардум қаракалпақ деген ат пенен, саяси мәртебеге ие ел сыпатында тарих беттерінде жазылған. (Арал Биғарез халық журналы 1991 №1саны). Соңғы орта ғасырлар және жаңа дәуірдегі қарақалпақтар тағдыры тарихи тұлғалары туралы шығыс танушылар Юдин В.П.., Абусейтова М. және басқалар еңбектерінде азы кем жазылған. Төменгі Сырдарья фронтириндегі қарақалпақтар жаңа дәуірде «қарақалпақ Орласы» -үлкен хандық болған, теңіз елі қоңырат улусы қара қыпшақ ел-жұрты, Шығыстан және Россиядан кележатырған халық аралық кәруандар жолдарға «шегера иесі» екі хан, бір неше сұлтандар, ақсақал, билер иелік еткен. Сырдарья мен Қуандарья арылығындагы қарақалпақ он-төрт рулар, қауімлердің интеллектуаль элиталары кланы арқа қызылқұм жайлаўларынан, табиғи ресурстардан өнімді пайдаланып, мазмұнды және ұзақ жылдар, ғасырлар жасаған еді. Олар қорған қалалар құрды, арналар қазды, этномәдени даму басқыштарын өткерді. Арқа-Батыс Қызылқұм жайлаулары, Жаңадарьяның кең және ұзын тармақтары 350-верст болған қарақалпақ және қазақ шаруаларға жайлаў болған табиғи биоресурстарынан өнімді пайдаланып жасағаны белгілі. Карақалпақлардың жан көршісі және туысқан елі қоңсыластары Кіші жүздің ру-қауымдары мен іргелес, туысқан-тамырлас қатнаста, этно-мәдени дамуда болған. Шығыс Арал бойы қарақалпақтар қоңырат және он торт ру екі арысқа бөлініп оларды екі хан, бірқанша сұлтандар, этнос ақсақалдары, қожа төре, билер, аталықтар, ғұлама ахун ийшандар және ел қорғаған батырларға таяныш болып басшылық еткен. Ауыз екі тарих және социалдық естеулер мәліметтерде Жаңадарья бойындағы қарақалпақтардың өмірі «алтын дәуір» болған. Сондықтан осы диярда ата-

бабаларымыз мекен жайлар, қорған-қалалар құрған, суғаруда ірі ирригациялық арна-көлдер қазып, аймактарда бақшылық, диханшылық және шаруашылық жақсы рауажланған, деген жақсы пікірлер айтқан.

Әлбетте, әрбір этнос халықтың пайда болуы, рауажлануы, гүлденуі «алтын дәуір», ұмытылмас сәттері, соң әрқыйлы факторлар (экология, жаугершілік) себепті бөлшектенуі, посушылық, трагедиялық жағдай, тәуелсіздік, еркіндік, азаттық және ел-жұрт бүтіндігі, болашақ армандары үшін күрес дәуірлері болады. Соның бірі тарихи сабақтар Жаңадарья бойы қарақалпақтардың қожалық мәдениеті, руханиятының қалыптасуы, рауажлануы және құлдырауында, өмірдің ашшы және қайғылы жылдарын халқы мен бірге көрген, бөліскен тарихи тұлғалардың бірі Орынбай би, аталық болып табылады.

Тарихи дереклерге нәзер: Хорезмлі тарихшы Шир-Мухаммед Мунистің «Фирдаус-ил-икбол» атамасындағы тарихи мұрасында Хиуа тахтында отырған ханлардың арқа диярдағы қарақалпақ елі, қарақалпақтардың ел-жұрт, ру-қәуімдер элитасы кланы билері, батырлары және аталықтары мен қатнасықтары туралы азы-кем мәліметтер жазылған.

1804-1806-жылдары Елтузер бек, хан басшылығында Арка тарапқа, «Ақ жағыс» Аяқ-аши қоңырат ұлысы аймағына қыс айлары аттанысқа шығып тұрған. Қоңырат қаласының әкімі Төремұрат суфы соңғы ұрыста жеңіліп, Жаңадарья бойындағы Маңғыт жұртының басшысы Орынбай биге келіп пана тапқан.

1807-жылы Құтлы Мұрат инак басшылығында лашкерлер Жаңадарья бойындағы Қытай қауымдарын тоз-тоз еткен, ал Орынбай би басқарған 5000 үйлі ел-жұрт Бұхара әмірінің «қәуендерлігі» себепті отты ұрыстан аман калған.

1810-жылы март айында Мұхаммед Рахим хан, Құтлы Мұхаммед инак басшылығында лашкерлер Жаңадарья бойы қарақалпақларға және «Жеті ру» бии Сұлтан Яхшилик әкім жұртына хан аттаныс жасаған және қәуіп тудырады. (О.Юсупов кітабы. 1993. 89-бет.)

Жаңадарья бойында Орынбай би-аталық сорамында 10.000 шаңарақ түтін түтетіп, сол аймақтан Бұхараға және Хиуаға өткен әрқыйлы халық-аралық кәруандарды күзетіп, жол көрсетіп, дикаңшылық тұрмыста жасап жатырған еді. Ел-жұрттың бүтіндігі, бірлігі және өздерін өздері еркін басқару ниетінде Орынбай би, аталық Бұхараға барып, Әмір Хайдардан жәрдем сұраған, бірақ ол жәрдем бермеген.

Орынбай аталықтың бір баласы-молда Досназар би, бір топ билер мен Хиуаға келген. Хан және елдарлар мен сөйлесулер алып барған, жауабын және тілегін біле алмай Жаңадарьяға қайтқан.

1810-жылы қыс айында Мұхаммед Рахим хан және Жаңадарья бойына жүріс еткен. Ол Көкдарья (Көк-өзек) жағыста, ақ отау құрып тоқтаған, Жаңадарья тараптан хабар күткен еді.

Жаңадарья ел-жұрт басшысы Орынбай аталықтың елшілері «Көкдарья» бойына келіп, ханға тәжім еткен жағдайын баяндаған. Сырдарья мен Қуандарья аралығында экологиялық апатшылық, жаугершілік тынышсыз өмір, көшпелілердің би батырлар ұрыстары ел-жұртты тоздыруға алып келді. Сондықтан, көрегенлі ел элитасы- Орынбай би, аталық және баласы, басқа да этноклан лидерлері, Манғыт және Қытай қауымдары ханға бойсынатұғындығын, салық және закат төлеуге таяр екендігін айтқан. Хан өзінің өкілдері, салық жыйнаушыларын Жаңадарья бойына жіберген, барып көрген, қарақалпақлардың 2000 шаңарақ ру-қауымын Амиударья бойына көшуіне бұйрық берген. Жаңадарья бойы ел-жұрт басшылары: Манғытлы Орынбай би, Көк көз би, Ещан билер ата-мекенді тастап, Амударья бойы «Шылпық» қара-қыпшақ ханы- чулбук аймағына дейінгі «Қызылқұм»ның арқа етегі бойлап шаруашылық етуге көшіп қонысласқан. Мухаммед Юсуф Баяний «Шажирай –и- хорезм-шахи» РКП. инв: 9596 .-ИВ Р Узб.

Жаңадарья және Қуандарья аралығында «ата-жұртынан» көшпей қалған, шаруашылық қожалықта, кемтар суларда, экологиялық себебінен шыдам беріп қалған ауыл халқы, әр маусымда қорқынышта, қауып-қатерде және сергекболыпжасаған. Жаңадарья бойындағы ел-жұрт ішінде АқманғытМаманби, Қоныратлы Есенгелди би, Қыпшақ Тохтаполатби құрамында жәмі 2500 шаңарақ қалған еді. Оларға Жаңадарья жұртын тастап, Әмиударья бойына қайта көшуге үгіт-насихат ету үшін хан тарапынан Айдос би, Орынбай би, аталық келіп, ескертіп тұрған. Осындай социалдық қыйыншылық, экология және жаугершілік жағдайда ел басқарған билер, батырлар бөлініп, ауыз біршілігі бұзылып, бірлік болмай халық және посыушылықта болды. XVIII-ғасырдың екінші жарымы XIX-ғасырдың бірінші шерегінде Қуандарья мен Жаңадарья аралығында қарақалпақтар елатындағы тарихи тұлғалар, ол кімлер болғаны туралы, интеллектуаль шығармашы данышпан, ақын және тарихшы Бердақ бабамыздың «Шежіре» дастанында сиппатталған. Жаңадарья және Қуандарья аралығында «он төрт ру»лар шаруашылық пен шұғылданған. Оларды жаудан, қауып-қәтерден қорғауда

Нұртай батырдың ерлігі, қаһармандық күрестері болғаны қатты құлақ аталардың социалдық естеу, тарихи әңгімелерінде сөз етіледі. XIX-ғасыр басында Жаңадарья бойы халықтары сыртқы жауларға қарсы еркіндік, азаттық үшін күресіп жасағаны, социалдық естеулерде, тарихи өлеңдерде, толғауларда белгілі. Жиен жыраудың «ұлы-тау» атамадағы дастан-толғауында Жаңадарья жағалауындағы ел халықтың қоңсылас ру-қауымдардың батырларының ала ауыздығы, қауып-қатері, ұрыстары себебінен посыушылықта болғаны өтміш сазасынан дерек береді. Жаңадарья бойы қарақалпақлардың қожалығы және мәдениетінің дамыған гүлденген дәуірі бойынша азы-кем естеп өткеніміз мақұл. Жаңадарья бойында қарақалпақтардың «он төрт ру» арысы жүз жылға дейінгі уақыт мекен басқан. Кең аймақта бабаларымыз «ақ билектің күші» мен ақыл-ойлар, ел-жұртымыздың дана билері, ғұлама-ахунлары кеңесі мен басқарған. Жаңадарья бойындагы ата-бабаларымыздың бірден бір мекені «қарақалпақ қала» этно топоним болған. Мұны «Орынбай қала» антротопоним да аталған. Орынбай қала арқа диярдағы үлкен орталық қала-астана болған. Бұл этнотарихи сакраль объектке және этно мәдени ланшафтқа бастапқы ғылыми ізерттегендер: әскери инженер Аркади Грен, географ-зоолог Николай Северцев болды. Олардың инновациялық пікір және ұсыныстары - Сыр мен Амиударьяларды Жаңадарья арқылы байланыстыру болашақта су қатнасықтарын қалыптастыру проекті концепциясы болған еді. (Русские ученные исследователи Средней Азии Ташкент том-2. 1958. 91-92-стр.)

Шығыс Арал диярына алғаш рет авиабақлауларда Жаңадарьяның сакраль ландшафтларын анықлаған. Россиялы археолог-этнолог, профессор СП.Толстов болды. Ол және Хорезм археологиялық отряд ағзалары «қарақалпақтардың мекен-жайы заманына сай құрылғаны, бекіністері мықты екендігін сипаттап» - жазды. Жаңадарья бойы Қарақалпақлардың билері, аталықтар тарапынан құрылған кіші қорғандар, ҳәулилери болды. Қарақалпақ елі, әрбір ауыл-аймақта мешіт-медресесі болған. Оларға Бұхара және Хиуадан ахун дәрежесін алған зыялы адамдар келіп, хат тану, хат жазу, мұсылманшылық шариғат және құқық тануды үйреткен.

XIX -ғасырдың бірінші шерегінде Жаңадарья бойы «он төрт ру»лар елатында мұсылманшылық әдептанудан тәлім-тәрбие берген, Молда Фахраддин бин Шамсаддин Ал-Хорезмидиң «Ийзах Ал-Калуб»--(Журекке түсіндірме) атамасындағы мұсылманшылық теологиялық мұрасы Өзбекстан Республикасы Ілімлер Академиясының Ташкент қаласындағы «Шығыстану институты»ның кол жазба фондында сақланбақта. (Арал 1991 №4. 89-90-

беттер.) Хорезмлі Ахун-Шәмсутдийин ұлы Фахратдийин өздік «Жүрекке түсіндірме» атты теологиялық, мұсылмандық физик құқық мұра кітабында: Орынбай аталықтың баласы Дәулетназар би, аталықтың және халыққа мұсылманшылық әдеп-шариғат және дәстурлерді түсінік беруге ниет еттім,-деп жазады. (Арал -биғарез халық журналы. 1991 .№ 4 саны.) XIX-ғасыр орталарында Қызыл құм ел-жұрт халық батыры Бұға Бұхарбай батыр Сырдарьядан сағасы –банді бар-«қара бүгет»ті бұзып, өзі өлгенше сағаны қарауылдап, сакраль сан жеті жылға дейін - Жаңадарьяға мол су мен қамтамасыз қылған еді. (Инженерный журнал, СпБ..1863.№1.)

Қорытынды

Қуандарья және Жаңадарья аралығы қарақалпақтар тағдырының соңғы финалы не болған? Оренбург областлық архивте өтміштегі шығыс шегералар маселелерінде Орта Азия мен тарихи елшілік және сауда коммерциялық қатнасықтары бойынша топланған материалдарда, саяхатшы-елшілердің мәліметтерінде Сырдарья бойы - «Қарақалпақ Ордасы» халықтардың негізгі бөлшектеніп, миграцияға ұшырауы экология және жаугершілік себебінен болған. Шығыс Арал дияры Жаңадарья қарақалпақтар құрамындағы көп этностар- ізсіз жоқ болды «исчезнувшие этнос»- этникалық тарихта ұмыт болды. Фольклорлық сюжеттерде және социалдық еслеулерде сақланды. Қарақалпақ тарихи көркем әдебиетті Орынбай би образы -«Бахытсыздар» романда орын алды. Жаңадарьялы маңғыттар тағдыры ең соңғы ел-жұрт басшысы Маңғыт әулиетінен би Молла Дәулетназар батыр би аталық және оның ұрпақтары өздік ата жұртының экологиясы себебінен, Әмиударья төменгі бойына Маңғыт қаласына қоныс басқан. (Йулдош Файзуллаев Манғыт батыры Ташкент 2010.119-бет.) Олар жоқ болмады, Дәулетназар би, аталық кексе баба 85 жаста образында тарихи эсседе жазды. Қаракалпақтардың ақманғыт топтары Маман би басшылығында, бір топары «Кегейлі қарадал» арнасынын сол тарапында «Жылуан жап» жағасында көшіп қоныстанған. Орынбай би аталық ұрпақтары Кегейліде жасап жатыр.

Жаңадарья фронтири он төрт рулар арысы кенегес-маңғыттар жұп этностар ауқамы да бөлшектеніп Қыран тау мен Құсхана тау аралығына мәдени ланшафтқа қоныстанған. Жылуан арна-жап бойы кенегес-маңғыттар этностары Орынбай би, аталық және оның ұрпақтары Дәулетназар бидің шынжырлы кестесі шежіресі бойынша Кегейліші қатты құлақ, кексе аталарымыздың, тарихи әңгімелері естеулері бүгінгі күнімізге дейін сақталмақта.

Деректер және әдебиеттер индикаторы:

1. Шермухаммад Мунис ва Огохий « Фирдавс-ил-икбол» Тошкент. 2010. 2-издание Нөкис. 2018.

2. Мухаммед Юсуф Баяний «Шажирай –и- хорезм-шахи» ркп:. инв: 9596 .-ИВ Р Узб.

3.С.П. Толстов По древним дельтам Окса и Яксарта М.1962. 310-бет.

4. Өзбекстан және Қарақалпақстан халықлары тарихы бойынша дереклер. дузиўшилер: Б.Шамамбетов. О.Юсупов. Нокис. 1995.96-бет.

5.О.Ж.Юсупов Жанибек батыр.Маман батыр.Мурат шайых азийз баБа .Коразбек би.аталык*. Нокис. 1993.104-бет.

6. Г.Хожаниязов .О.Жумабаев Каракалпакстандагы мухаддес орынлар. Нокис.1994.70-бет

7. К.Нуржанов Г.Хожаниязов Амиўдарья Тошкент 2004.150-бет

8. К.Мамбетов Қарақалпақтар шежіресі Нөкіс 1993 127-бет.

9. Т Кайыпбергенов Қарақалпақ дастаны том-2. Нөкіс 1979-343-бет.

10.Йулдош Файзуллаев Мангит батыр. Тошкент. 2010.119-бет.

EXPLORING THE CONCEPT OF FIDELITY IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Nozima Shabonova Bakhtiyor kizi
Uzbekistan State World Languages University
Comparative Linguistics and Linguistic Translations
Master's student

Annotation: This article reflects the comparative analysis the concept of Fidelity in English and Uzbek languages. The concept of Fidelity has well analyzed and revealed the meanings in this article.

Keywords: Fidelity, loyalty, keeping a promise, fidelity to one's country, conjugal faithfulness, true devotion.

Аннотация: В данной статье представлен сравнительный анализ концепта лояльности в узбекском и английском языках. В данной статье проанализировано понятие лояльности и раскрыты его значения.

Ключевые слова: Верность, лояльности, выход за рамки обещания, верность стране, верность семье, настоящая преданности.

Fidelity, is a key factor for thousands of years, has been regarded as the highest ideals to be endeavored in human activities. There are many definitions refers to the fidelity in Uzbek and English languages. If we research the concept of fidelity we are truly sure how complex concept it is. There are many definitions in both languages.

Fidelity is the quality of being faithful or loyalty. For example dogs are famous for their fidelity. If we look at the history of this term which comes from the Latin root fides, which means faith, so fidelity is the state of being faithful.[46] Marital fidelity is faithfulness to your spouse. If you're journalist, your reports should have fidelity to the facts. The exact meaning of fidelity is a state of being faithful or loyal.[47]

However, fidelity has not remained constant throughout time and across space and at different stages of history the interpretation of fidelity has varied quite broadly.

Fidelity is a loyalty to say in one word. It refers to the special relationship developed between patients and their healthcare professionals. Each owes the other loyalty; although the greater burden is on the provider to be worthy of the patient's

[46] Fidelity- Definition, Meaning-Synonyms-Vocabulary.com.
[47] De Optimo Genere Oratorum, Topica. London: William Heinemann Ltd. Lefevere, A. Translating Lierature: 1977

trust and loyalty.[48] Fidelity often results in a dilemma, because a commitment made to a patient may not result in the best outcome for that patient. At the root of fidelity is the importance of keeping a promise and being true to your word. Some people see this differently. Some are able to justify the importance of the promise at almost any cost, and others are able to set aside the promise if an action could be detrimental to the patient.[49]

For example, if a physician promises the patient they will always be there to

care for them, yet leaves the organization and joins another healthcare facility, the patient may feel the physician betrayed their loyalty. The same may occur with a case manager who promises the patient and family they will be available to help them, yet leaves the employment, which may make the patient feel abandoned.[50]

There are many synonyms of fidelity in English language; for example, devotion, loyalty, allegiance, ardor, attachment, constancy, dependability, devotedness and so on. There are also many synonyms of fidelity in Uzbek languages; for example, sodiqlik, sadoqat, vafodorlik. sobitlik va vafo .

Fidelity is described loyalty to a person, organization, or set of beliefs.[51]

Fidelity is a strict observance of promises, duties, etc: a servant's fidelity, loyalty, fidelity to one's country, conjugal faithfulness, adherence to fact or detail.[52]

Fidelity defines exactly how precisely a translated document conforms to its

source. It can allude to how a document corresponds with its source in a variety of ways, from being 'faithful to the message', to being 'faithful to the author'. [53]

Examples of fidelity in English.

The aspect of marriage that strikes me as most relevant to homosexual couples (especially men) is the promise of sexual fidelity.

Relationship experiences included status, selectiveness with partners, importance of steady partners, fidelity, and communication.

Both male and female adult polar bears captured in Manitoba and Ontario showed a high degree of fidelity over time to locations on shore.

While he demonstrates admirable aural fidelity to the concept, ideally a more musically compelling evocation would have made a stronger impression.

[48] The Translator's Invisibility Oxon: Routledge Venuti, Lawrence. 2012
[49] Copeland, R. Rhetoric, Hermeneutics, and Translation in the Middle Ages. 1991
[50] Steiner, G After Babel: Aspects of Language and Translation Oxford: OUP
Venuti, Lawrence. 2008
[51] Collins English Dictionary
[52] Fidelity Definition and Meaning-Dictionary .com
[53] Hubbell, H.. "De Optimo Genere Oratorum." Cicero: De Inventione, 1969 M., trans

5. Muldoon’s fidelity to his beliefs was considerable, but came to be compromised.

6. When you have a repertoire of moves, you have fidelity in copying.

7. Of the four, he is the most faithful to the values they share, but it’s his very loyalty and fidelity that ultimately doom him.

8. Yet literal-mindedness is not honesty or fidelity to truth - far from it.

9. Females demonstrate strong fidelity to the sites where they hatched, and they lead their mates back to those sites in the spring.

10 Generally, a husband and wife owe one another duties of mutual respect, fidelity and support.

11 The children may also feel that they themselves are demonstrating a lack of fidelity by supporting their remarrying parent.

Examples of fidelity in Uzbek.

O‘g‘lon, oqil ham mard bo‘lgin, mardlik-elga sadoqat. (E. Vohidov)

Gulnor chuqur sadoqat ifoda etgan ko‘zlari bilan yigitga qaradi.(Oybek)

Inson qalbini yer desak, sadoqat unga ekilgan nihol.

Sadoqat- saodatga eltuvchi yo‘l.

Vatanga sadoqat – tarbiya, ma’rifat hosilasi.

Halollik va sadoqat qimmat sovg‘adir, uni arzon odamlardan kutmaslik kerak.

Asl mard Vatanga sadoqat bilan yashar… .

Sizga sadoqatli bo‘lganga sodiq bo‘ling.

Sadoqatli do‘stlar bilan shug‘illaning, ularni hatti harakatlariga majburlamang.

Sadoqat- bu xiyonat orasidagi bo‘shliq.

Haqiqatga muhabbat yoki hurmat sadoqatga olib keladi.

Fidelity is a serious concept so that it requires a lot more awareness to translate from English into Uzbek. Here are some more of them.

"Love and loyalty run deeper than blood." Richelle mead

"Sevgi va sadoqat qondan chuqurroq ishlaydi." Richelle mead.

"Where there is loyalty, weapons are useless." Paulo Coelho

"Sadoqat bo‘lgan joyda qurol yaroqsiz". Paulo Koelo.

“You don’t find loyalty overnight. You will find it day by day. " Jeffrey Gitomer.

“Siz bir kunda sadoqat topolmaysiz. Siz uni kundan-kunga topasiz. " Jeffri Gitomer.

“Loyalty is a trademark. Whoever has it, give it freely." Ellen J. Barrier.

“Sadoqat - bu savdo belgisidir. Kimda bor bo‘lsa, uni bepul bering. " Ellen J. Bariyer.

Fidelity is a concept of loyalty and here are examples of some equivalents in both languages, and there are some differences between them. For example;

to‘liq sadoqat - complete devotion
samimiy sadoqat - sincere devotion
hayratlanarli sadoqat - awed devotion
ko‘r-ko‘rona sadoqat - blind allegiance
uchun sadoqat - devotion for
jiddiylik va sadoqat - seriousness and commitment
favqulodda sadoqat - extraordinary devotion
haqiqiy sadoqat - true devotion
doimiy sadoqat va fidoyilik - continued commitment and dedication
mehnatga sadoqat - work dedication
ilohiy sadoqat - divine devotion.

In Uzbek language the concept of fidelity is explained to the examples of life in Uzbek people.

True devotion is like a slow-growing plant. Before planting, it is necessary to choose the land and the seedlings to be planted. Loyalty is a delicate plant if we say that the human heart is earth. It is carefully planted. So that the earth - the heart, and the plant - the devotion, do not get hurt. It is also not good to leave this sprout freely or to hold it too tight. Loyalty likes attention and freedom at the same time. The main thing is to be patient with him. Loyalty grows slowly; the important thing is to protect it from external influences. That is why this sprout is planted inside - in the heart. No one notice it except Allah and the owner of that devotion. Loyalty is self-sacrifice and youthfulness that comes from a person’s understanding of his duty to the Motherland, those who believe in him and love him.[54] Its meaning is revealed in the "Explanatory Dictionary of the Uzbek Language" in the words friendship, solidarity, sincerity, dedication, loyalty. Uzbeks name their children Sadiq, Siddiq, Sadaqat, Siddiqa, Muhammad Sadiq. Loyalty is a sign of strong character. It requires a person not to retreat from obstacles and difficulties, not to give up, not to turn back, to overcome them bravely and patiently, to torture himself in order to fulfill his duty in front of people. [55]What should not be done to be loyal was clearly revealed in the Address of

[54] Explanatory Dictionary of the Uzbek Language"
[55] Explanatory Dictionary of the Uzbek Language"

the President: "If we do not betray ourselves, if we do not deceive ourselves, if we work honestly and cleanly, I am sure that we will definitely reach all the goals we set for..."

Brave young men and women who follow this path are offered all kinds of distracting benefits, relief, and deceptions. Everyone does that. "What if you think about yourself?" But a faithful young man and a faithful girl will not fall for these deceptions. No matter how difficult it is, he is determined to justify the trust entrusted to him and achieve results. Great trust requires great loyalty. To justify it, all the good qualities in a person stand up and work. Loyalty brightens a person's face, increases his self-confidence and self-esteem.

Betrayal is committed by such people who have no character, are incompetent, unstable, have a distorted worldview, are "spineless", have no evidence, are weak, self-interested, greedy for wealth or fulfillment, selfish, and cowardly.

When a person is in a difficult situation, he takes one of three ways. Dealing with the problem by fighting, leaving it silent and avoiding the problem. It is in these moments that the devil advocates betrayal. Encourages ingratitude, fear of duty, or avoidance of responsibility

Loyalty, as a value, is a virtue that opens up in our conscience the obligation to protect and be faithful to what we believe in and to whom we believe. Loyalty is the virtue of obeying the rules of loyalty, honor, gratitude, and respect for something, be it to a person, animal, government, community, etc.

References:

1. De Optimo Genere Oratorum, Topica. London: William Heinemann Ltd. Lefevere, A. Translating Lierature: 1977
2. The Translator's Invisibility Oxon: Routledge Venuti, Lawrence 2012
3. Copeland, R. Rhetoric, Hermeneutics, and Translation in the Middle Ages. 1991.
4. Steiner, G After Babel: Aspects of Language and Translation Oxford: OUP Venuti, Lawrence. 2008
5. Collins English Dictionary
6. Fidelity Definition and Meaning-Dictionary .com.
7. Hubbell, H.. "De Optimo Genere Oratorum." Cicero: De Inventione, 1969 M., translations.

BADIIY ADABIYOT VA UNDAGI DIALOGLARNING BOLALAR NUTQINI O‘STIRISHDAGI O‘RNI

Ismigul Abdumo‘minova Rustam qizi
Samarqand davlat universiteti

Annotatsiya. Maktabgacha ta’lim muassasalarida metodika bo‘yicha bolalarga ta’lim tarbiya saboqlari berib boriladi. Bulardan eng asosiysi “Nutq o‘stirish mashg‘ulotlari” desak mubolag‘a bolmaydi. Chunki nutq o‘stirish nafaqat bolaning so‘z boyligini oshirishi balki uning muloqoat qobiliyatini rivojlantiradi , balki undagi bilish jarayonlarining shu jumladan bolaning taffakurini o‘stirishda ham muhim vosta bolib hisoblanadi. Bunda badiiy adabiyot ham muhim sanaladi.

Kalit so‘zlar. . Kommunikativ ko‘nikma, Pedagogik ish, «men» obrazi, emotsional munosabat

Bolalarning katta yoshli odam bilan muloqotga bo‘lgan ehtiyojining qondirilmasligi ular o‘rtasida emotsional jihatdan begonalashuvga olib keladi. U turli ko‘rinishda namoyon bo‘ladi: ba’zi bolalar indamas, arzimagan narsaga ham yig‘lab yuboruvchi bo‘lib qoladilar; boshqalari esa – negativizm, tajovuzni namoyon qilishadi.Bola hayotining to‘rtinchi yilida tengdoshi uning uchun eng avvalo, birgalikdagi amaliy faoliyat (rasm chizish, narsa yasash, tuzish va h.k.) ishtirokchisi, o‘yindagi sherik sifatida qolaveradi. Bola tengdoshiga eng oddiy talablar, iltimoslar bilan murojaat qiladi va tengdoshining harakatiga baho beradi. Besh yoshli bolalar tengdoshlarining hadeb u yoki bu narsani so‘rab, jonga tegishini salbiy baholaydi.Besh yoshga kelib, tengdoshlari bilan muloqotga va ular bilan bolalar jamiyatini vujudga keltiradigan birgalikdagi o‘yinlarga bo‘lgan ehtiyoj keskin ortadi. Bola hayotining beshinchi yiliga kelib, u o‘z tengdoshlari o‘rtasida o‘z o‘rnini anglay boshlaydi. Kommunikativ ko‘nikma rivojlanadi: bola salomlashadi va xayrlashadi, do‘stini ismini aytib chaqiradi, to‘rt-besh yoshlarga kelib – sherigini u o‘ynayotgan rol nomi bilan chaqiradi («hoy, shofyor, arqon g‘ildirakning tagiga tushib ketdi»).Kattalar va tengdoshlar bilan muloqot qilish bolaga o‘zining «men»ini anglash imkonini beradi. Aynan muloqotda «men» obrazining shakllanishi ro‘y beradi. Qulay tarbiya sharoitlarida, ya’ni kattalar va tengdoshlari bolaga xayrihohlik bilan munosabatda bo‘layotganida uning ma’qullanishiga, ijobiy bahoga, tan olishga bo‘lgan ehtiyoji qondiriladi. Salbiy muloqot tajribasi tajovuzga, o‘ziga nisbatan

ishonchsizlikka, odamovi bo‘lib qolishga olib keladi. Bolaning o‘ziga-o‘zi baho berishi, odatda yuqori bo‘ladi.

Kichik bolakay o‘z shaxsini haddan tashqari yuqori baholashi tabiiy, o‘rinlidir va bu kimdir uning shaxsiy xususiyotlarini salbiy baholagan («qizg‘anchiq») yoki uning xulq-atvorini, faoliyatini qandaydir bir ideal bilan, masalan tengdoshi bilan taqqoslagan taqdirda, shaxsni himoya qilishning o‘ziga xos mexanizmi hisoblanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar guruhlari bilan bog‘liqlikda mashg‘ulotlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq. Kichik yoshdagi bolalar bilan olib boriladigan mashg‘ulotlarning maqsadi bolalarning nutqi va harakatini rivojlantirib borishdir. Katta va tayyorlov guruhlaridagi mashg‘ulotlar orqali bolalarda tashabbuskorlik va mustaqillik, bilimga qiziquvchanlik, faol tafakkur qilish, taqqoslash, umumlashtirish, xulosalar chiqarish kabi malakalar tarkib toptirib boriladi. Bolalarda kuzatuvchanlik, mas’uliyat hissi takomillashtirib boriladi, ularda aqliy mehnat qilish malakasi va xohish-istagi tarbiyalanadi.Badiiy adabiyot bolalarni aqlan, axloqan va estetik tarbiyalashning qudratli, ta’sirchan quroli sifatida xizmat qiladi, u bola nutqining rivojlantirish va boyitishga ulkan ta’sir ko‘rsatadi. She’riy obrazlarda badiiy adabiyot jamiyat va tabiat hayotini, insoniy his-tuyg‘ular va o‘zaro munosabatlar olamini ochib beradi hamda tushuntiradi. Bu namunalar o‘z tas’ir kuchiga ko‘ra turlicha bo‘ladi: hikoyalarda bolalar so‘zlarning lo‘ndaligi va aniqligini bilib oladilar; she’rlarda o‘zbekcha nutqning musiqiyligini, ohangdorligini ilg‘aydilar; xalq ertaklari ular oldida tilning aniqligi va ifodaliligini namoyon qiladi, ona tilidagi nutqning yumor, jonli va obrazli taqqoslashlar, ifodalarga qanchalik boyligini ko‘rsatadi. Bolalar badiiy asarlar qahramonlariga qayg‘urishni o‘rganganlaridan so‘ng ular yaqinlari va atrofdagi odamlar kayfiyatini payqay boshlaydilar. Ularda insonparvarlik his-tuyg‘ulari – birovning dardiga shyerik bo‘lish, yaxshilik qilish, adolatsizlikka nisbatan qarshilik ko‘rsatish qobiliyati uyg‘ona boshlaydi. Bu printsipiallik, halollik, haqiqiy fuqarolik hislari tarbiyalanadigan poydevordir. [1]«His-tuyg‘ular bilimdan oldin keladi; kimki haqiqatni his qilmagan bo‘lsa, u uni tushunmagan va tanimagandir»_.Xalq – bolalarning betakror o‘qituvchisidir. Xalq asarlaridan boshqa hech qaysi asarlarda qiyin talaffuz qilinadigan tovushlarning bunday qoyilmaqom qilib joylashtirilishini, jarangiga ko‘ra bir-biridan zo‘rg‘a farq qiladigan so‘zlarni hayron qolarli darajada yonma-yon terilishini uchratish qiyin.

1(Nutq o‘stirish metodikasi o‘quv qo‘llanma D.R.Babaeva 2017)

Maktabgacha bosqichdagi kichik yoshli bola san’atga, uning badiiy obrazlariga oshno bo‘lish, badiiy faoliyatni egallab olish borasida keng imkoniyatlarga egadir. U san’at obrazlarini yaxlit va emotsional qabul qilishi, ularning mazmunini oddiy

anglab yetishi bilan ajralib turadi. Chunonchi, yorqin va ritmik marsh musiqasini tinglar ekan, bola eng avvalo, uning ko‘tarinki kayfiyatini qabul qiladi va uning muayyan harakat xususiyati bilan aloqasini ilg‘ab oladi.

Badiiy qobiliyatlar tizimida emotsional munosabat bildirish va syensorlik qobiliyatlari bilan bir qatorda badiiy fikrlash ham qaror topadi. U badiiy obrazlarni bir-bir bilan taqqoslaydi, ularni tegishli hayot hodisalari bilan qiyoslaydi vao‘zining birinchi umumlashtirmalariga keladi.To‘rt yoshga kelib bolalar badiiy matnni emotsional va yaxlit qabul qilganlari holda uni tushunganliklarini nafaqat nutqda (qayta hikoya qilish, yoddan aytib berish, savollarga javob berish), balki pryedmetli va o‘yinli vaziyatlarda ham ifodalaydilar. Ular ikki-uch personaj yoki hodisani ajratadilar, ular o‘rtasidaalohida aloqa o‘rnatadilar va shu tariqa asar syujyetini gavdalantiradilar.

Tavsiflashni takrorlash ko‘pincha ularda ko‘proq qiyinchilik tug‘diradi.Bu yoshda adabiy matnni qabul qilish bolalarning amaliy va o‘yin faoliyatiga yaqin bo‘lgan «harakat»dan iborat bo‘ladi. Boshqacha qilib aytganda, badiiy asar bilan to‘laqonli hamkorlik qilish uchun bola uni tinglashi, suratlarni tomosha qilishi, kitobni qo‘llari bilan ushlab ko‘rishi, o‘yinchoqlar bilan o‘ynashi, matnning ayrim qismlarini deklamatsiya qilishi yoki «baqirib aytishi», ularni muayyan hayotiy vaziyatlarda qo‘llanilishini aniqlashi lozim. Ushbu yoshda badiiy asarni qabul qilish, ijrochilik va ijodkorlikni amalda chyegaralab bo‘lmaydi.

Bola hayotining beshinchi yilida badiiy matnni mazmun-mohiyatli yagonalik sifatida qabul qilish mexanizmini shakllantirish boshlanadi. Bolalar bilan muloqot jarayonida pedagog endi bola harakatlari va fikrlarining qabul

qilingan badiiy asarga qanchalik mos kelishi haqida bevosita xulosalar chiqarishi mumkin. Ko‘pchilik bolalar matn mazmunini yoyiq nutqiy shakllarda bayon qila olmaydilar, ammo uni suratlar, o‘yinchoqlar bilan o‘yinli vaziyatlarda, kattalar va tengdoshlari bilan dialoglarda mos ravishda tushunishlarini namoyish qiladilar.

Ushbu yoshda boshqacha vaziyat ham yuzaga kelishi mumkin – ya’ni,bolalar tushunishda qiynalgan ancha murakkab matnni yoki uning ayrim qismlarini so‘zlar bilan aytib beradilar.Besh yoshlarga kelib badiiy asarni emotsional-yaxlit qabul qilish shunga olib keladiki, bolalar syujyetning ayrim obrazlari va elementlarini ajratganlari holda ular bilan «o‘ynashni» boshlaydilar. Ayni paytda ular uni to‘qib to‘ldiradilar, ayrim lavhalarni takomillashtiradilar, o‘z ertaklarini, shu jumladan ular tomonidan ajratilgan adabiy obrazlarni to‘qiydilar, badiiy asarlar asosida o‘yin syujyetlarini shakllantiradilar. Bolalar nafaqat u yoki bu adabiy obrazlarni ajratadilar, balki badiiy

tipajlarni –yagona emotsional-mazmun dominanti asosida umumlashtirma obrazlarni yaratganlari holda ularni birlashtiradilar. Bolalar adabiy janrlarni farqlay boshlaydilar: ertaklar, hikoyalar, she'rlar; ular tilning tashbehlar, taqqoslashlar, giperbola kabi ayrim ifoda vositalarini ko'rishga qodirdirlar; she'riy asar kayfiyatini intonatsiyalar yordamida ifodalab berishlari mumkin: yumor, lirika, tantana. Bayoniy matnlarning an'anaviy uch qismli tuzilmasi (kirish, harakatning rivojlanishi, yakun) va ularning stilistik vositalari (an'anaviy kirish formulasi, ertak yakuni, takrorlash va boshq.) haqidagitasavvurlar shakllana boshlaydi.

Uch-to'rt yoshlarda bolalar adabiy asarlarni tanlashga qodirdirlar: ular ayrimadabiy qahramonlarni biladilar va sevadilar, o'zlari uchun muayyan asarni ajratib oladilar va doimo ularni o'qib berish yoki aytib berishni iltimos qiladilar; o'zlari ham yoqib qolgan she'riy matnlarni ko'p martalab takrorlaydilar. Besh yoshlarga kelib ayrim syujyetli harakatlar va personajlarni afzal ko'rish yaqqol sezila boshlaydi. Bularning barchasi besh yoshli bolaning ancha boy adabiy tajribasi umumlashtirmalari hisoblanadi. Maktabgacha bosqichdagi kichik yoshli bolalarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda pedagog ularni bolalar badiiy adabiyoti bilan tanishtirishda quyidagi rivojlantirish vazifalarini amalga oshirishi lozim.Turli janr va mavzulardagi adabiy asarlarni – ertaklar, hikoyalar, she'rlarni,she'riy folklorning kichik shakllarini tinglash, ularning mazmuniga emotsional munosabat bildirish va syujyetning rivojlanishini kuzatib borish qobiliyatlarini rivojlantirish.Bolalarni ayrim asarlar va ularning aynan bir xil qahramonlar bilan birlashtirilgan sikllari bilan tanishtirish;

Tarbiyachi bilan birgalikda tanish asarlarni hikoya qilish, ularni to'liq yoki qisman sahnalashtirishga jalb qilish;Bolalar so'z ijodkorligi, she'riy matnlarning o'yinli va yumoristik variatsiyalari uchun qulay sharoit yaratish;Bolalarning o'yin, tasvirlash faoliyatlarini badiiy obrazlar bilan boyitish,kitobga nisbatan estetik madaniyat asari sifatida asrab-avaylash munosabatini shakllantirish.-Illyustratsiyalarni mustaqil ravishda va takror ko'rib chiqish, aynan shu kitobni takror tinglash istagi.Maktabgacha yoshdagi kichik bolalarni bolalar badiiy adabiyoti bilan tanishtirishga doir ishlarning mazmuni va shart-sharoitlari. Ushbu yoshdagi bolalar uchun badiiy adabiyotning quyidagi janrlari maqsadga muvofiqdir: folklorning kichik shakllari, prozaik va she'riy ertaklar,hikoyalar, she'rlar. Ayni paytda bola uchun adabiy obrazlarning emotsional jozibadorligi quyidagi hollardagina ortadi: ya'ni, agarda badiiy mazmun uning qabul qilishi uchun imkon doirasida bo'lsa; badiiy asar yorqin va ifodali taqdim etilsa; bola badiiy matn mazmunini tashqi harakatlarda

ifodalasa; badiiy asar asosida o‘zi ham improvizatsiya qilsa.Pedagogik ishlarni bir-biri bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan ikki yo‘nalishda olib borish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nutq o‘stirish metodikasi o‘quv qo‘llanma D.R.Babaeva 2017
2. Yusupova P. «Maktabgacha tarbiya pedagogikasi» «Tarbiyachi» T- 1993y.
3. "O‘zbekistonda maktabgacha ta’lim tizimini modernizatsiyalash-yuksak ma’naviyatli kelajak avlodni tarbiyalash negizidir" mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. Toshkent - 2009 yil.
4. M.Voxidov «Bolalar psixologiyasi ocherklari».
5. Loginova V.I., P.G.Samorukovalar taxriri ostida «Maktabgacha tarbiya pedagogikasi» . «Tarbiyachi» T., 1991 y.

THE ESSENCE, CLASSIFICATION AND DIRECTIONS OF PEDAGOGICAL INNOVATIONS

Mashkhura Numanova Qobiljon kizi
Teacher of Andijan State Institute of Foreing Language

Annotation. This article presents the importance essence, classification and directions of pedagogical innovations. At the current stage of development, the modernization of educational content in Uzbekistan is not only related to innovative processes in the organization of teaching foreign languages, but the main direction of development of modern educational institutions has become humanitarian education. Personal potential is in the first place. It includes taking into account the interests and requirements of students, implementing a differentiated educational approach. Today, the main focus is on the student, his personality, his unique inner world. Therefore, the main goal of a modern student is to choose the methods and forms of organizing students' educational activities that optimally correspond to the set goal of personal development.

Keywords: innovations development, modernization humanitarian institutions requirements organization direction focus.

Introduction. The methodology of foreign language teaching as a science has more than 200 years of history. During this period, it can be observed that different attitudes towards foreign language teaching methodology were expressed. One of these views belongs to academician L.V. Shcherba. According to him, any 304 methods of teaching a subject is not considered a theoretical science, although it is a science. It solves practical problems. In particular, the foreign language teaching methodology does not rely only on psychological evidence, but is based on general and specific linguistic research. If linguistics deals with the origin and laws of movement of language phenomena, the methodology answers the question of what should be done in order to use the necessary language phenomenon in practice based on these laws. Even the most valuable books on methodology have been edited by linguists. These include G. Suit, one of the 19th century phoneticians and a great English linguist, O. Esperson, who was considered the most original phonetist and theoretical linguist in England at the end of the 19th and early 20th centuries, F. Bruns and Breal, one of the most prominent French linguists of the late 19th and early 20th centuries, prominent anglicist and well-known phonetician V. Fiètor and

others. Academician L.V. Shcherba and his mentor, the great linguist I.A. Beaudoin-de Courtone and their students dealt with the issue of language teaching methodology. In our country we can mention that J.Jalolov, Sh.Alimov, U.Yusupov, J.Buranov, A.Mamatov, M.Umarkhodjayev, G.Hoshimov and many other scietists contributed to the development of teaching foreign languages and the scientific literatures and researches, they created latest scientific innovations on foreign language teaching. Psychologists have a different attitude to the methodology of foreign language teaching. Professor V.A. Artemov made a valuable comment. In his opinion, psychology provides material for methodology. Methodology studies how the teacher conducts the lesson. Psychology deals with how students master this subject. However, this opinion cannot be fully agreed. Because the teacher in the process of teaching, and the student in the period of mastering experience certain mental processes and situations, whether they want to or not, they face and are influenced by the laws of psychology. The use of modern technologies in teaching and learning a foreign language (English) is very effective. In particular: when using computers, the student can watch and listen to foreign language videos, demonstrations, dialogues, films and cartoons; foreign language radio broadcasts and television programs can be heard and watched; use of tape recorders and cassettes, which are considered a more traditional method; CD players can be used. Here, students are given ample opportunities to develop their communicative competence in a foreign language. First of all, the learner hears several variants of the pronunciation process of words and thereby forms his own pronunciation skills. Secondly, the student who observes the communication process of the communicators through the image will witness the non-verbal actions of the communicators, through which strategic competence will be formed in the student. Thirdly, through the image, they get to know the culture of representatives of a foreign language, which encourages the formation of the learner's sociolinguistic competence. Fourthly, it is possible to hear and repeat the information transmitted through these technologies, which means that the students have the opportunity to re-learn the areas they do not understand, either by themselves or with a group. The above-mentioned circumstances ensure that the process of learning a foreign language is more interesting and effective for students. Modern education requires the use of advanced pedagogical technologies, interactive, innovative methods, Modernization of education in Uzbekistan defines that a developing society needs modernly educated, moral, enterprising people who can independently make responsible decisions in a situation of choice, predicting possible consequences

capable of cooperation, are distinguished by mobility, dynamism, constructiveness, have a developed sense of responsibility for the fate of the country. And the solution to this problem largely determines what the matured schoolchildren will do, what profession they will choose, and where they will work. School cannot give a person a store of knowledge for life. But it is able to give the student the basic guidelines for basic knowledge. The school can and should develop the cognitive interests and abilities of the student, instill in him the key competencies necessary for further self-education. Modernization of the content of education in our country at the present stage of development of society is not least associated with innovative processes in the organization of teaching foreign languages. The priority direction in the development of the modern school has become the humanistic orientation of education, in which the leading place is occupied by personal potential (principle). It involves taking into account the needs and interests of the student, the implementation of a differentiated approach to learning. Today the focus is on the student, his personality, unique inner world. Therefore, the main goal of a modern teacher is to choose methods and forms of organization of students' educational activities that optimally correspond to the goal of personality development. One of the technologies that provides student-centered learning is the method projects as a way to develop creativity, cognitive activity, independence. The typology of projects is varied. According to M.E. Breigina, projects can be divided into mono-projects, collective, oral-speech, visual, written and Internet projects. Although in real practice one often has to deal with mixed projects that have signs of research, creative, practice-oriented and informational. Project work is a multi-level approach to language learning, covering reading, listening, speaking and grammar. The project method contributes to the development of active independent thinking of students and orients them towards joint research work. In my opinion, project-based learning is relevant because it teaches children to cooperate, and learning to cooperate brings up such moral values as mutual assistance and the ability to empathize, forms creative abilities and activates students. In general, in the process of project-based learning, the inseparability of education and upbringing can be traced.

Bibliography:

1. Educational Psychologist. – 1985. – 20(4). – P. 67–182. Salomon G. New information technologies in education .
2. Encyclopedia of Educational Research (Sixth Edition)
3. M. C. Alkin. – New York: Macmillan, 1992. – P. 892–903

4. ICT in Schools Research and Evaluation Series. – 2002. – № 7. – 92 p.
5. Annual Meeting of the American Educational Research Association. – Seattle, 2001. – 13 p

DIPLOMATIK PROTOKOLLARNI RASMIYLASHTIRISHNING STRUKTURAL REKVIZITLARI VA UMUMIY ME'YORIY QOIDALARI

Mohlaroyim Abduraxmonova Baxtiyor qizi
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti magistranti,
Ilmiy rahbar: Muhiddinova Xadicha Sobirovna,
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti professori, pedagogika fanlari doktori,

Annotatsiya: Ushbu maqola diplomatik hujjat turlaridan biri hisoblangan diplomatik protokollarni rasmiylashtirishning struktural rekvizitlari va umumiy me'yoriy qoidalariga bag'ishlangan. Diplomatik protokol tushunchasi keng va tor ma'nolarda qo'llanilib, keng ma'noda diplomatiyaning umumiy me'yoriy qoidalarini, tor ma'noda esa diplomatik yozishmalarning diplomatik protokol – bayonnoma turini anglatadi. Diplomatik hujjatlarni to'g'ri rasmiylashtirish juda ham katta e'tibor talab qiladi. Diplomatik protokolni yozish va rasmiylashtirishda ma'lum bir qoliplashtirilgan qoidalarga rioya qilish, hujjat tuzish san'atini mukammal egallash, diplomatik yozishmalarning barcha turlari normalarining nozik tomonlarini batafsil bilish kerak.

Kalit so'zlar: diplomatiya, diplomatik yozishmalar, diplomatik hujjatlar, diplomatik protokol, bayonnoma, struktural rekvizitlar, hujjat grafik modeli.

Annotation: This article is devoted to the structural requisites and general normative rules for formalizing diplomatic protocols, which are one of the types of diplomatic documents. The concept of diplomatic protocol is used in both broad and narrow senses, in a broad sense it means the general normative rules of diplomacy, and in a narrow sense it means a type of diplomatic protocol - protocol of diplomatic correspondence. Proper execution of diplomatic documents requires a lot of attention. When writing and formalizing a diplomatic protocol, it is necessary to adhere to certain standardized rules, to master the art of document drafting, to know in detail the nuances of the norms of all types of diplomatic correspondence.

Keywords: diplomacy, diplomatic correspondence, diplomatic documents, diplomatic protocol, structural requisites, document graphic model.

Diplomatik hujjatlar - bu tashqi ishlar bo'limlari tomonidan xalqaro munosabatlar orbitasiga chiqarilgan yakuniy mahsulot bo'lib, ushbu hujjatlarni tayyorlashda, aniq matn tuzish, loyihalash mahorati kabi nihoyatda mashaqqatli mehnatni o'zlashtirish diplomatning diplomatiya talablariga javob bera olish

qobiliyatining asosiy shartlaridan biridir. Hujjatlar ustida ishlash - bu kasbiy mahorat, malaka bo‘libgina qolmay, muzokaralar paytida o‘nlab variantlardan yagona maqbul variantni tezkorlik bilan ajratish va uni qog‘ozga aniq ko‘chirish qobiliyatini namoyon qilish imkoniyati hamdir.

Xorijiy davlatlar tomonidan diplomatik yozishmalarning an’anaviy normalari va qoidalarining buzilishi mamlakat sha’niga putur yetkazishga urinish sifatida qabul qilinishi mumkinligi bois diplomatik hujjatlarga qo‘yiladigan umumiy talablar belgilab qo‘yilgan. Ularga, avvalo, quyidagilar kiritiladi:

1. Ishonchlilik. Diplomatik protokollarda noaniqlikka, faktlarni buzib ko‘rsatishga also yo‘l qo‘yilmaydi. Har qanday xato hujjatni yaroqsiz qiladi, chunki uning mazmuni shubha ostiga olinadi, chunki keyingi o‘zgartirishlar va tushuntirishlar yordam bera olmaydi.

2. Maqsadlilik. Hujjat turini to‘g‘ri tanlash katta ahamiyatga ega bo‘lib, bu aynan shu holatga mos kelishi kerak. Verbal notaga verbal nota bilan, shaxsiy notaga esa shaxsiy nota bilan javob berishligi shart.

3. Diplomatik hujjatlarning tili sodda, ixcham bo‘lishi, qiyoslash va epitetlar kam qo‘llanilishi kerak.

4. Diplomatik hujjat benuqson ko‘rinishga ega bo‘lishi kerak.

5. Hujjatning pastki qismidagi muhr, notalarni shtamp muhri bilan mahkamlashda gerb vertikal holatda bo‘lishi kerak[56].

Mahalliy va xorijiy diplomatik xizmat muassasalarida rasmiy hujjatlarni tayyorlash va rasmiylashtirishga qo‘yiladigan talablar har bir davlatning butun davlat tizimi uchun umumiy bo‘lgan davlat standartlari bilan belgilanadi. Shu bilan birga, tashqi ishlar vazirligining, qisman xorijiy idoralarning rasmiy yozishmalarining yarmidan ko‘pi ichki xususiyatga ega hujjatlardan iborat ekanligini ham hisobga olish zarur. Ichki hujjatlarga Tashqi ishlar vazirligining ish jarayonidagi ushbu turkumga Prezident ma’muriyati, hukumat hamda davlatning qonun chiqaruvchi organi tomonidan yaratilgan hujjatlar, vazirliklar va idoralar, davlatning ta’sis organlari, boshqa davlat va jamoat tashkilotlari va muassasalari o‘rtasida olib boriladigan idoraviy yozishmalar kiradi. Ushbu hujjatlar orasida ayniqsa diplomatik protokollar ma’lum struktural rekvizitlar va umumiy me’yoriy qoidalar asosida tuziladi va rasmiylashtiriladi. Rasmiy hujjatlarning barcha turlari uchun majburiy bo‘lgan standart talablari mavjud bo‘lib, ular:

[56] https://info.wikireading.ru/86919

- hujjatlar rekvizitlarining tarkibi;
- hujjatlar rekvizitlarini rasmiylashtirish;
- blanklar va hujjatlarni rasmiylashtirish;
- davlat gerbi aks ettirilgan blankalarni tayyorlash, hisobga olish, ulardan foydalanish va saqlashga qaratilgandir.

Ushbu talablar an'anaviy qog'ozda ish yuritish uchun ham, kompyuter texnologiyalaridan foydalangan holda yaratilgan hujjatlar bilan ishlashni tashkil etish uchun ham qo'llaniladi. Ularning amalga oshirilishi hujjatlashtirish qoidalari va amaliyotining birligini ta'minlaydi va diplomatik xizmatning ish yuritish va hujjatli ta'minotining butun tizimida avtomatlashtirilgan ma'lumotlar bazalarining axboriy mosligini ta'minlaydi.

Diplomatik hujjat o'zining yakuniy, oxirgi versiyasida odatdagi ish hujjatlaridan farq qilishi mumkin. Shunga qaramay, diplomatik hujjatlarni tayyorlash va ichki muvofiqlashtirishda qabul qilingan ko'plab tafsilotlar diplomatik xizmatning ish yuritish va hujjat ta'minotining butun tizimi uchun umumiydir. Diplomatik hujjatlarni rasmiylashtirish diplomatiya quroli va tashqi ishlar vazirliklari faoliyatining eng muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, belgilangan yozishma amaliyotiga rioya etilishini nazorat qilish protokol xizmatiga yuklanadi.

Bugungi kunda diplomatik hujjatlarni rasmiylashtirish uchun ishlab chiqilgan to'liq shakl-sxema, ya'ni hujjatning grafik modeli quyidagi asosiy qismlarni o'z ichiga oladi:

1. Davlat gerbi. Davlat gerbi to'g'risidagi Nizomga muvofiq, davlat gerbining tasviri vazirliklar, idoralar, boshqa organlarning (sud, prokuratura, tashqi davlat organlari va boshqalar) ma'muriy hujjatlari blankalarida (qarorlar, buyruqlar, buyruqlar, xatlar va boshqalar) bo'lishi shart bo'lib, gerb tasviri hujjatning yuqorisida - markazda yoki chap burchakda joylashtirilishi kerak.

2. Kompaniya nomi. Ushbu rekvizit hujjat yozilgan tashkilotning rasmiy nomini ko'rsatadi. Masalan, O'zbekiston Respublikasi Tashqi ishlar vazirligi. Agar hujjat muallifi vazirlikning tarkibiy bo'linmasi bo'lsa, uning nomi vazirlik nomi ostida keying qatorda beriladi. Masalan:

O'zbekiston Respublikasi Tashqi ishlar vazirligi

O'zbekistonning Hindistondagi elchixonasi.

3. Hujjat mazmuni. Bu qism belgilangan parametrda aniq mazmunni ifodalagan holda, ortiqcha tafsilotsiz, qisqa va ixcham beriladi.

4. Tasdiqlovchi imzo. Hujjat matnining tagida mas'ul shaxs imzosi qo'yiladi[57].

Tashqi ishlar vazirligi diplomatik yozishmalarni o'z mamlakati tilida olib boradi. Biroq, rasmiy matnga hujjat mazmunini adresatga imkon qadar tezroq yetkazish va hujjatni qabul qiluvchi tomonidan tarjima qilishda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan noaniqliklarning oldini olish maqsadida chet tilidagi (xalqaro tillardan biri) tarjima ham ilova qilinadi.

Elchixonalar Tashqi ishlar vazirligi bilan o'z mamlakati tilida yozishmalar olib borishi mumkin. Ammo ko'pincha ular qabul qiluvchi mamlakat tilida bo'ladi yoki hujjatlarning ushbu tilga tarjimalarini asl nusxalariga ilova qiladi.

Diplomatik hujjatda xushmuomalalik shakli va atributlari qanchalik muhim bo'lishidan qat'i nazar, birinchi navbatda qabul qiluvchining xususiyatlarini va uning bo'lishi mumkin bo'lgan reaktsiyasini hisobga olgan holda mazmuniga, taqdimotning ravshanligiga, mantiqiy fikrlash, faktlarni isbotlashga jiddiy e'tibor qaratilishi kerak.

Diplomatik protokol oddiy bayonnomalardan bir necha jihatlari bo'yicha farq qiladi. Oddiy bayonnomalar ham rasmiy uslubda yoziladigan hujjat bo'lib, tashkilotning umumiy blankida hujjat turining nomini ko'rsatgan holda oddiy qog'ozga yoki bayonnomaning maxsus blankasida beriladi[58].

Majburiy ma'lumotlar va ularning rekvizitlari:

Sana (yig'ilish sanasi);

Ro'yxatga olish raqami (yig'ilishning tartib raqami): Bayonnomalar kalendar yili yoki kollegial organning vakolat muddatidan kelib chiqib raqamlanadi;

Sarlavha (3 intervaldan oldin va keyin)

Matn: Protokol matni ikki qismdan iborat bo'ladi:

1) Kirish qismi. Bu qism to'liq va qisqa shaklda bo'lishi mumkin, biroq ikkovi ham bir xil tuziladi. Unda rais va kotibning familiyasi, yig'ilish ishtirokchilari va taklif qilingan shaxslarning familiyalari yoki umumiy soni, kun tartibi ko'rsatiladi. Matnning kirish qismining har bir komponenti orasidagi masofa 1,5 interval bo'ladi. Familiyalar va bosh harflar alifbo tartibida joylashtirilgan holda meta-ishni ko'rsatib, 1 intervalda joylashtiriladi. Kirish qismi kun tartibi bilan yakunlanadi - unda muhokamalar ketma-ketligini belgilaydigan masalalar ro'yxati mavjud. Agar bir nechta savollar bo'lsa, ular raqamlanadi, ahamiyatiga qarab joylashtiriladi.

[57] https://info.wikireading.ru/86919
[58] https://studfile.net/preview/9400809/page:8/#16

2) Asosiy qism. Asosiy qism kirish qismidan keyin 3 interval tashlab 1,5 intervalda yoziladi. Har bir masala uchun sxema bo‘yicha quriladi: *ESHITILDI:* .. *GAPIRILDI:* .. *QAROR QABUL QILINDI:* ..

Qisqa bayonnomalarda “Eshitildi” bo‘limida ma’ruzachining ismi-sharifi va nutqining mavzusi ko‘rsatiladi. Ma’ruzachining familiyasi va ismini bosh harflari, uning ma’ruzasining mazmuni esa to‘liq bayon qilinadi. (3-shaxs, birlikda). Agar ma’ruza matni ma’ruzachi tomonidan yozma ravishda taqdim etilgan bo‘lsa, u bayonnomaga ko‘chirilmaydi, ma’ruza matni ilova qilinadi.

Qisqa bayonnomalarda “Gapirildi” bo‘limida faqat so‘zga chiqqan shaxslarning ism-shariflari ko‘rsatiladi, to‘liq bayonnomalarda ularning nutqlari, jumladan, ma’ruzachiga berilgan savollar ham qayd etiladi. Savollar qabul qilingan tartibda yoziladi. Har bir savol qizil chiziqdan chiqariladi, familiyalarni ko‘rsatmaslikka ruxsat beriladi. Bunda 1-raqam - savol raqami, 2-raqam - qaror raqami.

Kun tartibidagi har bir masalaning yakuniy qismida muhokama etilayotgan masala bo‘yicha qabul qilingan qaror to‘g‘risidagi bayonnoma tuziladi. U "Qaror qabul qilindi" bo‘limida beriladi. Qaror muhimlik tartibida joylashtiriladi va har biri arab raqamlari bilan raqamlanadi.

Ayniqsa muhim hollarda har bir band bo‘yicha ovoz berish natijalari bayonnomada alohida ko‘rsatiladi.

Yig‘ilish ishtirokchisining qabul qilingan qaror yuzasidan alohida varaqda bayon etilgan fikri bayonnomaga alohida ilova qilinadi. Masala muhokamasi jarayonida bildirilgan takliflar tegishli qaror qayd etilgandan keyin bayonnomada qayd etiladi.

Bayonnoma matni yig‘ilish o‘tkazilgan kundan boshlab 3 kundan kechiktirmay tayyorlanishi va tasdiqlanishi kerak. Bayonnoma faqat ikkita imzo – rais va kotibning imzosi bo‘lgan taqdirdagina yuridik kuchga ega bo‘ladi. Ayrim muhim holatlarda bayonnoma ma’ruzachilar ham tomonidan tasdiqlanishi kerak bo‘ladi[59].

Diplomatik protokollarning yozilishi oddiy majlis bayonnomalaridan butunlay farq qiladi. Diplomatik protokollarni rasmiylashtirishning struktural rekvizitlari haqida X.S.Muhiddiova “Rasmiy uslubning diplomatik yozishmalar turi” nomli kitobida quyidagi ma’lumotlarni keltirib o‘tgan[60].

Protokol (qaydnoma) diplomatik aloqalar, munosabatlar, shartnoma, bitim, muzokaralar bayonnomasi bo‘lib, u ham diplomatik hujjat hisoblanadi va boshqa

[59] https://studfile.net/preview/9400809/page:8/#16
[60] Muhiddinova X.S., Abdullayeva N.A. Rasmiy uslubning diplomatik yozishmalar turi. - T., 1997. - 40-43-betlar.

bayonnomalar (majlis bayoni, sud majlisi bayonnomasi kabi)dan tamomila farq qiladi. Unda ishtirok etdilar, kun tartibi, eshitildi, so‘zga chiqdilar, qaror qilindi qismlari, majlis raisi, kotibi kabilar bo‘lmaydi. Aytilgan fikr-istaklar, qarorlarning har biri alohida satr sifatida beriladi. Sarlavha o‘rnida protokol qaysi masala yuzasidan tuzilganligi, so‘ng unda ishtirok etgan davlatlar nomi qayd etiladi.

Qaror bandlari

Tomonlar ……. ga ishonch bildirdilar.

Tomonlar ……. ga qaror qildilar.

Tomonlar ……. ni izhor etdilar.

tarzida yoziladi. Oxirgi satrda protokol qachon va qayerda, necha nusxada, qaysi tilda tuzilganligi va qachondan boshlab kuchga kirishi ko‘rsatiladi. So‘ng har ikki davlat nomidan ishtirok etgan vakillar lavozimi, ismi-sharifi yozilib, imzo va muhr bilan tasdiqlanadi.

Protokol namunasi (Maxsus blank)

Gerb tasviri

O‘zbekiston Respublikasi,

Toshkent shahri

O‘zbekiston bilan Saudiya Arabistoni qirolligi

o‘rtasida diplomatik munosabatlar o‘rnatish to‘g‘risida

protokol

N_____ 1992-yil 20-fevral

O‘zbekiston Respublikasi bilan Saudiya Arabiston qirolligi, o‘zaro madaniy va tarixiy birodarlik aloqalariga asoslanib, o‘zaro hamkorlikni mustahkamlash va rivojlantirishga intiladilar va bu aloqalar dunyoda xavfsizlik hamda tinchlikni mustahkamlashga ishonch bildirdilar.

Tomonlar o‘zaro diplomatik munosabatlar o‘rnatishga va Ar-Riyoz shahrida O‘zbekiston Respublikasining elchixonasini, Toshkent shahrida Saudiya Arabistoni Qirolligining elchixonasini ochishga qaror qildilar.

Tomonlar o‘zaro siyosiy, iqtisodiy, savdo va madaniy sohalarda samarali hamkorlikni rivojlantirishga bo‘lgan xohish-istaklarini izhor etdilar.

Ushbu Protokol 1412-hijriy yilning 17-sha’bonida, ya’ni 1992-yil 20-fevralda Toshkent shahrida o‘zbek va arab tillarida ikki asl nusxada imzolandi, har ikkala nusxa matni bir xil kuchga ega.

O‘zbekiston Respublikasi nomidan

Saudiya Arabistoni qirolligi nomidan

(imzo) Muhr
Ubaydullo Abdurazzoqov
Tashqi ishlar vaziri

Muhr (imzo)
Amir Saud Al Faysal
Tashqi ishlar vaziri

Xulosa qilib aytganda, barcha diplomatik hujjatlarga qo‘yiladigan umumiy talablar belgilab qo‘yilganligi kabi diplomatik protokollarning ham umumiy me’yoriy qoidalari mavjud. Diplomatik protokollarni yozish va rasmiylashtirishning o‘ziga xos rekvizitlari mavjud bo‘lib, boshqa hujjat turlaridan keskin farq qiladi. Shuning uchun diplomatik protokollarni rasmiylashtirish jarayonida doimo yuqorida ko‘rsatib o‘tilgan qoidalarni yodda tutish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Muhiddinova X.S., Abdullayeva N.A. Rasmiy uslubning diplomatik yozishmalar turi. - Toshkent, 1997. 55 bet.
2. https://info.wikireading.ru/86919
3. https://studfile.net/preview/9400809/page:8/#16

PEDAGOGIKA UNIVERSITETLARIDA MAKTABGACHA TA'LIM YO'NALISHI BO'YICHA NOAN'ANAVIY YONDASHUVLAR

Feruza O'rinova O'ljayevna
PhD, dotsent.Farg'ona davlat universiteti o'qituvchisi
Feruza Boltayeva A'zam qizi
Maktabgacha ta'lim kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada bugungi kunda pedagogika yo'nalishidagi oliy ta'lim muassasalarida ta'limning sifatini ko'tarish bilan bog'liq turli taklif va mulohazalar keltirilgan. Shuningdek, so'nggi yillarda o'qitish jarayoniga joriy qilinayotgan kredit-modul tizimining o'ziga xos tomonlari yoritilgan. ECTS kredit-modul tizimida professor-o'qituvchining dars soatlarini innovatsion usullar orqali tashkil etishi zaruratining amaliy ahamiyati haqida atroflicha fikrlar berilgan.

Kalit so'zlar: kredit, motivatsiya, "learning workloads", Erasmus, ECTS, innovatsion yondashuv, amaliyot, universitet, professor-o'qituvchi, ilmiy faoliyat.

Oliy ta'lim uzoq ta'rixiy taraqqiyot davomida rivojlanib borayotgan ta'limning yetakchi bosqichi hisoblanadi. Mazkur ta'lim bosqichini yakunlaydigan tinglovchilar boshqa ta'lim turlaridan farqli ravishda ma'lum bir kasbiy malaka egasi sifatida talqin qilinadi. Bu esa shaxsga ja'miyatda o'z o'rnini topish, ma'lum daraja egasiga aylanish hamda eng muhimi mamlakat rivojiga hissa qo'shish imkoniyatini beradi.

Oliy o'quv yurtlarida ta'lim sifatiga baho berishdan oldin, ta'lim sifati yuqori hisoblangan Yevropa mamlakatlaridagi universitetlarning ta'rixiy rivojlanish tendensiyalariga nazar tashlaylik! – XII-XIII asrlarda bir qancha G'arbiy Yevropa mamlakatlarida oliy ma'lumot beradigan o'quv yurtlari sifatida universitetlar paydo bo'la boshlaydi. Universitetlarning vujudga kelishiga o'sha vaqtlarda ko'p yevropaliklarning arab madaniyati (xususan, meditsina va falsafa) bilan tanishuvi katta ta'sir ko'rsatdi. Bu madaniyat bilan tanishishga G'arbiy Yevropa feodallarining XI asr oxirida Sharqdagi arab musulmon mamlakatlariga qarshi boshlagan harbiy harakatlari sabab bo'ldi. O'sha zamon arab mamlakatlarida madaniyat va ma'rifat G'arbiy Yevropadagi madaniyatga nisbatan ko'p jihatdan taraqqiy qilgan edi. Xususan arablar tomonidan VIII asrda istilo qilingan Ispaniyada tashkil qilingan arab oliy o'quv yurtlari Yevropa universitetlari uchun ma'lum darajada namuna bo'ldi. Ispaniyada arablar barpo qilgan feodal musulmon davlatining poytaxti Kordova shahrida tashkil qilingan arab oliy o'quv yurtlarida falsafa, matematika, astronomiya,

meditsina fanlari o‘qitilar edi. Yevropaning turli mamlakatlaridan kelgan ko‘p talabalar Kordovada o‘qib, oliy ma’lumot olardilar.

Universitetlarning paydo bo‘lishiga yana bir sabab shu ediki, Yevropada katta davlatlar barpo qilinganligi va markazlashtirilgan monarxiya hokimiyatining kuchayganligi munosabati bilan ilmli va yuksak malakali huquqshunoslarga talab tug‘ildi. Mazkur sabablardan tashqari XII-XIII asrlarda G‘arbiy Yevropa hayotida yuz bergan iqtisodiy, madaniy o‘zgarishlar, ya’ni hunar va savdoning rivojlanishi, shaharlarning o‘sib borishi va shunga bog‘liq holda dunyoviy shahar madaniyatining taraqqiy qilib borishi, xalqaro aloqalarning kengayishi, yoshlar o‘rtasida oliy ma’lumot olish harakatini tug‘dirdi, bu hol o‘z navbatida universitetlarning paydo bo‘lishiga katta ta’sir ko‘rsatdi.[1]

Ko‘rinib turiptiki, Yevropada oliy ta’lim universitetlarini tashkil qilishdan maqsad mamlakatda ilmiy va ma’naviy dunyoqarashi keng ziyoli qatlam ulushini kengaytirish bo‘lgan. Mazkur universitetlarda tahsil olish istagidagi talabalar ham avvalo, yurt tinchligiga raxna solishi mumkin bo‘lgan turli oqimlarga qarshi turgan holda, xalqni to‘g‘ri yo‘lga boshlashni maqsad qilgan edilar. Ammo bugungi kunga kelib universitetlarda ta’lim sifati to‘laqonli darajada deyolmaymiz. Bu fikrning isbotini ishlab chiqarishga kerib kelayotgan kadrlar misolida ko‘rish mumkin. Mutaxassislik diplomiga ega bo‘lsada, kasbiy tayyorgarlikka ega bo‘lmagan “mutaxassislar” yetishtirib berishda, afsuski, oliy ta’lim muassasalari xizmat qilishda davom etmoqda.

Oliy ta’limni tamomlagan mutaxassislar kasbiy layoqatsizligining sabablarini quyidagicha tahlil qilish mumkin:

Professor-o‘qituvchilar tomonidan nazariy materiallar talabaga tushunarli va chuqur yondashuv asosida yetkazib berilishida sustkorlik holatlari;

Darslarni tashkil qilishda talabaga motivatsiya beruvchi yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanmaslik;

Fan doirasida talabaning bilimlarni egallashi uchun adabiyotlar kartotekasining shakllantirilmasligi yoxud adabiyotlar bilan ishlash bo‘yicha tushuntirish ishlarining olib borilmasligi;

Fanlarni o‘rganishda labaratoriya mashg‘ulotlariga kam soatlar ajratilishi yoki mazkur mashg‘ulotlarni tashkil etish samaradorligining pastligi;

Talabalarning amaliyot jarayoni yetarli darajada nazoratga olinmaganligi hamda amaliyot bilan bog‘liq bilimlarning talabalarda yetarli darajada shakllantirilmaganligi;

Turli tashkiliy topshiriqlarning ko‘pligi sababli professor-o‘qituvchilarning dars mashg‘ulotlariga sifatli tayyorgarlik ko‘rishlari uchun vaqt me’yorlarining yetishmasligi kabilar.

Yurtboshimiz Sh.Mirziyoyev oliy ta’limda keng ko‘lamli islohotlar olib borilishi zarurligini nazarda tutgan holda 2018 yil 5 iyunda “Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta’minlash bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” gi qarorni imzolagan edilar. Qarorda yoshlarnin ilmiy dunyoqarashini kengaytirishga oid quyidagi topshiriq ko‘rsatilgan:

O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi manfaatdor vazirlik va idoralar bilan birgalikda ikki oy muddatda oliy ta’lim muassasalari talabalarini ilmiy faoliyatga yo‘naltirishga va ularda innovatsion fikrlashni shakllantirishga qaratilgan chora-tadbirlar dasturi loyihasini ishlab chiqsin va belgilangan tartibda Vazirlar Mahkamasiga kiritsin, unda quyidagilar nazarda tutilsin:

yangi g‘oya va tashabbuslarni shakllantirish maqsadida har bir oliy ta’lim muassasasida “Yosh ekspertlar guruhi”ni tashkil etish;

o‘quv mashg‘ulotlarini talabalarni innovatsion fikrlashga yo‘naltiradigan o‘qitish texnologiyalari va interfaol uslublarni joriy etish asosida tashkil etish, asosiy e’tiborni talabalarning mustaqil ta’lim olishi bilan bog‘liq mexanizmlarni amalga oshirishga qaratish;

har bir oliy ta’lim muassasasida 1-kurs davomida saralab olingan eng iqtidorli talabalar uchun alohida guruhlar tashkil etish (mazkur guruhlardagi talabalar soni oliy ta’lim muassasasi tomonidan belgilanadi), 2-kursdan ularni o‘qitishni alohida o‘quv reja va dasturlar asosida amalga oshirish, ushbu toifadagi talabalarni magistraturaga maqsadli qabul qilish va bu orqali oliy ta’lim muassasalari kafedralari uchun malakali kadrlar tayyorlash tizimini joriy etish.[2]

Yurtboshimizning ushbu yondashuvlari ta’lim sifatini oshirishdagi oqilona yo‘l hisoblanadi. Chunki har bir ta’lim muassasasida iqtidorli talabalar mavjud va ular ta’lim sifatidan qoniqmasligi natijasida o‘z ustida ishlash imkoniyatlari ham cheklanib qolmoqda. Shuning uchun “Yosh ekspertlar” guruhi o‘z faoliyatini takomillashtirishi, ayniqsa iste’dodli talabalar bilan ishlashning yangi yo‘nalishlarini kashf etib borishlari lozim bo‘ladi.

Pedagogika universitetlari asosan ta’limning quyi bo‘g‘inlariga mutaxassis tayyorlashga xizmat qiladi. Demak, har bir yetishib chiqayotgan mutaxassis minglab bolalarni ta’limning yuqori bo‘g‘iniga tayyorlaydi. Bu degani charxpalak singari kasbiy tayyorligi yuqori bo‘lmagan kadrlarning ja’miyatga kirib borishi yana minglab

bo‘lajak kadrlarning ham aynan shunday saviyada tarbiyalanishlariga xizmat qilishi mumkinligini ko‘rsatadi. Mazkur maqolada pedagogika universitetlarida maktabgacha ta’lim yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalarning kasbiy tayyorgarligini ko‘tarish hamda bu yo‘lda professor-o‘qituvchilar faoliyati masalalariga e’tibor qaratamiz.

Birinchidan, oliy ta’lim jarayonida malakaviy amaliyot dasturi qayta ko‘rib chiqishga muhtoj. Malakaviy va pedagogik amaliyotlarda tajriba yetarlicha samarali emas. Shuning uchun amaliyot dasturini yangicha yondashuvda boyitish zarur.

Talabalarning pedagogik amaliyotga chiqishlaridan maqsad egallanilayotgan kasb yuzasidan amaliy tajribalarni egallash bo‘lib hisoblanadi. Ammo bugungi kundagi amaliyot dasturlari (pedagoika sohasida) u darajada samarali natijaga ega emas. Buning sababi amaliyotchi talabalarning amaliyot o‘tkazish tashlkiloti tasarrufida qolib ketayotganligidir. Oliy ta’lim tomonidan belgilangan amaliyot rahbari talabalarni nazoratga olish bilan cheklanmoqda xolos. Bu esa talabada amaliy ko‘nikmalarni egallash bilan bog‘liq kasbiy layoqatsizlik yuzaga kelishining yana bir sababchisi bo‘lib qolmoqda. Shularni nazarda tutgan holda talabalar uchun ajratilgan amaliyot rahbari o‘z faoliyatini talabalarda amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishga ko‘maklashuvchi maxsus dastur asosida amaliyotni tashkil etishi vaqti keldi, nazarimizda.

O‘qituvchi bu – ibrat namunasi, talaba va o‘quvchilar nazarida har jihatdan bilimdon shaxs sifatida gavdalanadi. Shuning uchun har bir oliy ta’lim o‘qituvchisi bo‘lajak mutaxassislarga nazariy ma’lumot berish jarayonida har bir ma’lumotni amaliyot bilan uyg‘unlashtirishib borishi muhim sanaladi. Amaliy seminarlar o‘tkazish, bolalar faoliyatini birgalikda kuzatish, bolalar bilan master-klasslar o‘tkazish va mazkur bu master-klasslarni ta’lim tashkiloti xodimlari uchun ham tashkil etish, talabalarni real sharoitdan foydalangan holda ta’lim tashkilotining me’yoriy hujjatlari bilan tanishtirish va yuritilish holatini o‘rganish rejali olib borish kabi masalalarni amaliyot dasturiga kirgizish lozim bo‘lmoqda.

Ikkinchidan, oliy ta’lim olish jarayonida mutaxassislik fanlaridan dars mashg‘ulotlarini tashkil etuvchi professor-o‘qituvchilar darslarni olib borishi faoliyatiga yangicha yondashuvlar o‘rnatish zarurati mavjud. Xususan, hozirgi kunda barcha oliy ta’lim muassasalarida tadbiq etilgan kredit-modul tizimi tamoyillariga nazar tashlansa, talabaning dars mashg‘ulotlariga qatnashishda professor-o‘qituvchini mustaqil tanlash huquqi berilgan. Bu juda o‘rinli yondashuv hisoblanadi. Mazkur usulda o‘quv jarayonining sifatli bo‘lishini ta’minlash mumkin. Ammo hozirgi kunda mamlakat miqyosida barcha oliy ta’lim muassasalari mazkur tizimga o‘tgan bo‘lsada,

kredil-modul tizimining aynan mana shu jihatlariga amal qilishda tegishli choralar ko‘rish darajasi yuqori emas. Hali-hamon professor-o‘qituvchilar orasida sog‘lom raqobat jarayoni amalda ko‘rinmayapti. Shu bois oliy ta’limda islohotlarni rivojlantirishda talabalar manfaatlarini nazarda tutgan mazkur yondashuvni amaldagi holatini takomillashtirish masalalariga yanada e’tiborni kuchaytirish talab etilmoqda. Bu yondashuvning samaralilik darajasini oshirish uchun oliy ta’lim professor-o‘qituvchilari lavozim shtatlari miqdorini qo‘yishda unumli foydalanish lozim. Ana shunda haqiqiy kasbiy ma’lumoti yuqori va bilimlarni tinglovchilarga yetkazishda mahoratli o‘qituvchilar salmog‘ining kengayishiga erishish mumkin.

Kredit-modul tizimida professor-o‘qituvchi faoliyatining talabalar uchun qiziqarli innovatsion xarakter kasb etishini ta’minlashda nimalarga e’tibor qaratish zarur degan haqli savol tug‘iladi. Chunki zamonaviy ta’lim jarayoni pedagogdan yangi innovatsion texnologiyalar tadbiqini nazarda tutmoqda. Agarda bu tizimda talabaning o‘qish yuklamasida kontakt soatining musta’qil ta’lim soatiga nisbatan kam nisbatda bo‘lishi nazarda tutilsa, dars jarayoning innovatsion xarakter kasb etishi har qachongidan mukammal bo‘lishini talab qiladi. Pedagog o‘qitish jarayonida bilimni o‘zlashtirish kategoriyasini belgilab, umumiy jihatlarini yoritgan holda talabani musta’qil izlanish nuqtalarini aniqlab beradi. Bilishga motivatsiyalashda innovatsion usullar g‘oyatda samarali bo‘lib, shaxsda o‘rganish jarayonining qiziqarli kechishini ta’minlaydi.

ECTS kredit-modul tizimida 1 kredit o‘rtacha 25-30 soatlik o‘qish yuklamasiga teng. Ya’ni talaba muayyan fandan tegishli kreditlarni qo‘lga kiritishi uchun ma’lum miqdordagi o‘qish yuklamasini (“learning workloads”) bajarishi zarur. O‘qish yuklamasi bu talaba muayyan o‘qish natijalariga erishishga qaratilgan barcha tizimli o‘qish mashqlari va harakatlarini bajarish uchun kerak bo‘ladigan vaqtdir.[3]

Talaba uchun har bir o‘qitilayotgan fandagi kreditlarni yig‘ish uchun o‘zlashtirishi zarur bo‘lgan ma’lumotlarni tushuna olish ko‘rsatkichi yuqori bo‘lishi lozim. Agarda ma’lumotlarni eslab qolishning turli yo‘llaridan foydalanish texnikalari o‘qituvchi tomonidan dars jarayonida qo‘llanilsa, o‘zlashtiruvchi talaba bilimni musta’qil o‘rganish davomida tushunmovchiliklardan xoli holatda, sifatli bilim doirasiga ega bo‘ladi. Masalan, mnemonika texnikasi bugungi kunda rivojlanib, ommalashib bormoqda. Sababi bu texnika ma’lumotlarni eslab qolishning o‘zgacha yo‘nalishini o‘zida mujassamlashtirgan: sxemali suratlar, solishtirish, qisqartmalar, taqqoslashlar, qofiyalar orqali eslab qolishga yordam beriladi. Egallanayotgan bilimni tanish vaziyatlar va hodisalar orqali eslab qolish, uni takror holatlarda unutilib qolishni oldini oladi.

Kredit-modul tizimi ta’rixiga nazar tashlanadigan bo‘lsa, aslida u ta’limga yaqin yillar ichida kirib kelgan emas. Kredit-modul tizimi ilk bor XIX asrning ikkinchi yarmida AQShda joriy etilgan.[5] Bu tizimning joriy qilinishidan maqsad eski ta’lim dasturining amaliyotdagi mutaxassislik faoliyati bilan bog‘liqligining yo‘qolib borayotganligida edi. Ya’ni universitetni tamomlab chiqayotgan mutaxassislarning kasbiy tayyorgarligining pastligi, layoqatning yetishmasligi bir qator sabablar ichida asosiylari bo‘ldi.

1869 yilga kelib Garvard Universitetiga o‘sha davrning eng ilg‘or fikrlovchilaridan bo‘lgan Charles Elliot prezident etib saylanadi. Ko‘p o‘tmay u universitetdagi qat’iy belgilab qo‘yilgan o‘quv dasturlarini bekor qiladi. Endilikda, Garvard Universitetida talabalar o‘quv dasturida taklif qilinadigan fanlar orasidan o‘zlari xohlagan, qiziqqan fanlarni tanlab, o‘rganish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.[4]

Garvard Universitetining yuqori reyting pog‘onalarida turishining muhim tomoni ham ko‘ringki, bilimni talabaga yo‘naltirilganligi va uning ehtiyojiga aylantirganligida bo‘lganligidan dalolat bermoqda. Erkinlik tushunchasi shu qadar chuqur mazmundaki hattoki o‘qitish jarayonidagi mustaqillik o‘zlashtirish koeffitsientini ko‘tarib boradi.

Kredit-modul tizimining O‘zbekiston oliy ta’lim muassasalarida joriy qilinayotgan ECTS kredit-modul tizimining tanlanishini ham bir qator sabablari mavjud. Bugungi kunda ushbu sabablarni quyidagicha izohlash mumkin:

Talabalarning turli xorijiy universitetlardagi ta’lim dasturlari va yo‘nalishlarini o‘rganishga bo‘lgan ishtiyoqlari;

Oliy ta’lim muassasalaridagi ilmiy bazalarning to‘laqonli sifatni kasb etilishini ta’minlash maqsadlari;

O‘zaro hamkorlik dasturlari asosida fan va ishlab chiqarishda umumiy g‘oyalar birlashgan yaxlit mukammal mahsulotlarni yaratilishi;

Ta’limni tashkil qilishning dunyo miqyosida tan olinuvchi usulini amaliyotga joriy etish orqali, kadrlar ilmiy salohiyatini jahon reytingiga olib chiqishdir.

Erasmus dasturi 1989 yilda Amerika kredit tizimi va Niderlandiya oliy ta’lim tizimiga asoslangan holda yangi kredit-modul tizimi qoidalarini ishlab chiqadi va uni European Credit Transfer System (ECTS) deb nomlaydi. Ushbu qoidalar o‘zida Yevropa Ittifoqi davlatlari universitetlarining o‘quv dasturlari, ularda taklif etiladigan fanlarni qiyoslash va talabalar almashlash dasturlari doirasida xorij universitetlarida olgan fanlarini o‘z universitetlarida tan olinishi tamoyillarini qamrab olgan edi. ECTS kredit-modul tizimi qoidalarini joriy etish natijasida Evropa Ittifoqi davlatlari

universitetlari o‘rtasida talabalar almashinuvi rivojlana boshlaydi. Dasturda qatnashuvchi universitetlar o‘quv dasturlari xalqaro darajada e’tirofga ega bo‘la boshlaydi.[5]

Uchinchidan, bo‘lajak bilimli va ilg‘or mutaxassislarni tayyorlashda oliy ta’lim muassasalarining o‘quv rejalariga alohida e’tibor qaratish lozim. Yetishib chiqayotgan kadrlar salohiyati va ilmiy qudratining salmog‘i bugun olayotgan ta’lim-tarbiya sifatiga bog‘liq. Oliy ta’lim yo‘nalishlarida mutaxassislikdan uzoq turuvchi fanlar tarmog‘i qisqartirilib, mutaxassislikka oid fanlar ko‘lami kengaytirilmoqda. Bu talabalarning o‘z sohasi doirasidagi bilimlarining boyishiga va takomillashishiga olib keladi. Shu bilan birgalikda yana bir qator vazifalar ham mavjudki, ularni bartaraf etishga qaratilgan yechimlar kutib turipti.

Mutaxassislik fanlari bo‘yicha fan dasturlarini ishlab chiqishda mualliflik dasturlarni ishlab chiqish amaliyotiga ham keng urg‘u berilishi lozim. Chunki tayanch oliy ta’lim muassasalari tomonidan ishlab chiqilgan fan dasturlariga bog‘lanib qolish holati mavjud. Shu bois har bir fan o‘qituvchilarining fan yuzasidan mualliflik dasturlarini yaratishga adolatli yondashuvni tadbiq etish masalasi turipti. Mualliflik fan dasturini ishlab chiqish va kengashlar muhokamasiga qo‘yib borish mazkur fan yuzasidan ilmiy tadqiqotlar olib borish ko‘lamining kengayishiga hamda ish beruvchi tashkilotlar bilan hamkorlik o‘rnatish jarayonlarining takomillashuviga olib keladi. O‘zining mualliflik dasturini amaliyotga qo‘llash uchun mutaxassis real faoliyatni borib o‘rganadi, dolzarb muammolarni aniqlaydi, ularni ilmiy tadqiqotlar olib borish uchun yo‘naltiradi.

Ta’limning bunday takomillashuvi vaqtlar o‘tib borgani sari o‘z samarasini ko‘rsatib, yangi avlod kadrlarini yetishtirib beradi. Prezident Sh.Mirziyoyev tomonidan Uchinchi Renesans davriga poydevor qo‘yilishi har bir inson o‘z oldiga yangi ezgu maqsad qo‘yishiga turtki bo‘ldi. O‘zini yurt taqdiri bilan hamohang bilgan har bir kishi mamlakat rivojida o‘z hissasini qo‘shish uchun intilmoqda. Kelajak avlodlarni vatanga muhabbat, yurt taqdiriga befarq bo‘lmagan, bilimning taraqqiyotni ta’minlovchi kuch ekanligini his etib turuvchi barkamol insonlar etib tarbiyalashda muhim tayanch maskan sifatida oliy ta’lim o‘z ahamiyatini yo‘qotmaydi. Shularni hisobga olgan holda oldimizdagi quyidagi maqsadlarga yechim izlaymiz:

- sohada faoliyat olib borayotgan pedagoglar bilimini baholash va oshirish mexanizmlarini yaratish;

- oliy ta’lim muassasalarida tahsil olayotgan bo‘lajak mutaxassislar bilimini takomillashtirish yo‘llarini aniqlash;

- professor-o‘qituvchilar ta’limiy faoliyatida innovatsion texnologiyalarni tatbiq etishda pedagoglar duch kelayotgan muammolarga yechim bo‘luvchi taklif va tavsiyalar ishlab chiqish.

Ta’lim uslublari va vositalariga yangicha yondashuvni doimiy tashkil etishga intilish bu – ta’limni bir xillik va zerikarlilikdan xalos etadi. Faoliyatni o‘zgarib turishi ish unumining oshishiga olib keladi. Shuning uchun o‘qituvchi mavjud uslub va vositalarni chuqur o‘rganish bilan birga ularni qo‘llab borish davomida kreativ g‘oyalarni ham amalda sinashi mumkin. O‘qituvchi o‘z ustida qanchalik unumli ishlay olsa uning kreativ kompetentligi rivojlanib boraveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Турғунбоев К., Қурбонова М., Исмоилова Х., Умумий педагогика назарияси ва амалиёти (ma’ruzalar matni), Андижон-2013, 439-440 betlar

2. https://xs.uz/uz/post/olij-talim-muassasalarida-talim-sifatini-oshirish-va-ularning-mamlakatda-amalga-oshirilayotgan-keng-qamrovli-islohotlarda-faol-ishtirokini-taminlash-bojicha-qoshimcha-chora-tadbirlar-togrisida

3. V.O‘rinov, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Ta’lim Muassasalarida ECTS Kredit-Modul Tizimi: Asosiy tushunchalar va qoidalar, Kanada, 2020 yil, 9 bet.

4. Jessica Shedd (2003), "The History of the Student Credit Hour". New Directions for Higher Education. 122 (Summer) (122): 5–12.

5. Robert Wagenaar, A History of ECTS, 1989-2019. Developing a World Standard for Credit Transfer and Accumulation in Higher Education. International Tuning *\] Academy, 2020.

MAKTABDA TA’LIM JARAYONINI TASHKIL ETISH VA BOSHQARISH USLUBLARI

Sherzod Abdullayev Ziyodullayevich
Navoiy davlat pedagogika instituti ta’lim muassasalarini boshqaruvi yo‘nalishi magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabda ta’lim jarayonlarini boshqarish uslublari va uning axamiyati haqidagi fikrlar keltirilgan

Kalit so‘zlar: maktab, uzluksiz ta’lim, ta’lim jarayoni, o‘qituvchilar faoliyati, boshqaruv uslublari, liberal, demokratik, avtoritar, mas’uliyat.

Annotation: This article presents ideas about methods of managing educational processes at school and its importance

Keywords: school, continuous education, educational process, teachers’ activities, management styles, liberal, democratic, authoritarian, responsibility.

Bugungi kunda ta’lim tizimida pedagogik jarayonlami tashkil etish va boshqarish, sifat va samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi vazifalami amalga oshirish, ya’ni ta’lim tarbiya jarayonlari samaradorligini ta’minlash pedagogik jarayonlar ishtirokchilari hisoblangan ta’lim muassasasi rahbarlari, o‘qituvchilar, tarbiyachilar va boshqa mutaxassis xodimlaming faoliyatini muvofiqlashtirish mexanizmlarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish zaruriyatini belgilaydi. Uzluksiz ta’lim tizimida tashkil etiladigan pedagogik jarayonlarda vujudga kelayotgan muammolami bartaraf etishning eng asosiy omillaridan bin bo‘lgan pedagogik jarayonlarni o‘zaro bog‘liqligi va aloqadorligini ta’minlashda mazkur jarayon ishtirokchilarining ichki imkoniyatlarini harakatga keltiruvchi, tushunchalarini mustaqil ravishda rivojlantirishga ko‘maklashuvchi jarayonlar hisoblangan ta’lim, mustaqil ta’lim, tarbiya, o‘zini-o‘zi tarbiya va tarbiyaviy munosabatlar jarayonlarini tashkil etish, boshqarish, sifat va samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi innovatsion yondashuvlarni joriy etish zarur.

Zamonaviy ta’lim tizimida tashkil etiladigan va boshqariladigan pedagogik jarayonlarda pedagog xodimlar tomonidan bajariladigan ishlaming mazmun-mohiyati va yo‘nalishiga ko‘ra boshqaruvning rejalashtirish va tashkil etish funksiyalari quyidagi jarayonlarda amalga oshiriladi: - pedagogik jarayonlarni rejalashtirish; 19 - subyektlar (ta’lim oluvchilar) uchun zaruriy shartsharoitlami yaratish va ulaming imkoniyatlarini inobatga olgan holda vazifalar taqsimlash; - subyektlar faoliyatini

nazorat qilish, tahlil qilish va obyektiv baholash asosida rag‘batlantirish. Shuningdek, pedagog xodimlar tomonidan pedagogik jarayon ishtirokchilari o‘rtasidagi munosabatlami muvofiqlashtirish, ulaming manfaatlari va ehtiyojlarini inobatga olgan holda faolligini ta’minlash va ta’lim olishga qiziqishini shakllantirishda motivlashtiiish funksiyasi amalga oshiriladi. Uzluksiz ta’lim tizimida pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarishda amalga oshiriladigan funksiyalami shartli ravishda professional va ijtimoiypsixologik funksiyalarga ajratish mumkin.

Uzluksiz ta’lim tizimida pedagogik jarayonlami tashkil etish va boshqarish jarayonida subyektlarning ijodiy faoliyatini rag‘batlantirish o‘ziga xos ahamiyat kasb etadi, chunki rag‘batlantirish har bir ishtirokchi uchun talablar belgilash bilan birgalikda zamonaviy talablar darajasida ijodiy faoliyat ko‘rsatishlari uchun shart-sharoitlar yaratadi. Uzluksiz ta’lim tizimida tashkil etiladigan va boshqariladigan pedagogik jarayonlarda odatda, pedagogik jarayon subyektlari faoliyatini takomillashtirish, innovatsion jarayonlami kuchaytirish, ya’ni subyektlarning innovatsion faoliyatlarini tashkil etish, pedagogik jarayon subyektlarining ijodiy faolliklarini rivojlantirishda rag‘batlantirish usulidan foydalaniladi. Demak, uzluksiz ta’lim tizimida pedagogik jarayonlami tashkil etish va boshqarishda pedagog xodimlar tomonidan ta’lim oluvchilarda ta’lim olishga qiziqishlar shakllantirish, berilgan topshiriqlami o‘z vaqtida va samarali bajarishlariga undash, pedagogik jarayonlarda ulaming faolligini ta’minlash yo‘nalishlarida rahbarlik uslublarining turli jihatlaridan foydalanishlarini kuzatish mumkin. Uzluksiz ta’lim tizimida tashkil etiladigan va boshqariladigan pedagogik jarayonlarda pedagog xodimlar tomonidan qo‘llaniladigan uslublarni quyidagi omillarga asosan aniqlash mumkin: - pedagogik jarayonlarda ta’lim oluvchilaming mustaqil va erkin fikrlashi, o‘z fikri, g‘oya va tushunchalarini erkin ifodalashi hamda vaziyatlarga ko‘ra ularning faol ishtirok etish darajasi; - ta’lim oluvchilaming ilmiy-metodik mahsulotlar, topshiriqlami bajarish yo‘nalishidagi ko‘rsatmalar hamda eng yangi, ilmiy asoslangan ma’lumotlar va axborotlar bilan ta’minlanishi; - pedagogik jarayonlarda barcha uchun qulay ta’limiy muhitni shakllanishi, ya’ni subyekt-subyekt munosabatlarini vujudga kelishi; - o‘qituvchilar tomonidan ta’lim-tarbiya jarayonlarida qo‘llanilayotgan uslublar, ya’ni ta’lim oluvchilar bilan bo‘ladigan munosabatlarda ulaming o‘ziga xos yondashuvi. Rahbarlik uslublarini tasniflashda aksariyat mutaxassislar mazkur jarayonning bosh mezoni va tashkiliy tamoyili sifatida yakkaboshchilik bilan kollegiallik nisbatining ustuvorligiga e’tibor berishadi. Shundan kelib chiqib, rahbarlik uslublarining mazmun va mohiyatiga to‘xtalib o‘tamiz.

1. Avtoritar uslubda o‘qituvchilar o‘z irodasini ta’lioluvchilarga ma’muriy kuch vositasida o‘tkazishga intiladi, ya’ni majburlash, qo‘rqitish, jazolash va boshqa choratadbirlardan foydalanadi. Bu uslub bevosita buyruq va ko‘rsatmalar berishga asoslanib/ ta’lim oluvchilami so‘zsiz bo‘ysunishini nazarda tutadi, ya’ni pedagogik jarayonlarda ta’lim oluvchilar erkinligi cheklanadi hamda faqat o‘qituvchilar uzluksiz pedagogik jarayonning yagona subyekti sifatida faoliyat ko‘rsatadi. Ta’lim oluvchilaming bevosita va erkin muloqotda bo‘lishi chegaralab qo‘yiladi. Bunday vaziyatda ta’lim oluvchilaming pedagogik jarayonga munosabatlari, ulaming ehtiyojlari va manfaatlari e’tiborga olirimaydi. Bu "ajratib tashla va hukmronlik qil" tamoyiliga asoslangan shafqatsizlarcha uslubdir. Bunday uslub garchi bir-muncha samarali bo‘Isa ham, aslida, pedagogik jarayonlarda muxoliflik, norozilik kayfiyatini shakllantiradi. Bunday uslub ta’sirida ta’lim oluvchilar o‘z o‘quv faoliyatidan qoniqmaydi, uning natijalariga qiziqmaydi va bular o‘z navbatida pedagogik jarayonning samaradorligini pasayishiga sabab bo‘ladi. Bunda mazkur uslubning turli xil shakli va usullari vujudga keladi:

2. Liberal (erkin ish yuritish) rahbarlik uslubo‘qituvchilaming ta’lim oluvchilarga topshiriq va maslahatlami tavciyalar ko‘rinishida berishi, ta’lim oluvchilaming ishiga kamroq aralashishi bilan tavsiflanadi. Bunda o‘qituvchilar vositachi sifatida faoliyat ko‘rsatadi, pedagogik jarayonlarda ta’lim oluvchilarga keng doirada mustaqillik, to‘la erkinlik berish bilan bir qatorda, ulaming harakatlariga kam e’tibor beradi va nazoratni sustlik bilan amalga oshiradi. O‘z zimmasiga ma’suliyat olishni yoqtirmaydi, kelishuvchanlik asosida faoliyat ko‘rsatadi, ya’ni ta’lim oluvchilar bilan o‘zaro munosabatlami buzmaslik uchun ulaming barcha talablarini bajaradi. Bu o‘z o‘mida pedagogik jarayonlarda tartibsizlik vujudga kelishiga, ta’lim oluvchilaming xatti-harakati va o‘quv faoliyati yo‘nalishidagi nazoratning sustlashiga, ulaming muayyan fanga bo‘lgan qiziqishlarining yo‘qolishiga olib keladi, shuningdek boshqa pedagogik jarayonlarda ham ta’lim oluvchilar faolligining susayishiga sabab bo‘ladi. Yuqoridagilardan kelib chiqib ushbu boshqamv uslubining quyidagi usul va shakllarini ajratib ko‘rsatish mumkin: kommunikatsion raoyillik - bunda o‘qituvchUar ta’lim oluvchilarga turli xil savollami berishi, o‘z fikrlarini bildirishi uchun imkoniyatlar beradi, bu boshqaruvning maslahatli usuli bo‘lib, ta’lim oluvchilar tomonidan berilgan takliflar, ulaming fLkrlari, ular tomonidan bajarilgan topshiriqlarning natijalari o‘rganib chiqilishi sababli berilayotgan topshiriqlar ular tomonidan o‘z vaqtida bajariladi; - hamkorlikda qabul qilingan qarorlar asosida boshqaruv - pedagogik jarayonlarda muammoli vaziyatlami vujudga keltirish usullaridan keng foydalaniladi hamda o‘qituvchilar muammoning yechimini topish

uchun barcha ta’lim oluvchilami jalb etadi va bunda muammoni yechish tartibini o‘zi belgilaydi, shuningdek, o‘zining barcha huquqlari va vakolatlarini saqlab qolgan holda ta’lim oluvchilar tomonidan muammoning yechimi bo‘yicha qaror qabul qilinishiga ruxsat beradi.

3. Demokratik uslubda o‘qituvchilar pedagogikjarayonning yagona subyekti sifatida faoliyat ko‘rsatmaydi, ular o‘z faohyatini ta’lim oluvchilarga tayangan holda va ulaming fikrini inobatga olish asosida, ya’ni pedagogik jarayonlarda ta’lim oluvchilaming mustaqil va erkin fikrlashi, o‘z qobiliyatlarini erkin namoyish etishlari, fikrlarini erkin bildirishlari uchun zamriy shart-sharoitlar yaratish orqali ulaming faolligini ta’minlashga yo‘naltiradi. Pedagogik jarayonlarda subyekt-subyekt (o‘qituvchi va ta’lim oluvchi) munosabatlari shakllantirish asosida barcha uchun qulay ta’limiy muhitni vujudga keltiriladi. Mazkur uslubda faoliyat ko‘rsatuvchi o‘qituvchilar ta’lim oluvchilaming o‘zaro munosabatlarini rag‘batlantirish bilan birgalikda ulaming bildirgan fikriga quloq soladi, ular bilan maslahatlashadi, ijobiy tomonlarini inobatga olib rag‘batlantirib boradi. Uzluksiz ta’lim tizimida tashkil etiladigan va boshqariladigan pedagogik jarayonlarda vaziyatlarga ko‘ra boshqaruv uslublaridan oqilona foydalanishda o‘qituvchilar 30 bilan ta’lim oluvchilarda bir-biriga nisbatan ishonch, o‘zaro tushunish, do‘stona munosabat hamda barcha uchun qulay ta’limiy muhit vujudga keladi. O‘qituvchi o‘zini pedagogik jarayonning bir ishtirokchisi sifatida tutadi, uning oldida har bir ta’lim oluvchi o‘zini erkin his qiladi va mustaqil va erkin fikrlaydi hamda vujudga kelgan tashabbus, g‘oya va fikrlarini bemalol ifodalaydi. Bunday uslubdan foydalanuvchi o‘qituvchilar pedagogik jarayonlardagi tashabbuskorlikni rag‘batlantiradi, barcha ta’lim oluvchilar bilan teng va samimiy munosabatda bo‘ladi, o‘z mavqei ustunligini bildirmaydi, hamkorlik uchun qulay vaziyatni yaratadi, ta’lim oluvchilarga erkin ishtirok etish imkonini beradi, ular tomonidan bildirilgan fikrlarga to‘g‘ri munosabatda bo‘ladi hamda turli xil vaziyatlarni inobatga olgan holda unga mos yondashuvlami amalga oshiradi. Shuning uchun ham pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarishda o‘qituvchilaming muhim ahamiyat kasb etuvchi sifatlaridan bin turli xil uslublardan foydalana olishi, ya’ni vujudga kelayotgan turli vaziyatlarga ko‘ra rahbarlik uslublaridan oqilona foydalana olish ko‘nikmasining shakllanganligi hisoblanadi. Uzluksiz ta’lim tizimida tashkil etiladigan va boshqariladigan pedagogik jarayonlarda o‘qituvchilar u yoki bu rahbarlik uslubini tanlashda quyidagi qator omillami hisobga olishi zarur: - vaziyat (stress, tinch aniqlanmagan). Masalan, vaqt zvaziyatlarda avtoritar uslub o‘zini oqlaydi; topshiriq (murakkabligiga ko‘ra). Murakkab topshiriqlami ta’lim oluvchilarga berishda ularning imkoniyatlari, qobiliyati va

boshlang‘ich tushunchalarini inobatga olish, topshiriqlaming mazmun-mohiyati, ahamiyati va bajarilish yo‘nalishiga ko‘ra davra suhbatlari tashkil etish hamda topshiriqlami ta’lim oluvchilar tomonidan tanlab olinishiga imkoniyatlar yaratilishi kerak. Bunday 31 vaziyatlarda demokratik (kollegial) uslubdan foydalanish o‘ziga xos ahamiyatga ega. - guruh (uning a’zolarining jinsi, yoshi, qobiliyati vimkoniyatlari). Topshiriqlaming bajarilishiga qiziquvchi, o‘zaro inoq (topshiriqlarni bajarishga ijodiy yondashuvni tatbiq etish imkoniyatlariga ega, izlanuvchan) guruhlar uchun demokratik yoki liberal uslubni tanlash maqsadga muvofiq. Uzluksiz ta’lim tizimida pedagogik jarayonlami tashkil etish va boshqarishda rahbarlik uslublaridan foydalanish ko‘p darajali asoslami qamrab oluvchi vaziyatlarga ko‘ra o‘zgaruvchan xususiyatlarga ega bo‘ladi. Mazkur xususiyatlar uzluksiz ta’lim tizimidagi pedagogik jarayonlarda vujudga keluvchi tez o‘zgamvchan vaziyatlarga ko‘ra rahbarlik uslublarini o‘zgartirib borish, pedagogik jarayon subyektlari faolligi, bilim, ko‘nikma va malakalari darajasi hamda ehtiyojlarining rivojlanishi, shaxsiy manfaatlar bilan umumiy manfaatlaming uyg‘unlashuvi va boshqa sabablar orqali ifodalanadi. Uzluksiz ta’lim tizimida pedagogik jarayonlami ilmiy asoslarda samarali tashkil etish va boshqarish, belgilangan maqsadlarga erishish subyektlaming birgalikdagi samarali faoliyati, ya’ni hamkorlikdagi faoliyatni tashkil etishni hamda hamkorlikdagi faoliyatni ma’lum bir izchillikda muvofiqlashtirish asosida takomillashtirishni nazarda tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. S.T. Turg‘unov. L.A. Maqsudova. Va boshqalar: “Pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarish sifat va samaradorligini oshirish texnologiyalari” Toshkent-2014

2. Toshtemirova S. A. (2020). Ta’lim sifati va uni demokratlashtirish ilmiy muammo sifatida // Uzluksiz ta’lim. № 1 (86). - S.5 4. Gafforov Ya.X. Toshtemirova. S. (2020). 3. Ways to increase the effectiveness of education in an integrated environment. International Journal of Current Research and Review. India. 5

4. Maktab va hayot jurnali. 2-son 2009-yil.

CONTENTS

No	Authors and topics of the article	Pages
1	*Mohira Ahundjanova A'zamovna* *EFFECTIVE STRATEGIES OF IMPROVING READING COMPREHENSION IN TEACHING ENGLISH*	4-9
2	*Muyassar Akhmedova* *SOME LINGUA-DIDACTIC PROBLEMS IN TEACHING FOREIGN CLASSES IN CONTEMPORARY WORLD*	10-14
3	*Isaqjon Tojiboyev* *PRINCIPLES OF TESTING AND ASSESSMENT IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING SYSTEM*	15-19
4	*Munira Marufova Egamqulovna* *MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA PEDAGOGIK DIAGNOSTIKADAN FOYDALANISHDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH OMILLARI*	20-24
5	*Gulira'no Akramjonovna* *O'ZBEK-INGLIZ ANTROPONIMLARINING XUSUSIYATLARI*	25-30
6	*Sh. Mamajonov* *Quvonchbek Tursunov Shuxratjon o'g'li* *KIYIKO'T (ZIZIPHORA) O'SIMLIGINING KIMYOVIY TARKIBI VA DORIVORLIK XUSUSIYATLARI*	31-36
7	*Gulnoza Esonaliyeva Dilmurod qizi* *GLOBALLASHUV SHAROITIDA AXBOROT XURUJLARINING DUNYO MAFKURAVIY MANZARASIGA TA'SIRI*	37-41
8	*Muazzamhon Shaislamova Raximhodjaevna* *Azizbek Kamoliddinov G'ayratjon o'g'li* *ELEKTRON TIJORAT TIZIMLARINING AHAMIYATI*	42-46
9	*Nilufar Boboyozova Gayratovna*	47-51

	GENDER AS A CONDUCTING OBJECT OF LINGUISTICS	
10	*Yodgoroy Ergasheva Yuldashboy qizi* *Sevara Azimova Abdulla qizi* *THE ROLE OF HOTELS IN TOURISM INDUSTRY*	52-53
11	*Muxlisa Akbarova Ahmadali qizi* *DEFEKTOLOGIYANING ASOSIY TARMOQLARI HAQIDA UMUMIY TUSHUNCHALAR*	54-57
12	*Ilhomjon Soliyev Sobirovich* *Durdona Ergasheva Safarali qizi* *BOSHLANG'ICH SINFLARDA XALQ OG'ZAKI IJODINING TARBIYAVIY AHAMIYATI*	58-61
13	*Khilolakhon Ulmasova Abdukhadjikurban kizi* *CONFERENCE INTERPRETING AND ITS ACTIVITY*	62-67
14	*Uldaulet Shnikulova* *USING INTERACTIVE METHODS IN ESP CLASSES*	68-71
15	*Эльзара Бекирова Мухамедовна* *Латофатхон Абдурахимова Муроджон кизи* *О СЕМАНТИКЕ ЗООСИМВОЛОВ В КОРЕЙСКОЙ КУЛЬТУРЕ (НА МАТЕРИАЛЕ ПАРЕМИЙ)*	72-78
16	*Zilola Gapparova Shermatovna* *Dilorom O'sarova Rasuljonovna* *DINIY TARBIYA-AXLOQIY TARBIYANING NEGIZIDIR*	79-81
17	*Muborak Qarshiyeva Arslonbek qizi* *Fotima Gulxanova Akramjon qizi* *O'QUVCHILARGA KITOBNING AFZALLIKLARINI YETKAZISH YO'LLARI, YOXUD TEXNOLOGIYALARGA BO'LGAN QIZIQISHLARINI TO'G'RI YO'NALTIRA OLISH YO'LLARI*	82-84
18	*Farrux Asraqulov Rustamjon o'g'li* *MEHNAT MIGRATSIYASI VA UNI TARTIBGA SOLISHNING USTUVOR YO'NALISHLARI*	85-90

19	*Dilrabo Akramxonova Axadxon qizi* *FE'L VA GRAMMATIKANING TIPOLOGIK TASNIFLAR TUSHUNCHASI*	91-95
20	*Kh. Khayrullayev,* *U. Kuldoshov,* *A. Almuratova* *THE ROLE OF METAPHORS IN NAMING OBJECTS AND CONCEPTS: AN ANALYSIS BASED ON THE THEORY OF NOMINATION IN METAPHOR*	96-101
21	*Р. Кодиров,* *И. Маматов,* *О. Шерматова* *ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЭЛЕКТРОННЫХ РЕСУРСОВ ПО ТЕХНИЧЕСКИМ НАУКАМ*	102-106
22	*Рахматжон Кодиров Наманович* *Одинахон Эргашева Шавкатжон қизи* *ИСТИҚБОЛИ НАВЛАР БИЛАН ИШЛАШ ВА УЛАРНИНГ ЕТИШТИРИШ ТЕХНОЛОГИЯСИ*	107-111
23	*Нигора Хушбоқова Ғайрат қизи* *ХУСУСИЙ КОРХОНАЛАР - ЮРИДИК ШАХС СИФАТИДА*	112-120
24	*Gulira'no Bekqulova* *LIRIK KECHINMA VA SHOIR MAHORATI*	121-124
25	*Нигора Хушбоқова Ғайрат қизи* *ХЎЖАЛИК ШИРКАТИ ВА ЖАМИЯТИ – ЮРИДИК ШАХС СИФАТИДА*	125-134
27	*Gulira'no Bekqulova* *BOLALAR RUHIYATI VA SHOIR "MEN"I*	135-139
28	*Zuhra Kimsanboyeva Saminjon qizi* *Dostonbek Boydedayev Xusniddin o'g'li*	140-145

	INSON QADR-QIMMATINI ULUG‘LASH- ENG OLIY QADRIYAT	
29	*Nilufar Kholmakhmadova* *THE COMPARATIVE STUDY OF THE PHENOMENON OF POLYSEMY AND SYNONYMY*	146-150
30	*Dildora Axmadjanova Abbosxon qizi* *QIZLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASHDA MILLIY VA ZAMONAVIY TALABLAR UYG‘UNLIGI*	151-154
31	*Шаҳноза Алтибаева Улашовна* *Наргиза Қахарова Бунёдовна* *ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА ПЕДАГОГИК ЖАРАЁНЛАРНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ВА БОШҚАРИШ УСЛУБЛАРИ*	155-158
32	*Перуза Көнебаева* *Альбина Бердишова* *Оңғарбай Юсупов* *ШЫҒЫС АРАЛ ТӨМЕНГІ СЫРДАРЬЯ ФРОНТИРИ ҚУАНДАРЬЯ МЕН ЖАҢАДАРЬЯ АРАЛЫҒЫНДАҒЫ ҚАРАҚАЛПАҚТАР ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ТҰЛҒАЛАРЫ, ЭТНОСТАРЫ ЖӘНЕ ЭКОМИГРАЦИЯСЫ ТУРАЛЫ*	159-165
33	*Nozima Shabonova Bakhtiyor kizi* *EXPLORING THE CONCEPT OF FIDELITY IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES*	166-170
34	*Ismigul Abdumo‘minova Rustam qizi* *BADIIY ADABIYOT VA UNDAGI DIALOGLARNING BOLALAR NUTQINI O‘STIRISHDAGI O‘RNI*	171-175
35	*Mashkhura Numanova Qobiljon kizi* *THE ESSENCE, CLASSIFICATION AND DIRECTIONS OF PEDAGOGICAL INNOVATIONS*	176-179
36	*Mohlaroyim Abduraxmonova Baxtiyor qizi* *DIPLOMATIK PROTOKOLLARNI RASMIYLASHTIRISHNING STRUKTURAL REKVIZITLARI VA UMUMIY ME’YORIY QOIDALARI*	180-186

37	*Feruza O‘rinova O‘ljayevna* *Feruza Boltayeva A’zam qizi* ***PEDAGOGIKA UNIVERSITETLARIDA MAKTABGACHA TA’LIM YO‘NALISHI BO‘YICHA NOAN’ANAVIY YONDASHUVLAR***	187-194
38	*Sherzod Abdullayev Ziyodullayevich* ***MAKTABDA TA’LIM JARAYONINI TASHKIL ETISH VA BOSHQARISH USLUBLARI***	195-199

ESLATMA!
“SCIENCE SHINE” xalqaro ilmiy jurnaliga kiritilgan ma’lumotlar va dalillarni haqqoniy va keltirilgan iqtiboslarni to‘g‘riligi hamda aniqligi uchun shaxsan mualliflar javobgardirlar!

NOTE!
The authors are personally responsible for the truthfulness of the information and evidence included in the international scientific journal "SCIENCE SHINE" and the correctness and accuracy of the quotations!

International scientific journal
SCIENCE SHINE

Issue 4.
15. 05. 2023

©Jurnal hajmi: 205 bet.
©Farg‘ona viloyati, O‘zbekiston Respublikasi
©http://science-shine.uz/